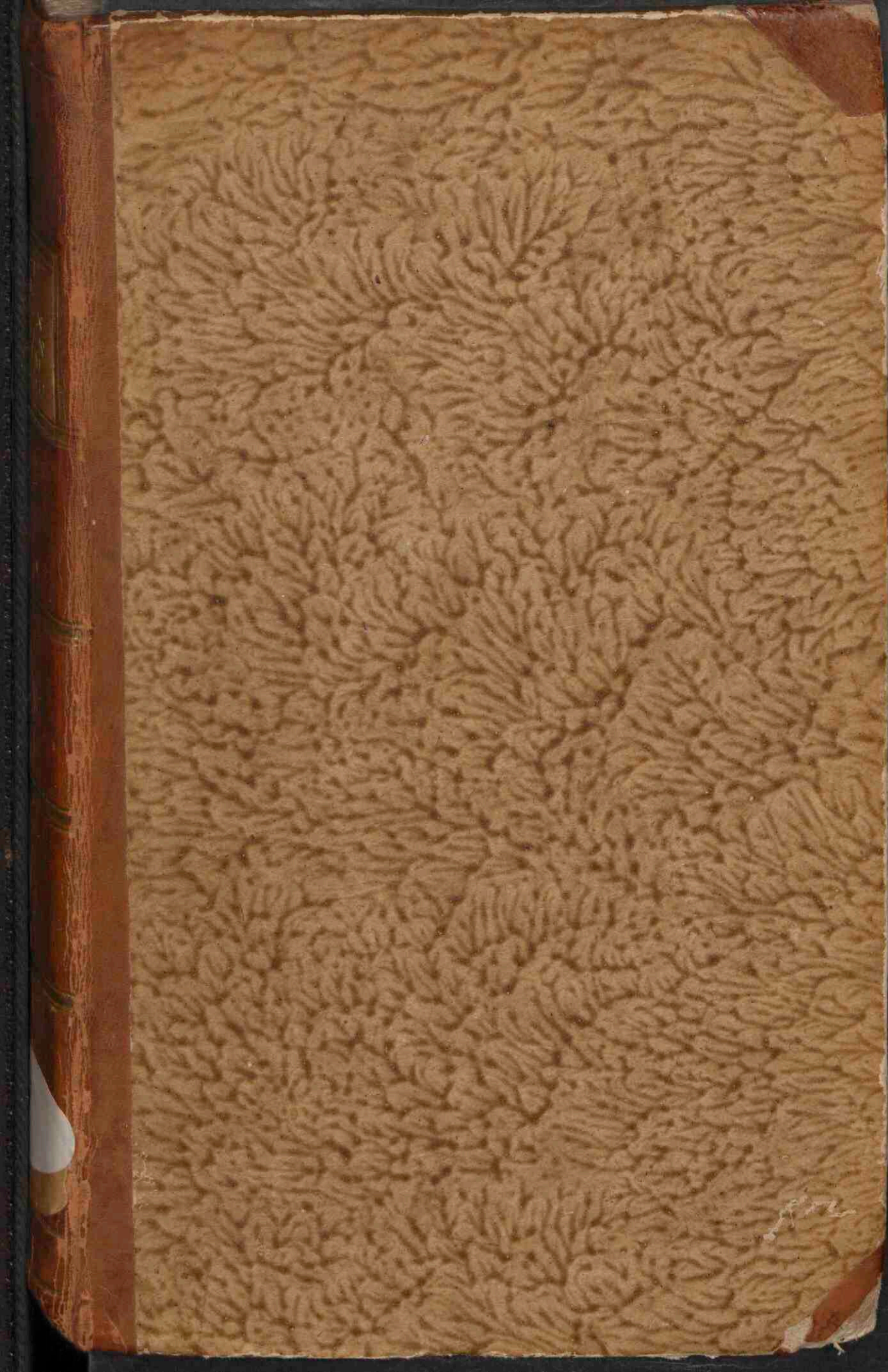

Aanteekeningen, gehouden op eene reize door Turkijen, Natolien, De Krim en Rusland, in de jaaren 1784-89

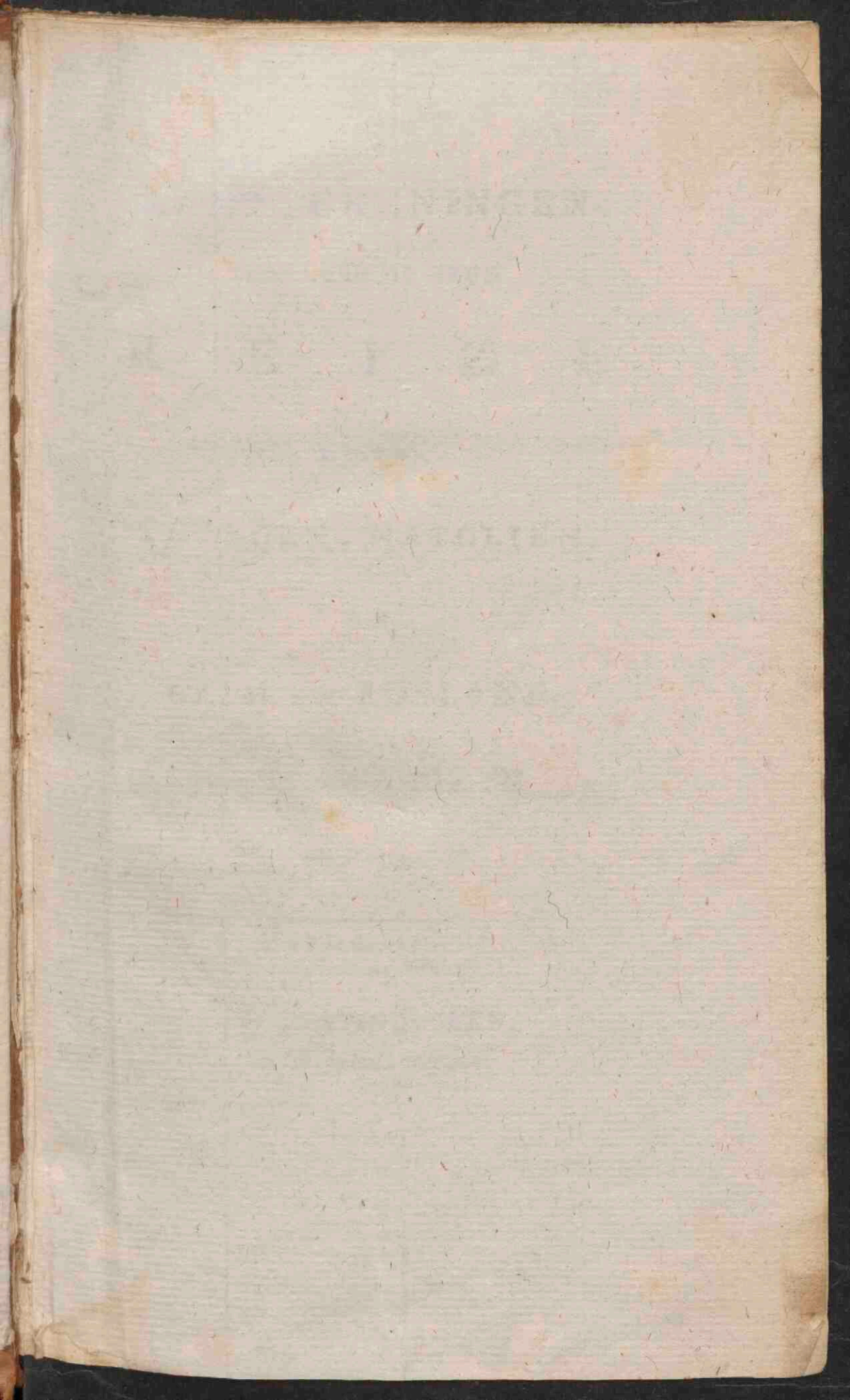
<https://hdl.handle.net/1874/321183>

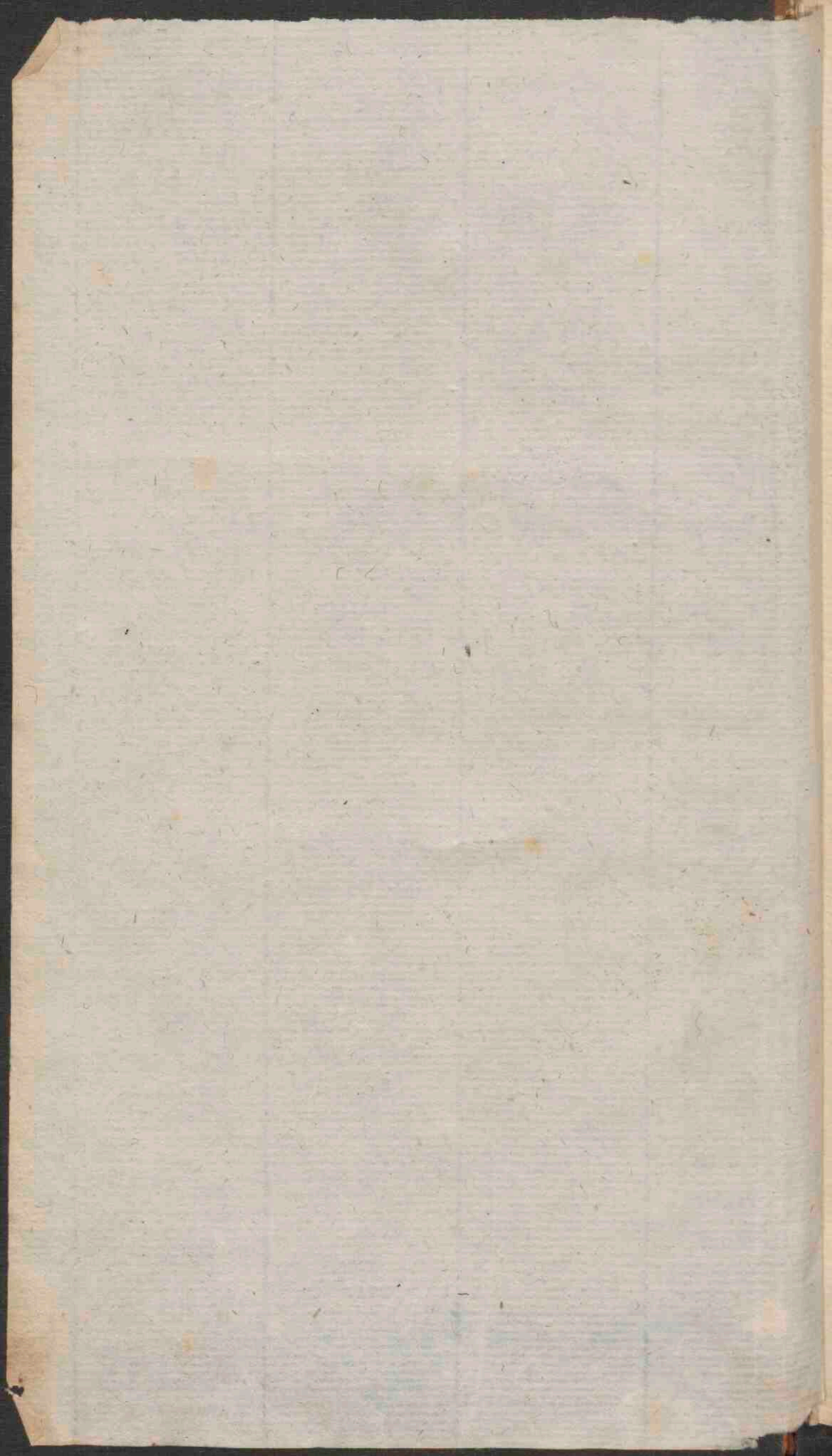

Geogr. et Itinerat.

Octavo No.

657.

AANTEEKENINGEN,

GEHOUDEN OP EENE

R E I Z E

DOOR

TURKIJEN, NATOLIËN,

DE

KRIM EN RUSLAND,

IN DE JAAREN 1784—89.

Met Platen.

TWEDE DEEL.

CONSTANTINOPOLEN,

VAN DE HEGIRA MCCIX.

AANTWERPEN,

GEWONNEN OP ERDE

R E I Z E

BOEK

TOURNAI, NATIONAAL

DE

WILHELM VAN RULAND

IN DE JAAREN 1781-82

Van Brussel

—————
—————
—————

CONSTATIEN VAN DE

WILHELM VAN RULAND

OPDRACHTS-SCHRIJVEN

AAN DEN

HEER MATTHEUS XIII. v. 57.

Amsterdam, 17 $\frac{2}{15}$ 95.

MYN HEER!

Hoe fijn gesponnen is de webbe des menschelyken levens! hoe onnavolgbaar zijn de ketting en inslag der lotgevallen van Staaten, van Rijken dooreengeweven! hun zijn, hun niet-zijn, kan afhangen van een snuifje, van een vriendelijk toelachen.

Een vriendelijk toelachen iteekt iemand

†

in

II O P D R A C H T S - T O

in de loode schoenen des huwelijks, verlamt die werkzaamheid, die talenten, die genie, welke geschikt waren om 't politiek knipspjel van Staaten, van Rijken te doen ineenvallen; en Sultan SELIM is zeker — zeker zonder 't te weeten — zijn staatkundig daarzijn aan een snuifje verschuldigt.

Was 't niet in 't boek des noodlots geschreeven geweest, dat GIJ, MIJNHEER! deeze loode schoenen eens moest aandoen, voorzeker, ken ik U anderzints, zou 't U onmogelijk geweest zijn, van de hand te wijzen 't aanbod, 't geen HAARE RUS-KEIZERLIJKE MAJESTEIT, U voor ruim zes jaaren liet doen, om zonder eenige voorwaarde, dan die van UWE eige verkiezing, 't opperbevel over HAARE zee-macht in de Zwarte-Zee op U te neemen.

Hier mede eens belast, zou deeze zee-macht door uw ijver, uw credit, door
de

de vrijheid, om onbelemmert te mogen gebruiken de middelen, nodig om te geraaken tot een doeleinde, zich verdriedubbeld, de krijgs-tucht zich verbetert, 't beleid onder de Officieren vermeerdert hebben.

In deezen staat van zaaken, met deeze hulpmiddelen, met de natuurlijke voordeelen, die wind en stroomen, strekking der landen, dapperheid, veerkragt, werkzaamheid, beleid aan de eene, aan de andere zijde slaperigheid, moedeloosheid, onkunde aanbieden, zou niets gemaklijker geweest zijn, dan den Turkschen Keizer in zijne hoofdstad, in zijn ferrail te verrasfen, en te

Het staan, het vallen des Turkschen rijks hangt enkel af van dergelijken *coup-de-main*. De meeste Pacha's of Gouverneurs der Provinciën wachten enkel na dit signaal, om zich ieder onafhankelijk van den Sultan te maaken, en zijne uitgestrek-

IV O P D R A C H T S.

strekte domeinen te verdeelen, dat is, te vernielen. Bijaldien 't den Sultan, in een oogenblik van onvermijdelijk oproer, ook mogelijk bleef zich 't leeven te behouden; bijaldien ook de nafsloop van zijn hofstaat gedoogde zijne vlucht uit Constantinopolen na 't overleggende Asiën, zijn aanzien, verlooren gegaan met zijne vlucht uit zijne hoofdstad, zou hem overal den opstand tegen, — nergens eerbied vóór zijne bevelen doen ondervinden; hij zou bij ongeluk leeven, maar onmogelijk kunnen blijven regeeren.

't Zijn, 't niet - zijn van zulke eene in haare gevolgen onbereekenbaare gebeurtenisse, hing mischien af van een snuifje.

Dank zij den hemel, om der arme Turken wille, dat die tabak, MIJN HEER! U smaakte! Zeker zou deeze daad U met eene eeuwige glorie overdekt heb-

hebben; en de Historie-schrijvers, meestal de papegaaijen der heerschende opiniën, zouden van UWEN naam met groote letters gewaagd hebben.

En zou zulks uw geluk vermeerderd hebben?... GIJ kent de glorie bij onder-vinding. Maar al te veel proefde GIJ van deeze schotel, om niet 't smaakelooze 'er van te kennen. GIJ weet, niet bij hooren zeggen, te waardeeren de goedkeuring van een publiek, 't geen heet en koud uit denzelfven mond blaast, of in 't geheel niet blaast; eene goedkeuring, die zeker nimmer betaalt alle de zorgen en 't zweet, waar door men haar bereikt.

Ondervinding is eene peper-duure matres; doch haare lessen zijn dubbel 't geld waard, indien wij, door haar beleert, ons geluk voortaan niet laten afhangen van eens anders opvattingen; indien zij ons leert, hoe best te spartelen uit de slaver-nij dier driften, welke de gewoonste kwel-

VI OPDRACHTS-SCHRIJVEN.

geesten der ftervelingen zijn (*). Mag dit ,
MIJN HEER ! uw geval zijn ! Moge , na
de veelvuldige bezwaarlijkheden eens
werkzaamen levens, deszelfs avond zon-
der eenige buijen afloopen ! enz.

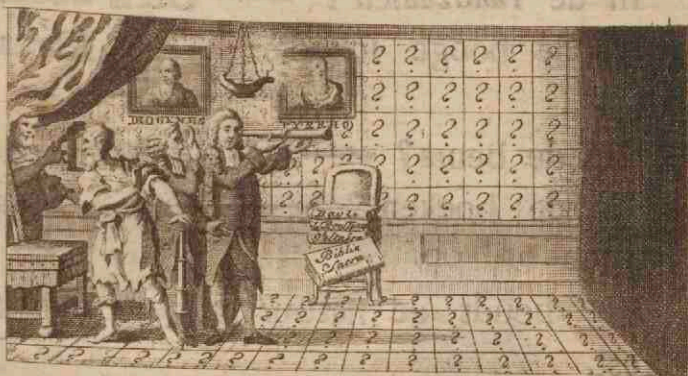
(*) *Latius regnes avidum domando
Spiritus, quam si Lybiam remotis
Gadibus jungas, & uterque Poenus
Serviat uni.*

HORAT, Lib. II. od. II.

en

*Quanto quisque sibi plura negaverit,
A Dts plura feret.*

Id. Lib. III. od. XVI. &c.

En gij, edels bodien, overneem om
 dit kraak-porcelain op 't verlichte te ver-
 ten, behoerzaam! behoerzaam! pas zult
 gij deze kindrige dans in 't tooneel-
 licht gewunnig opdat 't zult niet
 konne gelochten rindom

A A N D E
W A A R H E I D.

Mevrouw! of misschien zijt gij noch
 maagd, Mejuffrouw! aan u, die mij zo
 meenig zuur gezicht kostte, vervoeg ik
 mij. 'k Bid u, in welken grond groeit
 gij 't weeligste?

IV AAN DE WAARHEID.

Is 't in de gewijde plaatzen? — Laaten wij
zagties spreken.

In de raadzaalen? — Geen woord.

Op de hooge schoolen? — Klater-
goud.

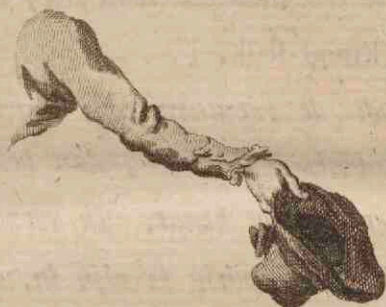
Op de beurs? — Is 't gekfteeken!

In de boeken? — Leest, maar
zet een bril op.

Zo houdt de natuur u bestendig in
arrest.

En gij, edele borsten, ijverende om
dit kraak-porcelein op 't vengster te zet-
ten, behoedzaam! behoedzaam! pas zult
gij deeze kribbige dame in 't schemer-
licht gewurmt hebben, of gij zult uwe
tronie geschonden vinden.

„Si quisquam est qui sese studet placere
„Bonis quam plurimis & minime multos ledere,
„In his poeta (et auctor) nomen subscribit suum.”

Lezer!

Eene der reedenen, waarom **ALCIBIADES**
min slaagde, was de te hooge gedagten, welke
de Atheeners voedden van zijne bekwaamheid.
Even eens staat 't met alle menschelijke zaaken.
Ik had eens, toen partijschap mijn vaderland
noch niet geheel verwandelt hadt in een Azijn-

VI V O O R R E D E.

*Fabriek , een vriend ; voorspoed en vrolijkheid
mogen hem steeds bijblijven ! Hemelhoog prees hij
mij de werken van den Marquis de B.....
Ik verwachtte een meester-ftuk , en , ziet ! 't was
een meesterknegt-ftuk.*

*Niets doodt de reputatie eens auteurs , en 't
fortuin eens boeks zo gewis , dan beiden op te
vijzelen boven hunne kragt. Ik verzoek u , Le-
zer , bij voorraad , nedrig te zijn in uwe taxatie
deezzer bladen ; en mogt daarna de leezing ze u
doen zetten op een hooger prijs ! Dit zij genoeg
voor 't publiek.*

*'Er zijn luiden ; niet zodra bouwt iemand
langs den grooten weg een hutje , van eene eenig-
zints vreemde bouwworde , of zij smijten 't de gla-
zen in. Niet zodra rijst 'er iemand op , die zegt :*

Tentanda est via , quâ me quoque possum

Tollere humo , et novus rerum exurgere auctor ,

*of 'er is onder hen een geweldige opstand. Niet
scherp.*

V O O R R E D E. VII

ſcherpziender is eene moeder, die ééne beeldſchoone en ſchatrijke dochter heeft uittehuwelijken, op alle de bewegingen der tatrijke vrijers om dit gulde vlies, dan is 't oog deezer brooze ſtervelingen in't opdelfen der menſchelijke, nu onvolmaaktheden, nu grilligheden. Met een mikroskoop aan den neus verleezen zij een boek phraſis voor phriſis, enz. Gaarne zouden zij de zon, gebelgd over haare vlakken, in een doofpot willen ſteeken: zo groot is hun afkeer van alle vlakken! Deezen, zonder eenige in- of uitwendige qualificatie, zich in den kunſt-rechterſtoel genagelt hebbende, behandelen de geleerden als zijne Heilighcid de R. Katholijken, verderende eene blinde onderwerping voor hunne, ſchoon ook willekeurige, uitspraaken. De zulken depecheer' ik met de nevensgaande onvergulde pillen, waarmede ik hun goede beterſchap toewenſche:

„ Now, in reality, the world have paid too great
 „ a compliment to critics, and have imagined them
 „ men of much greater profundity, than they really are.
 „ From this complaiſance, the critics have been em-
 „ bol-

„ boldened to assume a dictatorial power, and have so
 „ far succeeded, that they are become now the masters,
 „ and have the assurance to give laws to those authors,
 „ from whose predecessors they originally received
 „ them.

„ The critick, rightly considered, is no more than
 „ the clerk, whose office it is to transcribe the rules
 „ and laws laid down by those great judges, whose
 „ vast strength of genius had placed them in the light
 „ of legislators, in the several sciences over which they
 „ presided. This office was all which the critics of old
 „ aspired to; nor did they even dare to advance a
 „ sentence, without supporting it by the authority of
 „ the judge, from whence it was borrowed.

„ But in process of time, and in ages of ignorance,
 „ the clerk began to invade the power, and to assume
 „ the dignity of his master. The laws of writing were
 „ no longer founded on the practice of the author,
 „ but on the dictates of the critic. The clerk became
 „ the legislator, and those very peremptory gave
 „ laws, whose business it was at first to transcribe
 „ them.

„ To these incroachments time and ignorance, the
 „ two great supporters of imposture, gave authority.”

FIELDING.

„ *Tum si quis est, qui dictum in se inclementius,*

„ *Existimavit esse, sic existimet,*

„ *Responsum non dictum esse, quia lesit prius.*”

TERENTIUS.

ZEVENDE BUNDEL.

Pelgrimagie na de Oost-Indiën.

't Geval, dat is een onnavolgbaar zamenweefzel van omstandigheeden, plantte een boom in *Constantinopolen*. Deeze boom hadt noch min diepe wortelen gefchoten, dan hij begon rijke vruchten te draagen. Hij verplante zich en kwijnde.

VOLTAIRE ergens opmerkende, hoe beuzelingen zwanger kunnen gaan van gewichti-

ge gebeurtenissen, vertelt hoe 't vallen van een handschoen, de kroon van *Spanje* bragt in 't huis van *Bourbon*. Maar ook groote oorzaken baaren wel eens kleine gewrochten. Zo stondt 't met mij geschapen.

De Lezer herinnert zich zeker, dat de Charter van de *Engelsche Oost-Indische Compagnie* voor ettelijke jaaren ten einde liep. Hadt nu 't toenmaalige ministerie kunnen goedvinden dezelve niet te vernieuwen, zat ik noch met beide mijne knevels, en mischien een langen baard 'er bij in *Constantinopolen*.

Hoe hangt dit aan een?

Zijne Majesteit, de Groote *Mogol* had zedert lang op die Compagnie eene pretensie eener kleinigheid van ettelijke millioenen ponden sterlings. Om deeze schuld te innen, zondt hij na *Engeland* den Heer Majoor M..... die nu zedert eenigen tijd uit den dienst der *Engelsche Compagnie* in dien van deezen *Indiaanschen* vorst was over-

overgegaan. Hij voorzag hem van de ruimste bewijzen voor zijne schuldvordering, en bekleedde hem met 't karakter van zijn Ambassadeur. Dat nu de *Engelsche* natie gewoon is de allernauwgezette rechtvaardigheid te betrachten, wanneer zij met eenige andere natie over hoop legt om 't hebben en houden, is waereldkundig; en de onze behoeft haare boeken niet op te slaan, of haare casfa na te zien, om zich te herinneren met de levendigste dankbaarheid aan de edelmoedigheid, in welke zij onlangs jegens ons zo mild was. Getrouw aan dit karakter, nam 't ministerie, bij 't hernieuwen van de Charter, der Compagnie een klein stuivertje af; en den Heer M..... niet erkend, veel min getreden hebbende in 't onderzoek dier pretensie, ontfloeg 't haar van de bezwaarlijkheid dier schuldvergoeding. Dan deeze, weinig gesteld op dergelijke visites en ambasfades, schreef aan alle haare bezittingen, den Heer Majoor

M...., indien hij daar ergens verscheen, direkt weêr in 't eerst vertrekkende schip in te pakken, en na *Europa* te rug te zenden.

Dit stelde dien heer in de noodwendigheid, of gaf hem ten minste aanleiding, om over land na de Staaten zijner *Mogolsche* Majesteit (waarvan zo een ieder weet *Delhi* de Hoofdstad is) te steevenen, ten welken einde hij zich in *Constantinopolen* bevondt; waardoor ik getroond wierd de vette potten van *Pera* te verlaaten, om... om gelegenheid te hebben, dit te schrijven.

't Was nu in den zesden jaare der verdrukkinge van de Hoornsche-wortels en der Goudsbloemen, duidelijker in 't negende jaar vóór de volkomen invoering van 't Kristendom in *Zweedsch Lapland*, of noch duidelijker in de maand *Rebiel-ewal* 1199 van de *Hegira*, dat ik mij opmaakte, om..

Maar hola! men gaat niet over land na de Oost-Indiën als met de trekshuit na *Haarlem*.

tem. Eer ik mij opmaakte, was 'er noch wat te koop; dit moet de Lezer ook weten!

Vooraf moet ik mijn Lezer eens de pols voelen, om zijne complexie te kennen, wat hij denkt beter te zijn, alleen of met een compagnon te reizen. Zeg mij eens, zoo gij meerderjaartig zijt, dunkt 't u wel appetijtelijk fleêkind gemaakt te worden, aan de lei-band te loopen? Is 'er wel een ding in de waereld, dat meer plaaisier doet, dan zijn eigen zin te doen? (*) principaal aan iemand, die

(*) Is mij dit nu niet altoos mogen gebeuren op mijne *Afiatische* omwandeling, mijn voornemen is mij 't hart dubbel op te haalen in haare beschrijvinge, zonder te denken aan eenig Keurmeester der geestelijke waaren, zonder ergens na te luisteren, dan naar mijne eigen grillen. 't Zou in de daad eene groote hardvochtigheid zijn, van iemand te vorderen, dat hij zich altoos geneerde.

Prævulerim scriptor delirus inersque videri,

Dum mea delectant me mala, vel denique fallant,

Quam sapere et ringi.

MORAT. *Lib. II. Epist. 2. V. 126.*

die zo eigenzinnig is, als een kat! Zeker wanneer ik van hier (*Amsterdam*) na *Haarlem* trek, zit ik liefst niet alleen in de schuit, en mits mijn gezelschap niet stom is, zal ik 'er altoos eenige leering of tijdkorting uitvischen. (*) Maar een tocht na de Oost Indiën, 't is als een huwelijk, en hoe veele gelukkigen geeft 't? (†) Maar altoos alleen te zijn! — Zet vier menschen vier weeken nacht en dag bij een, 't is hondert tegen één, dat zij zich affschuwelijk verveelen, en zich erger dan alleen zullen reekenen. Ik houd 't met de

Ita

(*) J'observe en mes voyages cette pratique, pour apprendre toujours quelque chose par la communication d'autres (qui est une des plus belles choses qui puisse estre) de ramener toujours ceux avec qui je confere aux propos des choses qu'ils savent le mieux.

MONTAGNE *Vol. I. chap. XVI.*

(†) *Rari quippe boni: numero vix sunt toriden, quot
Thebarum portæ, vel divitis ostia Nili.*

JUVENAL. *Satyr. XIII. V. 26.*

Italiaanen: è meglio andar solo, che mal accompagna-
gnato. 'k Zeg mijn gevoelen, en laat ieder zijn
 meug: maar zo iemand mijner Lezers in 't ge-
 val komt, over land na de *Oost-Indiën* te fluu-
 ren, en hij een *Hollander* is, raad ik hem sterk
 af een paar *Engelschen* tot zijn reisgezellen te
 neemen. In dergelijke coalitie gegijzeld, zou
 hij even onafhankelijk worden, als, in 't vrije
Engeland, de oppositie 't is van de kroon.

Veele Schrijvers, waarvan de eerste gelo-
 gen en de rest de een den ander moeten
 hebben uitgeschreeven, verheffen hemelhoog
 de *Muzulmansche* gastvrijheid. Volgens dee-
 ze zijn de *Turksche* gewesten een ander lui-
 lekkerland. Met dit geloof mogt men ver-
 hongeren; 'k wil niet zeggen verfmagten: want
 men komt noch al overal fonteinen tegen. Maar
 zijt toch indachtig aan 't *fransche* spreek-
 woord: *qu'il ne faut pas s'embarquer sans bis-*
cuit; en verkiest men 't firmament niet tot
 den hemel van zijn ledikant te hebben, zo

doet men voorzichtig zich van eene tent te voorzien: want 't reegent in *Natoliën* geene *caravanserais*; ook is eene matige tent beter dan een ordinair dergelijk hôtel.

Op eene tocht, als ik nu aanvang te beschrijven, moet ik mijne lezers, vooreerst onder 't oog of 't oor brengen (want ik moet 't hun alles ten duidlijkste doen verstaan, en dat in de beste order: daar houd' ik bijzonder van) dat hier niet te denken is aan schuiten of beurtschepen; neen, is men eens 't kanaal van *Constantinopolen*, den *Tijger* en den *Euphraat* over, zo loopt men weinig gevaar zich de kouzen te bespatten. Derhalven blijven 'er een reizenden noch vier andere equipagiën over.

I. Die, waarvan men nergens in de wereld plaaisier-geld betaalt, en dië de natuur, zo als zij ons uit de hand laat slippen, ons present gaf, zeker ten gebruike; schoon aan sommige oorden, geen honderd mijlen
van

van hier, 't bijna eene fchande wordt, 'er zich van te bedienen, een paar beenen met voeten aan 't einde.

II. Maar deeze equipagie heeft ook haare bezwaarlijkheid; en hoe ligt zij in den beginne voortloopt, maakt de *holderdebolderigheid* van den weg en de hitte van 't klimaat haar binnen weinige uren zo zwaar als lood. Ook spoedt zij maar flapjes. Om deeze reeden geeven ettelijke Pelgrims de voorkeur aan een *tachiaravan* (die ik, zodra de mist en mijn humeur wat opgeklaard zal zijn, eens zal afteekenen.) Ik voor mij, noch mijne compagnons (en hier in waren wij 't eens) hielden niet veel, ons de airs van kraamvrouwen te geeven.

III. Voor iemand, die groote haast heeft, is een *Montgolfier* een zeer goed voertuig. Voor ons zou dit wat volle omslagtig geweest zijn; zelfs zo pasfaatwinden 'er 't gebruik van toegelaaten hadden.

IV. De gebruikelijkste en de bruikbaarste (koetzen, wagens, karren of postchaizen moet men om de bergachtigheid der wegen vergeeten) is een paard, en verdient verre den voorrang boven de kameelen, wier stoterige tred iemand een gevoel geeft, als hij lijdt (*) dien een kies getrokken wordt.

Lui-

(*) Er is noch eene andere equipage; dezelve legt achter de bank en wordt geheel vergeeten: maar niet van mij. 't Is waar men kan ze alleen in vlakke landen gebruiken, maar aldaar kan zij van grooten dienst weezen. Ik meen de stelten. In geval men ons, zodra wij op onze natuurlijke stellen goed kunnen voortscharen, hier aan duim- en voetwijze gewenden, zouden wij zeker en gemakkelijk op stelten, die onze lopers vier voeten verlengden, kunnen voortschuiven, en dus den besten ruiter achter ons laten. Was 't niet, dat men mij mijn nieuwe methode van oorlogen (zie D. I. 355) zo verbitterd hadt, ik zou 't durven waagen deezen of geenen Oorlogsminister een plan voor te leggen van eene brigade of van een legioen van *stelten*. De cavalleristen zijn duur te houden. Mijne *stelten* behoeven noch haver, noch haksel,

Luiden van 't land hebben hunnen eige paarden, waarop zij groote wegen afleggen; maar voor een vreemdeling verdienen huurpaarden de voorkeus, volgens: *Cavallo di vettura fa profito &c.*

Men vindt in *Constantinopolen* bestendig voerluiden, die de reizenden rechts en links na allerlei oorden van de uitgestrekte *Turksche* heerschappije brengen.

Mijne beide reisgezellen en de auteur van dit monument (*an ere an nive perennius?*) drie luden van diepe ervaring en niet kleiner voorzichtigheid, doorkneed van menschenkennis, keeken met bedaardheid uit, LAVA-TER over de Gelaatkunde, GALENUS over de Temperamenten in de hand, na een meest

zel, en toch mogten zij even goede diensten doen. De fielt zou hun tevens ten paard, ten pallasch, en wie weet of niet mettertijd ook wel ten karabijn kunnen strekken. 'k Hoop toch niet, dat men mij hierover ook van onkristelijkheid zal beschuldigen.

meest belovenden *Casterchi-bachi*, alias voerman. De witte baard van *Hadgi-bachi* won hem schielijk ons toetrouwen, 't geen 't te sluitene traktaat spoedig applaneerde, bij welk 't getal, de qualiteit der paarden — de plaats waarheen — de dagen waarin — de prijs waarvoor — de dag van 't vertrek waarop — 't drinkgeld daarbij in de allerklarste bewoordingen, in tegenwoordigheid van den dragoman en kancelier signor PISANI, gefstipuleerd werden. En schoon deeze stipulatie ettelijke rampspoeden leedt, veele *Kristen* Mogendheeden zouden zich schaamen, zo zij wisten, hoe stipt onze *Muzulman* ze nakwam.

De zorg nu voor onze paarden den vroomen HADGI-BACHI hebbende overgelaaten, namen wij op ons die voor de tent, reis-huisraad, keukengereedschap (*) (die voor den kelder

(*) 't Weinige omslagtige van dit alles stak zeer leeven-

der lag ik, om zekere reedenen, mij alleen op de schouders: en in dit artikel raad ik de be-

vendig af bij dien dikken catalogus van huisraad en im-
 boel van alle zogenaamde verlichte volken: artikelen,
 die voor hun een behoefte geworden zijn, en waarvan
 de verplaatsing of 't gemis hen lam of ellendig maakt. De
 ondervinding leert best, hoe eenvoudigheid van levens-
 wijze en geluk nauw aan elkander verbonden staan. De
 tent was 't vertrek, waarin wij bezoek ontvingen; zij
 was ook onze eet-zaal en doorgaans onze slaap-kamer.
 Een tapijt strekte ons ten matras en beddelaken; een
 mantel ten deeken; de zadel en Sjabrak ten oorkusfen
 en floop. Ook diende de tent ons ten pakhuizen. De
 kisten en koffers maakten daarin een middenschot, waar
 achter de bedienden eene manier van apart vertrek von-
 den. ——— Ons keukengereedschap was zo eenvoudig
 als onze schaft, zelden meer dan één gerecht tevens:
 schaapen-vleesch of hoenders met rijst, of rijst met schaa-
 pen vleesch of hoenders, slaâ met eijeren of omgekeerd,
 enz. aangediend op een tafel niet van mahognij-hout,
 maar van aarde, op welke de algemeene hofmeesteres
 van 't menschedom doorgaans een tafel-laken van gras
 spreid-

belanghebbenden niet te vergeeten eene goede voorraad van limonade-sijroop, *Cijprische* wijn en rum of arack) voorzagen ons van snaphaanen (*), pistoolen, kruit, ijzer, lood,

za-

spreidde. — Een koper vertint schaaltje, door een oog aan een ketting bij 't zadel opgehangen, leste onze waterwijn - brandewijn — en punchdorst. — Een à twee kasferollen dienden tot kook- sloof- en braad-pannen; hunne dekzels tot schotels, enz.

Hem, dien deeze eenvoudigheid van leeven als een brug tot 't geluk schijnt, zal men misfehien tegenwerpen, dat 't geluk alleen bestaat in 't voldoen der behoeftens, dat alzo de maat van 't genieten afhangt van 't getal der behoeftens, die men voldoen kan. Maar bij wien is de ondervinding noch zo in haar kindsheid, omgeleerd te moeten worden, dat de hebbelijkheid van genieten ons gevoel voor 't genieten vereelt? daar te leurstelling en gemis ons lang knaagen. En dit is de reeden, waarom zij, die zich baaden in den wellust, of liever in de verveeling van den overloed, verre af zijn van die gelukzaligheid, welke de behoeftigen hun toedenken.

(*) Ook hadden wij in ons gezelschap een paar snap-

han.

zabels, attagans, hansjaaren, van gebedenboeken, van CERVANTES, HORATIUS, SENECA, van oud-linnen, zalven, plukzel, compassen en thermometers, en staken ons 's daags voor ons afreizen in onze *Turksche* reis-kleeding. De *Muzulmans*, die alleen den Tulbant dragen, bedienen zich meest op de reize van eene *Tartaarsche* kalpak, dat is, een lakenze muts met een dunne, bonte rand. Nu is deeze dragt ook den *Franken* geoorloofd. Alzo kan men een *Muzulman* van geen onmuzulman onderkennen, en meenig een gaf mij zijn *Salem-Aleikum* (†)

(waar-

hennen: want de *Turksche* vrouwen vallen niet min snapachtig, dan andere. Eene derzelve, eene zogende vrouw, droeg bestendig haar zogeling op den arm; hadt dus weinig bestier over haar paard. Meenigmaal bewonderde ik den moed en 't beleid deezer moeder, in 't afklimmen van de steilste bergen, of 't rijden op den kant van diepe afgronden. Afschuwelijke gezichten!

(†) *Vrede zij met u*. Mogt dit 't formulier aller menschen zijn en gepraktiseerd worden!

(waarop men antwoordt *aleikum-salem*) eene paerl, die zij aan een ongelovigen nimmer weetens zouden wegsnijten. Welk een voorrecht!

Men kan langs twee wegen van hier te *Rotterdam* komen. 'Er zijn 'er meer dan twee, langs welke men over land van *Constantinopolen* de Oost-Indiën inreist.

De eerste is die, welken wij namen, en dien ik zo aanstonds van *Konak* tot *Konak*, als ook dit woord gaa beschrijven.

Een andere gaat van *Aleppo* regelrecht door de groote woestijne na *Basfora*, dat is, na 't einde van de *Perfische* golf.

Een derde gaat van *Aleppo* door de kleine woestenijs op *Bagdad*, van waar men, den *Euphraat* afzakkende, in *Basfora* komt.

De vierde gaat van *Alexandriën* op *Suez*, alwaar men zich op de *Roode Zee* inscheept.

Een vijfde brengt u van *Constantinopolen* in een kaïk, waarmede men roeijen en zeilen

len kan, op de *Zwarte Zee* langs de kusten van *Natoliën*. Men stapt in *Trebizonde* van de wal, en gaat zo Zuid-Zuid-Oost op.

Vergelijkt men deeze onderscheide wegen, zal in 't stuk van gemak, onkostbaarheid, genoeg, veiligheid, de laatste, waarvan ik niet weet, dat tot hiertoe eenig reiziger gebruik maakte, verre den voorrang verdienen. Is men bang voor de zee, men houdt 't kort onder de wal; is de wind tegen, men roeit onder een staand zeiltje; is 't weér slecht, men blijft aan de wal; de meenigvuldige dorpen geeven bestendige afwisseling van gezichten, en gelegenheid tot dagelijkschen aankoop van allerlei verversching; de zee verkoelt de hitte van 't klimaat; de slaap is ieder nacht gerust aan de wal; ruïnen, enz. kunnen den liefhebber van oudheden meenigwerf den tijd verkorten; men vermoeit zich niet in een vaartuig, men kan 'er in schrijven, leezen, en veelerlei dingen

in verrichten, die 't een bijzondere behendigheid zou vorderen te paerd te doen, ten ware dat men opgevoed was onder de *Parthen*. (*)

De reis van *Constantinopolen* kan volbragt worden in een of twee weeken tot in *Trebizonde*. (†) Van hier zijn 'er drie à vier dagreizens tot *Erzerum*, van daar zes tot *Diarbekir*, waaruit men in vier dagen te *Mosul*, en in vier andere te *Bagdad* komt. Stel de reis den
Eu-

(*) *Equi omni tempore vectantur: illis publica ac privata officia obeunt: super illos ire, consistere, mercari, colloqui etc. etc.*

JUSTINUS, Lib. XLI. *Histor.*

(†) De Heer DE *TOURNEFORT* treuzelde over dit endje zeven- en- twintig dagen. Dan deeze heer was gedwongen de vaart van den Pacha, in wiens gevolg hij was, te volgen, even als een boot zich moet regelen naar 't vaartuig, waaraan 't op sleptouw legt. Ook reist een kruidkundige, wiens bedoeling is nieuwe ontdekkingen in 't planten-rijk te doen, niet met de voortvarendheid van iemand, die haast heeft.

Euphraat af tot *Basfora* op tien dagen. Alle deeze dagen, gevoegd bij de dertig, gevordert om van hier in de residentie des Sultans te komen, zo kan men in tweënzeventig dagen over land in de *Oost-Indiën* komen.

De meest gebruikelijke route was langen tijd de *Roode Zee*. Keizer ABDUL-HAMID heeft deeze vaart verboden. Zijn *Hattif-Cherif* is allermerkwaardigst. Ik heb 't zelve hooren leezen. 't Spijt mij, 't niet uitgeschreeven te hebben. Zo ik 't ergens vind, zal ik 't mijne lezers mededeelen. De Keizer spreekt in 't zelve mannen-taal.

Ongezouten zegt hij den *Kristen Europeaanen* de waarheid. Hij wrijft hun zonder complimenten hunne woeligheid onder de neus; hoe zij eerst, onder voorwendzel van hunnen handel voorttezetten, zich in afgeleegen gewesten indringen, vervolgens de zwakheid 'er van bespieden, de ingezeetenen, om 't land te zwakken, tegen hun vorst, en on-

der elkander opstookten, voortgaan met ze te veroveren, en eindigen met de landzaaten 'er uit te jaagen, ze in slavernij te brengen, of van verdriet te doen sterven. Hij staaft zijne gezegdens met voorbeelden. Zulke luiden, eindigt hij, (en hier mede beoogt hij de *Engelschen*, geene andere vreemde natie deeze zee bevarende) zou, zonder te willen haar geleegenheid te geeven, om in onze heerschappij huis te houden, gelijk zij in *Indostan* gedaan hebben, 't onveilig zijn de *Roode Zee* langer bestendig op en neer te laten vaaren, connexiën te formeeren met onze afgeleegene en zwakke bezittingen, en de heilige stad (*Mekka*) te naderen.

Dit is wat mij 't geheugen 'er van voor de pen brengt: maar 't geen weinige weten is, dat de *Engelsche* Ambassadeur om dit verbod, op voordragt der *Engelsche* Oost-Indische Compagnie (*) aangehouden heeft;

ten

(*) De Heer CAPPER is in dienst van zijne Oost-Ind.

ten einde te beletten het afdruipeu der in haaren dienst rijk geworden bedienden, met hunne schatten, langs deezen weg.

(Langen tijd na dit afgeschreeven was, viel mij 't werk van den Heer CAPPER in de hand. Met vergenoegen zag ik bij dien schrijver, daar hij spreekt van dit verbod des Sultans, dat mijn geheugen, beter behoudende 't geen 't zelve voor ettelijke jaaren zich inprentte, dan 't geen 't zelve zoekt te bewaaren, in mijnen tegenwoordigen leeftijd, noch niet geheel verlooren is.

De Indische Compagnie geweest, en schijnt geheel onkundig van de waare toedracht van zaaken. Volgens hem moest de afgezant der *Engelschen* bij de Porte arbeiden aan de herroeping van dit verbod. Om mijne gezegden, reeds door den aart der zaaken waarschijnlijk gemaakt, meer te staaven, zal ik 'er bijvoegen, dat ik dit opteckende in *Constantinopolen* uit den mond van den Heer w.... zeer wel onderricht omtrent 't geen 'er bij zijn gezant vooring; en die behalven dat een boezemvriend was van den Heer BALDEWIN, den consul of agent der *Engelschen* te *Cairo*.

De Heer CAPPER noemt dit verbod een *firman*. (*) Hierin, dat is, in een beuzeling, bedriegt hij zich; een *firman* is een paspoort, een brief van vrij-gelei, een *sauf-conduit*, een reizenden Frank in deeze gewesten onontbeerlijk. 't Was des Sultans *Hattif-Cherif* of eigenhandig onderteekent verbod. Maar 't geen niet eene beuzeling is, daar 't strijdt tegen gezond verstand en goede manieren, is de naam, welken die schrijver 'er aan geeft, dien namelijk van een *fieltachtig stukje*. (†)

Even zeer beleedigende zijn deezes schrijvers gedagten over den burgerlijken staat der *Turken*, wier leeven en eigendom volgens zijne uitspraak, van de grillen des Sultans af-

(*) ONDERRICHTINGEN wegens 't reizen over land enz. uit *Europa* na de *Indiën*, door J. CAPPER, Esq. *Amsterdam* 1786. bladz. 17. bij den heer YNTEMA.

(†) XIII.

afhangen. Hier omtrent zoude hij zich beter hebben kunnen onderrechten bij den Heer PORTER, van wien, als meer dan tien jaaren *Engelschen* afgezant in *Constantinopolen* geweest zijnde, de woorden zwaarer weegen. (*)

Dat deeze natie in *Turkijen* veele huizen van negotie heeft, is een ieder bekend. 't Is echter vreemd dezelve *factorijen* te noemen; een woord, waardoor mijn bedunkens, meer of min versterkte kantooen verstaan worden (†): 't geen hier 't geval niet is.

Nadat deeze heer betoogt heeft de noodwendigheid en 't belang van de vaart langs de *Roodde-Zee*, voor 't *Engelsch* gouvernement, bouwt hij op dat belang 't recht, toekomende aan deeze natie op die vaart, en wil den Sultan of Scherif van *Mekka* de macht ontzeggen, om 't zelve te beletten. Deeze natie en de

Mus.

(*) VIII.

(†) XII.

Muskovieten zijn buiten-ordinaris verwend. Zij zijn gewoon den baas te spelen. Tot eene van beide deeze natiën moet men behooren, om eene Mogendheid 't recht te willen betwisten om, naar welgevallen huize-lijke schikkingen te maaken. (*) Ondertus-chen heeft de Porte, weinig zich stoorende aan dergelijke vonnissen, met de *Franschen* onlangs een verbond aangegaan, bij 't welk hun deeze vaart uitsluitende wordt toege-staan.

Spreekende van de ontworpen verdeeling van 't *Ottomansche* Rijk, zegt hij, dat die verdeeling enkel afhangt van 't deel, 't geen 't aan *Engeland* mogt behaagen daarin te neemen. Indien dit zeggen, waarvan ik de ongerijmdheid, was 't anderzints hier de plaats, tastbaar zou kunnen maaken voor de vooringenomenheid zelve, gekomen is ter ooren van haare *Rus-Keizerlijke*

Ma.

(*) XV.

Majesteit, of die haarer ministers, zal men zich den buik hebben vastgehouden van lagchen over deeze (*) snorkerije.)

En hiermede den heer CAPPER continuatie van gezondheid gewenscht hebbende, keeren wij weder tot ons onderwerp, om op te merken, hoe 't overtollig voortaan is, iemand, behalven een *Franschman* afte raaden, zijn leeven te stellen in de handen der onbedreeven *Turksche* zeeluf.

Ik zal dit begonnen vergelijk der onderscheiden routes na de Oost Indien hiermede besluiten: die over de *Roode Zee* is de gevaarlijkste, die door de groote woestenij de vermoeijendste, oogschijnlijk de kostbaarste (†), de onze de verveelendste, de laatste de gemakelijkste.

Al

(*) XXV.

(†) Zeker moet ik, reeds voor de komst mijner beide reis-gezellen in *Constantinopolen*, zwanger gegaan hebben met 't ontwerp om t'eeniger tijd van daar na de

niet de rechte of beste wegen zijn. Welk eene verwaandheid eene zaak beter te willen weten, dan zo veele wijze luiden, zo veel belangs hebbende bij een goed overleg!

Niets is onvoorzichtiger, wanneer 't 'er op aankomt tijdingen zo wel spoedig als zeker na afgeleegene oorden te zenden, dan zich in de handen van Neptunus en Æolus gevangen te geeven, en zich aan de wisselvalligheeden van de baaren bloot te stellen. — 't Is gebeurt, dat een schip in tien dagen van *St. Petersburg* in *Texel* kwam: dan 't hof van *Rusland*, eene tijding in den *Haag* spoedig moetende hebben, zendt zijne Couriers over land, offchoon zij de reize in niet min dan zeventien dagen kunnen doen. Deeze regel schijnt niet waargenomen te worden, in het tegenswoordig geval. *Engeland* zendt een Courier over *Vrankrijk* na *Livorno* — van hier scheept hij zich in op *Alexandriën*, trekt de lendengte over van *Suez* —

Suez — en scheept zich aldaar weder in, om de *Roode Zee* afzakkende in de *Indifche* te komen — of hij scheept zich te *Livorno* in op *Latichea*, *Scanderoon*, reist van daar over land na *Aleppo*, en trekt vervolgens de groote woestijne door, om in *Basford* en de *Persifche* golf aan te komen. (*)

't Een en ander is onzeker en langwijlig. Dat 't onzeker is, zal niemand van onder- vinding, geen *Zee-man* ooit tegenspreken. Tegen-wind en slecht weér kunnen een fchip uit *Texel* na *Havre-de-Grace* bestemd, in *Noorweegen* en misfchien eerst na zes maan- den op de bestemde plaatze brengen. Zo in de *Middelandsche Zee* reguliere winden 'er een trapje zekerheids meer aan geeven, die zekerheid verdwijnt wederom voor de meenigvuldige aldaar heerschende ftilte.

De

(*) Indien ik wel onderricht ben, kost dergelijke Courier meer dan f 30,000.

niet de rechte of beste wegen zijn. Welk eene verwaandheid eene zaak beter te willen weten, dan zo veele wijze luiden, zo veel belangs hebbende bij een goed overleg!

Niets is onvoorzichtiger, wanneer 't 'er op aankomt tijdingen zo wel spoedig als zeker na afgeleegene oorden te zenden, dan zich in de handen van Neptunus en Æolus gevangen te geeven, en zich aan de wisselvalligheeden van de baaren bloot te stellen. — 't Is gebeurt, dat een schip in tien dagen van *St. Petersburg* in *Texel* kwam: dan 't hof van *Rusland*, eene tijding in den *Haag* spoedig moerende hebben, zendt zijne Couriers over land, offchoon zij de reize in niet min dan zeventien dagen kunnen doen. Deeze regel schijnt niet waargenomen te worden, in het tegenswoordig geval. *Engeland* zendt een Courier over *Vrankrijk* na *Livorno* — van hier scheept hij zich in op *Alexandriën*, trekt de lendengte over van *Suez* —

Suez — en scheept zich aldaar weder in, om de *Roodé Zee* afzakkende in de *Indische* te komen — of hij scheept zich te *Livorno* in op *Latichea*, *Scanderoon*, reist van daar over land na *Aleppo*, en trekt vervolgens de groote woestijne door, om in *Basford* en de *Perfische* golf aan te komen. (*)

't Een en ander is onzeker en langwijlig. Dat 't onzeker is, zal niemand van onder- vinding, geen *Zee-man* ooit tegenspreeken. Tegen-wind en slecht weêr kunnen een schip uit *Texel* na *Havre-de-Grace* bestemd, in *Noorweegen* en mischien eerst na zes maan- den op de bestemde plaatze brengen. Zo in de *Middelandsche Zee* reguliere winden 'er een trapje zekerheids meer aan geeven, die zekerheid verdwijnt wederom voor de meenigvuldige aldaar heerschende stilte.

De

(*) Indien ik wel onderricht ben, kost dergelijke *Courier* meer dan *f 30,000*.

De Heer CAPPER vertrok in 't begin van September 1778 uit *Engeland* en kwam eerst den 30 December van 't zelve jaar in *Basfora* aan. Een Courier van *Vrankrijk* omstreeks dien zelve tijd afgezonden, ontmoette hem gelijktijdig bij *Basfora*.

Onze Oost-Indische Compagnie, die, gelijk ik wel heb hooren zeggen, geen geld heeft weg te smijten, zendt 's jaars vier pakketbooten. Behalven de ongewisheid van alle zee-tocht, is dit middel kostbaar. Men mag ieder pakketboot, bij den eersten aanbouw, gerust taxeeren op *f* 18,000. De equipagie, die meest bestaat uit dertig koppen, zal, kost- en maandgelden voor Officieren en gemeenen door een geslaagen, der Compagnie *f* 1,500 's maands kosten.

Wanneer men de reizen van alle de pakketbooten door een slaat, moet men ieder reize op vijf maanden stellen; geevende dus voor ieder tijding heen en weêrom *f* 15,000.

Voeg

Voeg nu hier bij de interest van een kapitaal van *f* 18,000, *item* 't geen dit vaartuig jaarlijks verliest, en kost aan onderhoud van casco, tuigagie en zeilen, 't geen men zeer zeker te zamen op *f* 1500 mag begrooten, zo kost ieder tijding heen en weërom der Compagnie *f* 16,500.

De eenvoudigste, natuurlijkste, zekerste, spoedigste en verre weg de minst kostbaare manier om uit *Europa* tijdingen te hebben in *Indiën* is deeze: Twee maalen in de maand vertrekken brieven over *Weenen* na *Constantinopolen*. Die brieven zijn van hier tot in de *Turksche* residentie één maand oud. De minister te *Constantinopolen* verzoekt of neemt een *Tartaar*, of rennenden postboode, die, bestendig versche paerdenneemende, in drie weeken de brieven bezorgt na *Basfora*. (*)

Men

(*) Men kan, zegt de Heer CAPPER, de vaart op de *Roode Zee* niet praktikabel zijnde, of den weg, dien

Men kan een dergelijken *Tartaar* door-
gaans, naar mijn geheugen, voor honderd
ducaaten aanneemen. (*) De legging van
Basfora is zeker geleegener tot 't verder
brengen der tijdingen voor de *Engelsche*,
dan voor onze bezittingen. Met dit al geev'
ik des kundigen in overweeging, 1° of niet
de vaart uit de *Persifche* Golf met kleiner,
lig-

dien ik zo aanfonds heb beschreeven, neemen, of de
brieven van *Constantinopolen* zenden na *Aleppo*, en zo na
Basfora. Dit laatste zou waarlijk de mijl op zevenen
zijn. Ik kan niet begrijpen, waarom men de brieven
van de *Turksche* hoofdstad na *Aleppo* zou zenden, daar
'er een rechte weg van dezelve over *Diarbekir*, *Mosul*,
en *Bagdad* is, welken weg deeze heer niet wel schijnt
gekent te hebben.

(*) Zodra 't komen en gaan van deeze postbooden
eens op een vasten voet was ingericht, zou ieder post-
boode, daar hij toch van *Basfora* na *Constantinopolen* te
rug moet, papieren uit de *Indiën* voor Europa kun-
nen medeneemen; zonder iets; misfchien een beuzeling,
boven de honderd ducaten, te kunnen eifchen.

ligter bemande vaartuigen, dus op eene min kostbaare wijze dan die der pakketbooten, kan volbragt worden, 2°. of, vijftig reizen door een geflaagen, dezelve niet in veertien dagen na *Ceylon*, en in dertig dagen na *Batavia* zal kunnen worden volbragt. Zodat langs deezen weg men in onze Oost Indiën in ongevaer drie maanden tijding kan bekomen. —

Lezer, ik onderstel, dat men u eene eenige maal met de trekschuit van *Leijden* op den *Haag* gevaaren zijnde, vroeg naar de bijzonderheeden, die de zinnen treffen van een opmerkzaam waarneemer, bedaard bij ieder meer of min belangrijk voorwerp op deezen weg neêrgezeten. Mischien zou deeze vraag u doen lagchen. Zeker zoudt gij 'er op kunnen antwoorden: „ de beweeging van dit tafereel is te schielijk, om 'er alle de deelen van te kunnen waarneemen; dubbel wel moet 't u zijn, indien ik u mijne op-

C

mer-

merkingen omtrent de meest in het ooglopende bijzonderheden mededeele." (*) —

Men presenteert bij de *Parijsche Restaurateurs* lijsten van 't geen de kok schaft. 't Is een goed gebruik; staat u de pot niet aan, gij zoekt uw fortuin elders.

Ik zal dit voorbeeld der *Parijsche Restaurateurs* volgen *I^{no} negative*, en u, mijne vrienden, zeggen, wat ik *niet* op s'hotel heb'. Mijne collega's reisbeschrijvers zijn in de gewoonte hunne schriften aan te vullen met een zoð van bijzonderheden, van hoogdraavende kleinigheden, ook van beuzelingen, (†) daar zij zich vleijen, dat de lezer

even-

(*) En nogtans leeze ik bij verscheide reizigers dier frecken, die dezelve zo ongevaer als wij doorkruist en dus doorgaans 'er geene tabernakelen in gebouwd hebben, een aantal van bijzonderheden. 't Koude zweet kan mij uitbreken, wanneer ik mij wil gaan verbeelden, van waar zij den tijd hebben kunnen spaaren, om dit alles optemerken en op te teekenen.

(†) Wanneer ik van eens anders kleinigheden spreek, beöog ik daarmee niet indirect, groote zaaken aan te kon-

kon-

evenveel belang zal neemen, in 't verhaal, als zij namen in de ondervinding. Hier van ben ik afkeerig, en in deeze mijne onthouding, want ik zal 'er maar enkel van spreken, moet men een goed deel zelfsverloochning erkennen. Maakt ook geen staat op veele kramerije van *physica*, *historia naturalis jurisprudentia*, *theologia*, enz. gij zoudt u bedroogen vinden. En toch staat 'er van 't een en ander wat in. 't Geen ik op schotel heb, *II^{to}* zweemt veel naa een *Oleo-podrigo*, (*)

in
 kondigen. Ik sprak eigenlijk van kleinigheden, die offchoon geëscortect met een grooten *apparatus scientificus* echter geleerde beuzelingen blijven. Ik ben niet in den waan iemand iets te leeren, vergenoegd zo ik nu en dan eens kan doen lagchen; liefst om een ander.

Non equidem hoc studeo, bullatis ut mihi nugis,

Pagina turgescat. — — —

— *Secreti loquimur.*

PERSIUS *Sat. V. vs. 19.*

(*) *Alimenta, quae accipimus, quamdiu in qualitate sua perseverant & solida innatant, male stomacho oneri*

in welk gerecht een kenner, alle de ordinai-
re en extraordinaire keuken-ingredienten kan
proeven; en gelijk door de vermenging dee-
ze *Oleo* een geheel nieuwen smaak verkrijgt,
mocht alzo dit boekje, door de vreemdheid
der famenstelling behaaglijker worden! *item*,
als ik mijn zeggen, door aanhaalingen, nu
eens zoek te staaen, dan eens op te schik-
ken, mogt men mij daar niet verdenken van
eenige geleerde *poeheemaakerije!* —

't Is ongemanierd een huis, waar men wel
onthaald is, te verlaaten zonder affcheid te
neemen. Nimmer verliet ik eene plaats met
zo veel hartzeer, als ik gevoelde, toen ik,
met

*funt, at cum exeo, quod erant, mutata sunt, tum demum
in vires & sanguinem transeunt. — Idem in his quibus
aluntur ingenia praestemus; ut quaecunque hausimus, non
patiamur integra esse, ne aliena sint; sed in digeriem
quandam concoquantur. alioqui in memoriam ire possunt,
non in ingenium. — Fit concentus ex dissonis. tale
hoc praefens opus volo.*

A. MACROBII in *saturnal. lib. I.*

met mijne reis-compagnons in de *kaik* stapte, die ons na *Sutari* voerende, mij, zo als ik dagt, voor altoos van *Constantinopolen* zou gaan scheiden.

Nu raaken wij, zo als wij hier zeggen, onder de lijn. Onze karavane bestondt uit veertien paerden en van tien tot veertien perzoonen, waarvan 'er zeven te paerd gesteegeen waren. Na veel pakkens en herpakkens, na vroeg gezadelt te hebben, reeden wij laat af, en kwamen in eene groote *karavanserai* ons leger neêrflaan. Wel te recht zeggen de Latijnen *principium difficile* (schoon 't *finis* niet *jucundus* was) want onze eerste rustplaats te *Ghebize* was onder eene opene gallerij, aan welke paerden en allerlei vee gebonden was.

Oudtijds, zegt men, droeg *Ghebize* den naam van *Lybisfa*. Men verhaalt, dat ANNIBAL hier ter plaatze begraven ligt. 't Is mogelijk. Men kan zich bezwaarlijk een denkbeeld vormen

van 't afmattende eener oosterfche pelgrimage. Meenigmaal vindt men zich te lui, om deeze of geene merkwaardigheid na te loopen. Indien 'er noch eenige overblijfsels dier graftombe in weezen zijn, kan ik mijne lezers 'er geen befcheid van geeven.

Mag ik mijne lezers hier herhaalen ('t geen met waarheid door verfcheide mijner voorgangers is opgemerkt) niemand, welke zich op deeze reize begeeft, moet zich voorftellen daarop te zullen ontmoeten, dat genot, 't geen men bijna overal elders op reize, zelfs voor een gedeelte in *Rusland*, tegenkomt; genietingen waaraan een fatzoene-lijk man zo gewoon plagt te zijn, dat hij niet anders weet of 't hoort zo. Tenzij hij lang ongelukkig wilde zijn, moet hij alle deeze genuegtens vergeeten. Mijne beide reisgezellen hadden zich tot hun geluk leevendig van dit voorgevoel doordrongen. Zij waren hier wijzer in, dan hun reisgezel. —

Alle natiën der aarde, ten minste alle natiën die ik ken, hebben dit gemeen, dat zij alle ieder zeer goede opinie van zich zelven hebben. Is 'er eene, die boven de andere in verdienste uitsteekt, zeker steekt zij tiendubbel uit in pretensien: want wat sterveling zal de *Britten* betichten al te geringe gedachten van zich zelven te hebben! Wij *Nederlanders*, die voorwaar geene reeden hebben, omden neus zo hoog in den wind op te steeken, wij hinken ook dapper aan dit euvel. De *Turken*, die wij niet wel voor *Moffen* kunnen uitmaaken, beschouwen wij nedrig als barbaaren. Nu deeze barbaaren hebben in een oord, waar aan de natuur noch steengroeven noch keijen schonk, in een oneffen bodem, een steenweg ter lengte van vier- en vijftig uren aangelegd: want deeze straatweg strekt zich uit van *Insmid* of *Nicomedia* tot in *Boli*. Dit stuk arbeids (*) werdt be-

(*) De heer TAVERNIER reisde ook langs deezen

begonnen en voltooid onder de regeering van MAHOMED (hier is een klad op mijn papier gevallen; en de posten op *Natoliën* gaan te irregulier, om 'er informatiën van te bekomen) den III^{den} of II^{den}. 't Is mischien mijnen leezer meer onverschillig, wien van beiden 'er de eer van toekomt, dan te onder vinden aan rijtuig, ribben, hals en beenen, hoe in dit klein, vermogend en volkrijk landje de publieke wegen voorbeeldeloos slecht zijn. 't Is niet anders; en noch kruist een arme pasfagier door oorden, waar, schoon de wegen vol gaten zijn, men hem ieder haverklap tollën afperst, even al ging hij over *Turksche* tapijten of *Spaansche* maten. —

Den tweeden avond na ons afreizen, kwamen
wij

weg. Hij bewonderde dit werkstuk zo zeer, dat hij 't stelde boven alles, wat de Straatenmakers bij eenige natie daar stelden. 't Is wat sterk: *medium tenuere beati*.

wij in *Nicomedia*, de hoofdstad van *Bythiniën*. De *Turken* leeven met onze taal, als wij met de hunne, hebbende den naam van *Nicomedia* verhaspelt in dien van *Ismid*, *Insmid* of *Isnikmid*. Deeze stad vindt men op bijna alle kaarten aan 't einde der golf van deezen naam. Edoch vergisfen zich hierin de aardrijkskundigen: want daar dezelve maar achttien uren van *Scutari* aflegt, en deeze golf zich veel verder land-inwaarts uitstrekt, legt dezelve noch een geheel stuk wegs van 't einde.

Volgens berichten, op de plaats genomen, dus echt (schoon wij ze onze lezers geenzints voor Evangelie willen opdringen, hem de ruimste vrijheid latende aan de echtheid van dit en de volgende berichten te twijfelen, als niet in staat geweest zijnde daarvan voor notaris en getuigen eene beëdigde verklaring te neemen) strekt zich 't grondgebied van dit *pachalik* of gouvernement uit over

Kodgia-Hi, Ekindar, Ak-hisfar, Absafi Akjazir, Sarisciair, Pazaar-Kioi, Sapangie, Ghnevé, Keuslejunis, Kara-Muskul, Carafou, Samanli, Kaudiri, Sule, Pazaarni: waaruit men kan opmaaken, hoe druk de Gouverneur of Pacha 't hebben moet, ten minste zo hij zijne zaaken wil nagaan.

Niet meer overeenkomst hebben de *Hollandsche* steden onder elkander, dan de *Turksche* in *Klein-Afiën*. De huizen gelijken veel na de tent van een janklaaze-spel. De open neergeflagen luiken maaken dezelve van voren open, welke opening door jalouziën, fasfinetten noch glazen vengsters geslooten worden. Aan den binnenkant hebben zij een breeden toonbank, waarop koopwaaren worden uitgestalt, en waarop een Muzulman half wakker, half slaapende, zijn pijp rookt, of waarop hij, 'k moet zeggen, eer zit te knusfelen, dan te werken.

De straaten zijn 'er veel-al eng en 't tegenover-

overgestelde van snoer-recht, doch bijna altoos gepaveid, met een voetpad of padje aan den kant der huizen. Voor zo verre de aart van den bodem 't mede brengt, bouwt men de steden, even als *Nicomedia*, op 't hangen van een berg of heuvel, waardoor men gelegenheid heeft voor waterleidingen en fonteinen. Hierop zijn de *Turken* niet min, (maar met meer reeden) gesteld, dan de *Amsterdamers* op frontispicen aan de gevels van alle meer dan gemeene gestichten, en welke frontispicen de α & ω van hunne bouwkundige vindingskracht schijnen te zijn.

De menschen sterven hier als elders en worden begraaven zo als ik elders gezegd heb. En de treurige cypres herinnert u hier bij den ingang der steden, reeds van verre, aan de kerkhoven.

Even als in *Stamboul*, bejegen men alhier bij de inkomst van de stad, en ieder wijk, van dezelve een legio van honden.

Zo

Zo deezer getier den vermoeiden reiziger niet een weinig baloorig maakt, moet hij van een geduldige complexie zijn.

Ik heb niet kunnen waarneemen, dat hier zwaare koophandel gedreeven wordt. Hout en planken worden echter uit deeze plaats na de hoofdstad gezonden, in barken, die men alhier bouwt.

Men kan noch gaan zien de ruïnen van een paleis en kiosk, door AMURATH den VI, die een groot liefhebber was van jaagen (op welk soort van wild en van welke jagt, heb ik niet kunnen uitvorschen) gebouwd: dan verkiest men zich die moeite niet te geeven, men verliest 'er ook niet veel bij.

Niet grooter is de gelijkheid der steden onder een, als de ongelijkheid van den landstreek is, vertoonende nu een paradijs, vol groen, vol geboomte, zo sierlijke als schaduwrijke plataanen (en om eenen een
wei-

weinig geemelijken reiziger te tandtergen of te tantaliseeren, eene soort van wilgen, wier bloeizem een reuk heeft als room met aardbeiën) van verkwikkelijke beeken, genietingen, die men des te leevendiger leert smaaken door de beroovinge, welke men 'er tot een paar maalen daags van kan ondervindén.

Men meent nimmer genoeg gezegd te hebben tot lof van 't bergachtige van een land. Zeker niets is eentooniger, verveelender dan een vlak land; echter ligt men 't aangename van gebergten voor 't gezicht in de eene schaal om ze te weegen tegen de bezwaarlijkheid voor 't gevoel, die zij ten gevolge hebben, kon 't wel zijn, dat 't al geen goud is, wat 'er blinkt. —

Naarmaate men zich van de hoofdstad verwijdert, worden de *Khans* (herbergen voor reizenden) en *Karavenferais* dunner gezaaid. Maar met eene goede tent beklagt men

men zich 'er niet over; is 't ook, dat de *Kiervan-Bachi* alias *Elkian-Bachi*, alias 't hoofd der karavane, u (*) wakker maakt, door u de tent over 't hoofd te doen vallen. Wanneer men den voorgenomen weg heeft afgelegd, zoekt de *Kiervan-Bachi* een bekwaame plek gronds, om zijn *Ko-nak*

(*) Schoon 't de reizenden zijn, die hem in dienst stellen en in beweging brengen, zo hebben of nemen zij een soort van gezag aan. Is iemand een zoe-tertje, zo speelen zij geheel den baas over hem. Indien iemand, tot dat slag van luiden behoorende, die overal na staan gaapen, van de hoop was afgeraakt, zouden zij zich genoeg vergeeten, om hem met geweld 'er na toe te brengen. Dit kon onze oude papa met ons, zeker niet met mij, gedaan krijgen. — Een vreemde-deling, bovenal is met deeze klanten niet weinig op-gescheept, die veeltijds overal langs den weg schulden maaken: waarom zij u meenigmaal ter vernijdinge hun-ner schuldeischers een slecht legersteê bezorgen, of een omweg doen maaken.

nak te houden. Hiermede gaat 't aldus toe. In 't vierkant steekt hij vier lange ijzere bouten, aan wier einden oogen zijn, in den grond. Door deeze oogen haalt hij een touw, waar aan hij de paarden, die nu afgepakt zijn, vast maakt. Dan wordt de tent opgeslaagen, de goederen worden geborgen — de pot gaat te vuur — men verkwikt zich — gaat eeten en legt zich te slaapen, zonder nodig te hebben de veëren op te schudden.

Van tijd tot tijd houdt men voor zich en paarden twee, drie rustdagen. Dit noemt men daar te land *Otourak*.

Aldus uitgerust sleepten wij, slakken door kunst, (offchoon wij onze tent juist niet op den rug droegen) ons over *Sabangia*, *Kandek*, *Dusje*, om te komen tot in *Boli*. Deeze stad, die door een *Muselim* geregeerd wordt, zou, was 't niet dat zij op onzen weg lei en bestemd was tot een *Otourak*,
niet

niet verdienen, dat een eenigzints gemakkelijk reiziger van 't paard afsteeg, of van de sofa opstondt, om haar te bezien; ten zij hij een oudheidkundige en begeerig was, of dit *Boli* ook *Hadrianopolis* mogt geweest zijn, eene verleegenheid, waaruit wij geene mogelijkheid zien hem te redden.

Dit open plaatsje legt in eene valei op 't hellen van een heuvel, verfraaid door eene rijke verscheidenheid van geboomte; eiken, olmen, plataanen, abeelen, larixen, beuken, enz.

Zo iemand, met een Rhinoceros, en een Orang-Outang 'er boven op, 's middags om twaalf uren, door de Kalverstraat kwam dwaalen, zou hij niet wel meer bekijks hebben kunnen, dan wij hier hadden. De *Khan*, waarin wij gehuisvest waren, schoon de beste van de plaats, was zo doorluchtig, dat wij onzen neus niet konden snuiten, of
iets

iets anders min geruchtmakends verrichten, zonder waargenomen te worden.

Buiten *Boli* kan men gaan zien, gesteld dat men niet te lui is een uur te loopen om eene beuzeling te zien, twee heete baden, wier wateren rijk in ijzer zijn, waarvan de *Boliers* in alle saken gebruik maaken.

Van *Boli* gaat hier de gewoone landstraat na de Oost-Indiën over

<i>Gheredé,</i>	}	klippen, bergen, steile afgron-
<i>Bainder,</i>		den, smalle wegen langs dezelve,
<i>Cerches,</i>		uitgebrande vuurbergen met lava's,
<i>Emurli,</i>		brandende hitte, elende en verdriet.

En gij ó *Tofsa*! schoon niet de geringste der broederen, was 't niet, dat onder blinden één-oog koning was, verdiende gij wel eene bijzondere melding, zo niet uwe ingezeten en eens afgematten reizigers dankbaarheid wonnen, met hem voor een beuzeling zuure melk (*) en ververschingen aan te bieden!

Ook

(*) De *Turken* zijn uitstekende liefhebbers van deeze

Ook eeten de luiden hier zeer overvloedig, en zonder eenige schade voor 't gezicht, de rijst; men kan de allerbeste voor noch geen stuiver 't pond koopen. (*)

Langs

kost, die zij *fouwr* noemen. 't Is hun dagelijksch eeten. 't Is zeer gezond. Zij droogen dit fremzel van zuure melk uit, zodat 't 'er uit ziet en zo droog is, als puimsteer. Dit gedroogde goed, onvatbaar voor bederf, neemen zij mede op de reize; en wanneer zij geene versche *fouwr* kunnen bekomen, vergruizen zij 't, en maken 'er met water op nieuws karnmelk van. 't Zelve was zeer ligt doenlijk voor onze zeevarenden. 't Zou eene heilzaame praktijk zijn. Men kent de *anti-scorbutieke*, de *anti-bilieuse*, de *anti-septieke* kragt van deezen drank.

(*) Ik heb noch onder mijne papieren eene *Flora Asia Minoris*: doe met allen eerbied voor den Heer de TOURNÉFORT, een verhaal als 't mijne bestendig af te breeken met — hier groeide de *Elaagnus Spinosa* — daar bloeide de *Thuja-Orientalis*, in 't *Turksch* zus, in 't *Turksch* zo, is dunkt mij, even zo onsafoenlijk, als aard-

Langs wegen, die niet veel beter zijn, en met even onaangenaame aandoeningen, sukelt men over *Hadgi-Hamza*, *Osmanfijk*, (de vermeende geboorte-plaats van den eersten vorst der regeerende familie) oudtijds *Pimolts*, *Hadgikoi* en *Amasia*.

[Deeze stad, was 't ook alleen, dat zij de geboorteplaats van STRABO was, verdient een ogenblik onze opmerking, ook om haar eige waardij: Want *Amasia* is groot, handeldrijvende, volkrijk in *Turken*, *Grieken* en *Armeniërs*. Ik herinner mij niet 'er *Jooden* in gezien te hebben. Des kundigen weeten de moeite, die 'er aan vast is, te bepaalen de bevolking van eene plaatze, in landen, waarin men geboorte. en sterflijsten houdt. De

Tur-

aardbeijen op te dischen met zuurkool, of kerzen met rammenas.

Misfchien zal ik voor de liefhebbers dit schoteltje apart opzetten. Maakt echter op geen hoofd-schotel staat.

Turken laten de menschen op, en van 't toneel komen, zonder 'er notitie van te nemen. Hoe nu mijne medebroeders, reizigers en reisbeschrijvers op 't echte spoor gekomen zijn der bevolkinge van alle deeze plaatsen, is mij een raadzels. Zij begrooten de inwoners van *Amasia* op 15,000 zielen. Op 't uiterlijk aanzien, zou 't mij niet vreemd doen, zo dat getal dubbel was.

Voor luiden van een ongeduldig gestel is geene kastijding zo scherp, als eene herhaalde teloorstelling. De reis wordt gemeenlijk zo afgestooken, dat men tegen den avond aan zijn *Konak* of *Otourak* komt. Hoe gemaklijk de beweging van 't paerd is, men wordt op 't laatst moê. Men snakt na 't oogenblik der afsteiginge. Nu is *Amasia* omgeeven van hooge bergen, van welke men deeze stad, op een grooten afstand, ontdekt. Deeze bergen liggen zo tot elkander, dat in 't afklimmen men ieder oogenblik meent te
zul-

zullen daar zijn. Intusfchen heeft men wederom een anderen berg voor zich te beklimmen. Vermoeidheid en honger na rust maakten, dat de heer M..., meenende nu digt aan de stad te zijn, den voerman met onze bagagie, en onzen tolk (*) vooruitzondt, om ons eene bekwaame herberg of *Khan* uit te zoeken, met afspraak, om ons vervolgens te gemoet te komen. Nu is deeze stad zo regulier, zo breed, zo recht van
 ftraa-

(*) Gij Vorsten der aarde, gij die reeds verre weg te veel hooi op uw vork neemt, Gij die, u beklagende over den last der regeeringe, u alles veroorlooft, om uwe domeinen te vergrooren, een van uwe groote ongelukken is, te moeten kijken door een geleenden bril! Wij, die geene vorsten zijn, noch zullen worden, wij arme Pelgrims, ondervonden deeze waarheid. Want eene der grootfte kwellingen deezer reize was de noodzaaklijkheid van een *tolk*, die ons op veelerlei manier 't leeven onaangenaam maakte, en ons dagelijks onder
 Contributie stelde.

fraaten als de *Ancienne Cité* van *Parijs* of de buurt van de *Zeedijk* te *Amsterdam*. Dit veroorzaakte, dat wij eenige uren omdwaalden, zonder onzen tolk te kunnen vinden, in eene vreemde stad, bij donkeren avond, in een land, waar niemand ons, wij niemand ten minste niet dan zeer gebrekkig verstonden. Geene geringe verlegenheid! De herinnering kan mij doen zweeten.

Die *Constantinopolen* gezien heeft, en van eene stad, gebouwd op heuvelen, in zijne verbeelding 'er eene kan maaken in 't diepste eener vallei, kan zich een denkbeeld van *Amasia* maaken. Zo als in de eerste, loopt men hier tegens Moskeën met Minarets, Khans, Befestans, Pazaars, Turkés of Graftomben van grooten, Serails, Medresfés. De vloed *Iris*, waar over vijf bruggen leggen, doorsnijdt haar.

Behalven met de gewoone levensbehoefrens, houden de *Amasianen* zich druk bezig met de zijde-teelt, van welke 't produkt in

mee-

meenigte na de hoofdstad en na *Brusa* (waar veele en bloeiende zijden-stoffen fabrieken zijn) gezonden wordt.

't Eerste dorp, waaraan men achter *Amasia* komt, heet *Turkal*, niet de fraaifte, zeer zeker de zonderlingfte plaats, die ik immer zag. Ik durv' niet hoopen mijne lezers 'er eene flauwe fchets van voor den geest te brengen. De huizen, of liever hokken, van *Turkal* zijn gebouwd van leem of stroo, de daken van dezelve stoffagie, gemaakt als terrasfen, de ftraaten niet gepaveid, maar bedekt met even dezelve leem, als de huizen en terrasfen. De bodem oneffen, zodat de terrasfen van 't zelve huis aan de eene zijde van 't huis boven, aan 't andere einde met de straat gelijk zijn. De ftraaten zelve zijn zo regulier als die van *Molkeveerum*. Dit geheel maakt van *Turkal* ('t geen ik de aardrijkskundigen voortaan verzoek den bijnaam te geeven van 't *zonderlinge*) 't vol-

leedigste doolhof, dat ooit menschen-handen maakten; en ik, leefde ik ook de jaaren van NESTOR, zal nimmer vergeeten, hoe ik van straat op dak, van dak op straat, langs, door en over zijne paleizen (meenigmaal niet wetende of ik in de straat dan boven op een huis was) tot doodzweetens toe hebbe omgedwaalt. Want bij alle de andere miseriën, kwam noch de ondragelijke hitte, teekennende nu wel voortaan de schaal van FAHRENHEIT 117 graaden. Vaar eeuwig wel! Wat geeft de mensch zich al nodelooze moeite! — Waarom? om zich te doen opmerken! — van wie?

Men beweert, dat voor een anders welgesteld mensch, niets de maag meer versterkt, dan 't koude water: dan mijns bedunkens is 't onvoldoende, om op te weegen 't vermoegen der hitte, om de maag te bederven.

't Was niet mijne eetlust alleen, die zich verloor.

Naarmaate wij dieper landwaarts introkken, en wij meer vorderden in den zomer,

be-

beterde 't niet met de hitte. Hadt AUGUSTUS geleeft in deeze gewesten, voorzeker zou hij meer dan drie teugen over den maaltijd gedaan hebben (*). Bij mijn aankomst in *Tokat* was ik meer afgemat, dan iemand, die drie nachten achtereen gewaakt heeft. Men beklaagt zich over de onherbergzaamheid der *Tokatters*; dan voor ons stonden alle Khans open. Deeze stad overtreft *Amasia* in grootte, even als *Leijden Haarlem*. Haare regeering, met eene volksregeering niets gemeen hebbende, bestaat of bestondt uit een Musfelim, Janisfaar Aga en een Mollah. Deeze zorgen met veel succes voor de vreedzaame zamenwoninge haarer inwoners. En toch verschillen hunne opiniën, in 't stuk van 't godsdienstige vrij wat meer dan die der *Voetiaanen* en *Coccejaanen*: want dezelve bestaan uit *Jooden*, *Christenen* en *Muzulmannen*,

(*) SÜETONIUS in Vita *August.* C. 77.

nen, welke laatste als zijnde van de predominante kerk of Moskee, voor hunnen openbaaren godsdienst (en werdt deeze niet wel onderhouden, zou 't niet te wijten zijn aan gebrek aan kerken: hebbende de *Armeniaan*en alleen 'er zeven) de fraaiste gebouwen hebben, waaraan zij zo wat *per fas* en *nefas* gekomen zijn. Dit ziet men op meer plaatzen, en noch wel wat anders.

Eene der smagterigste steedjes in *Europa* is *Elseneur*, alhoewel geleegen in de vaart van ... tot acht duizend schepen. *Tokat* heeft in 't geheel geene sloopvaart, maar veele karavaanen. Dan schoon ze niet haalen in getal, bij dat zo evengenoemd, laat 't niet na veel handeldrijvender en bloeiender te zijn dan *Elseneur*. *Smirna*, *Constantinopolen*, *Angora*, *Diarbekir*, *Mosul*, *Erzerum*, *Trebizone* zenden karavaanen herwaarts. Dus of niet dus heeft men hier overvloed van ruwe materiaalen, die ook hier verwerkt worden.

den. Ook legt eene rijke zijden-teelt den *Tokatters* geene wind-eijeren.

Deeze *Otourak* hieldt ons drie dagen op, in welke mij twee meer vreedende avontuuren bejeegenden, dan meenig een in geene twintig jaaren voor de boeg kwamen. Ik mogt ze wel vertellen: maar... maar de Lezer zou 'er misfchien wat op te zeggen hebben.]

Op den weg van *Tokat* na *Sivas* zagen wij eene meenigte *Kiurden* of *Kiurdestanners*, met of bij hun vee, geleeperd onder tenten, van een halfklootsche gedaante, zoo laag dat een ordinair mensch 'er bezwaarlijk in zitten kan, bedekt met een donkerbruine stoffagie. Schoon 't klimaat in deeze gewesten meer zondigt door hitte dan koude, is 't fraaije weér 'er echter niet zo bestendig, dat zo rampzalige tenten niet somtijds eene slechte woning geeven moeten: en nochtans kan 't niet anders zijn, of de verkoudheid moet onder de helft deezer menschen zeer ongemaklijk zijn: want

want de vrouwen draagen een ronde, zilvere, al vrij zwaare, ring door den neus.

Niet veiliger kan men langs de *Heeren- en Keizersgragten* op helderen dag gaan, dan wij voorbij de tenten deezer pasfagiers trokken. Des niet te min, 't zij laster, 't zij waarheid, hebben deeze vrienden den naam van 't *meum* en *tuum* wel eens te verwarren.

De Grootte Heer is met deeze gasten meer of min, zo als wij 't hier noemen, opgescheept. Zij zijn niet verder zijne onderdaanen, dan 't hun of hun opperhoofd behaagt. Want ook zij hebben 'er een bijieder volkerschap (*peuplade*). Hoe verre deszelfs gezag zich uitstrekke, of hij erflijk dan verkieslijk regeere, of hun adeldom, (want ook zij hebben hunne prinzen) met den bezitter uitsterve, dan of zij de krankzinnigheid hebben dien erflijk te maaken, zijn alle stukken, mij geheel onbekend.

Men

Men zal mij gelooven, zo ik verhaale, dat deeze luiden zeer gehard zijn van gefiel. Zij hebben zeer goede paerden, waar mede zij zeer gezwind en behendig weeten om te gaan. Hunne wapenen bestaan, zo ik niet mis heb, in houwers en lansen. Moet ik 'er pijl en boog bij doen?

't Is beter met deeze klanten te eeten dan te vechten. Den Grooten Heer ABDUL-HAMID (zijne ziel ruste in vrede!) bekroop voor weinige jaaren de lust, hen onder te brengen. Ten dien einde beval hij den Pacha van *Orfa* tegen hen met een macht van twaalfduizend man optetrekken. Zijne (des Pacha's) meerderheid deedt hem, in eene bijna *hollandfche* slaaperigheid, verwaarloozen, voorposten en wachters uittezetten. Zal men mij gelooven (ik geloof 't: want ik heb 't uit den mond van een heilig man) zo ik verhaal dat de Prins TEIMUR, zijnde hij de man, waar op 't gemunt was, zich aan 't hoofd

van

van eene uitgeleezene troep van vijftig ruiters gezet hebbende, daar mede in eene donkeren nacht zijnen vijand op 't onverwachtst zo gevoelig op de ribben kwam, en hem, en zijne poppen, even als DON QUICHOT die van Mr. PIETER, door een floeg, zodat ieder met achterlaatinge van wapenen, tenten, en bagagie, de een met een gat in de kop, de ander met een uitgeslagen oog, om een goed heenkomen zocht.

Men heeft ze zedert maar laten dwaalen.

't Zij vrees, die, als men weet, de dingen door een vergrootglas ziet, 't zij wezenlijk gevaar, bij onze komst in *Sivas*, sprak men in alle Khans, Koffijhuijzen en Kommenijen, zo sterk van de onveiligheid des wegs, dat wij 't oirbaar vonden hier voor eerst halte te maaken. Alzo hadden wij meer dan tijd deeze stad van binnen en van buiten te bekijken.

Ik lees hier en daar veel kwaads van *Si-*

vas,

Sivas, maar gelooft mij, lieve Lezers! 't is laster. De huizen van deeze stad, op eenen kleinen heuvel, omringd van eene aardige vallei, zijn gebouwd van leem, echter zijn zij netjes, hun bouwtrant is al vrij behaaglijk, de straaten van geene verveelende ongeregeldheid, veel tierig opgroeiend geboomte verfraait deeze stad niet min dan 't de *Hollandsche* steden pleegt te doen. Men zou hier te vergeefsch zoeken een St. Pieters Kerk of Louvre, maar ook geene bedelaars-hutten; en een *Nederlander* vindt zeer veel behaagen in de algemeene welvaarendheid van den burgerstand, begroot wordende, in gedrukte boeken, op vijftien duizend zielen.

De omleggende landstreek van dit steedje is alleraangenaamst. Overal bewijzen u de bouwlanden, draagende allerlei graan, behalven rijst, de arbeidzaamheid der bewooners.

Te vergeefsch zou een reiziger den *Sivas* zoeken uit te hooren, of niet hier of hier om-

omtrent, 't slagveld geweest is, waarop POMPEJUS den armen MITHRIDATES zo bitter in den baart zat. Te vergeefs zou hij zich moeite geeven. Hun stilzwijgen is evenwel niet een uitwerkzel van achterhoudendheid: even als in meenigen pruikenbol, de deftigheid 't is, of 't masker van de nietsbeduidendheid.

't Is niet — moet ik zeggen geoorloofd? zeer zeker niet veilig, de straaten des Grootten Heers te doorwandelen, zonder voorzien te zijn van een firman, of een Keizerlijk paspoort. Beroofd van deezen talisman, zou iemand een schrikkelijk gevaar loopen, te boeten voor zijne onvoorzichtigheid; en de heer G... die, hiervan verstoken, aangemerkt wierdt als spion, hadt, 'er haperde maar weinig aan, bijna door een hennippen vengster een uitzicht in de eeuwigheid gekreegen. 't Zijn de vreemde Ministers, die den reizenden ieder

der van zijne natie deezen firman van de Porte bezorgen. Bij geluk had ik met meer dan eenen *Beij* en *Effendi* kennisfe, zodat ik des noods tien firmans voor één zou hebben kunnen bekomen.

Wij hadden buiten dit noch 't voordeel van een brief van voorschijvinge des Groot-Vizirs aan alle *Pacha's*, *Aga's*, *Mufelims*, *Mollahs* en *Kadis*, op onzen weg, ten einde ons te befchermen en behulpzaam te zijn.

Na mij te *Sivas* vier dagen verveelt te hebben, bekwamen wij een geleide van ettelijke *Ghebegi's* of gewapende mannen.

Ik heb geene genoegzaame kunde van 't militaire, om ze te beoordeelen, als soldaaten, maar als menfchen mag ik zeggen, dat zij welgemaakt, fterk en zeer gehard waren tegen de vermoeijing. Zij vergezelden ons te voet, en fcheenen des avonds niet meer afgemat, dan wij, die te paard gezeten waren. De hitte was toch zeer druk-

kende. Zij gedroegen zich met meer redelijkheid en bescheidenheid, dan men onder de Kristen-Militairen somtijds opmerken kan.

Deeze dekten tevens eene geld-expeditie van 100,000 piasters, die de Grootte Heer naar *Orfa* zondt. NB. om deeze somme te vervoeren, waren twintig paerden nodig, kunnende ieder paard niet meer dan 5000 piasters op zijn pakzadel laaden. Deeze trek doet zien den inwendigen staat des handels, wissel-affaire, en circulatie van speciën in *Turkijen*.

Ons gezelschap vermeerderde hier noch met een *Tartaar-Agasi* of Courier van den Grootten Heer, en zijn knegt.

Gerust nu als in *Abrahams-schoot*, begaven wij ons, welgemoed, op den weg naar de hoofdstad van *Mesopotamiën* over *Deliktizas*, *Alagia-Han*, *Hadzan-Tchelebi*, *Hekim-Han*,

Han, Guerin, Soliman Ana, Disjinle, Maden, Karput, Arguni. —

'Er zijn luiden, zij raapen een hoorntje van 't strand, tuuren 'er een half uur op, en roepen uit: *ziet eens hoe merkwaardig!*

Deeze klasse van menschen (*Duitschland* is 'er het vruchtbaarste in) was in staat een geheel boekdeel te schrijven over dit stukje van mijn tocht; en dit boekdeel mogt noch wel zo belangrijk uitvallen, als de Reis van Profesfor PALLAS door eenige buurten van *Rusland*, of de Verhandeling van den Heer (waarom zich meer vijanden gemaakt?) over de *Oorwurmen*.

De merkwaardigheeden voor mijn bijziende gezicht waren: 1° *Hadzan-Tchelebi*, meer een voorwerp voor de teken- dan voor de schrijven. 'k Wil evenwel beproeven, wat ik met de laatste mag uitdrukken. *Conamur tenues grandia*. HORAT. De *Hadzan-Tchelebiëaars* zijn een herdersvolk, leevende van de

vee-teelt. Zij schijnen uit verscheide natien, doch meest uit *Kiurden* te bestaan. Een gedeelte daarvan bezit een dorp, eigenlijk van dien naam, gelegen op den top van een berg. Veelen zijner huizen hebben zo wat van de *Turkallische* bouwörde. Zodra de weiden met gras bedekt zijn, daalen zij met hun vee in de valei. Hier slaan zij een cirkel van armhartige tenten in 't rond, waardoor hun des avonds thuiskomend vee, bestaande in schaapen, geiten, ezels, koeijen, kameelen, enz. als ingeflooten wordt. Dit krioelt den nacht in deezen cirkel door een, maakende een der discordantste concerten, die 't mogelijk is zich op aarde voor te stellen. Over 't algemeen zijn de *Hadzan-Tchelebiaaners* een apart mismas van volk. De vrouwen, waarvan 'er veele zilvere ringen door de neus dragen, zijn eer fraai dan lelijk. Zij schijnen 't te voelen. Haare eerbaarheid is een stelletje kleiner dan die der

Da-

Dames van *Constantinopolen*. 'Er kwam een spannetje van drieën achter onze tent hunkeren. Maar...

Schoon een volk, rijk in vee, schijnen zij, uit hoofde van armoede, slecht te leven. Wij lieten een schaap slachten. Eene deezer drie Dames verzocht ons een stuk van de vacht, waar aan een weinig vet was te mogen afsnijden. 't Was voor haar een lekker beetje.

2°. Aan deze zijde van den *Euphraat* legt *Maden*. Terwijl wij hier pleisterden, kwam ons iemand bezoeken, in 't gewaad eens *Dervis* of Bedelmonniks. Deeze man hadt de wispeltuurgheid des fortuins, bijna evenveel ondervonden als de medelijdenswaardige **LODEWIJK XVI.** Van prinselijke afkomst, want hij was in *Bengaalen* een *Nabab* geweest, opgevoed in den overvloed eens *Afatischen* wellustelings, bij erfnis meester geworden van een overgrooten schat, dien

hij door een gelukkig gevoerden oorlog aanzienlijk hadt vermeerderd, was hij — eens jong, gezond, bezitter van ongeveer twintig millioenen ponden sterlings, geëerbiedigd, onbepaald heerschende over den wil zijner onderdaanen, ontzien van zijne nabuuren — nu een afgeleefde, arme, onaangeziena bedelmonnik. (*)

Misfchien zegt iemand is deeze merkwaardigheid niet uitsluitend aan *Maden* eigen. — 't Was 'er niet erger om.

De *Euphraat*, wiens water alhier troebel is, als dat van de *Maas* bij *Rotterdam*, heeft 'er niet wel de breedte van. Ter deezer plaatze is een regulier veer, tot overbrenging van pasfagiers en goederen. Men giert door den stroom den *Euphraat* over.

Naauw-

(*) *Usque adeo res humanas vis abdita quædam
Obterit. et pulchros fasces, sevasque securas
Froculcare, ac ludibrio sibi habere videtur.*

Naauwlijks is men aan de andere zijde, of hier doet zich een der akelijkste tooneelen voor, welke ik ergens zag, de bergwerken van *Maden*. Niets dan enge, steile, kromme paden, over een dorren steengrond, overal afgronden, dorre bergen. De onderzanding alleen kan iemand een denkbeeld geeven, hoe een reiziger van blijdschap 't hart, door al dit treurige toegrendeld, open gaat, wanneer hem, neêrgeslaagen, als of zijn beste vriend hem afgestorven was, ettelijke uren voortgefukkelt, eindelijk een enkele boom zich voordoet.

Deeze bergwerken geeven veel koper, en ook wat zilver. De ertz wordt in korven op den rug naar een grooten watermolen gedraagen, en aldaar gezuivert. 't Koper is alhier zeer overvloedig, en een vierde min waard dan elders.

3°. Bij deeze akeligheden steekt des te treffender af *Karput* of *Karput-Ovafi*, gelee-

gen twaalf uren van *Maden*, in eene der heerlijkste valleijen van den aardbodem. Zeker *Sultan*, 'k zal niet zeggen welken, vondt deeze fituaatie zo heerlijk, dat hij hier den zetel van zijn rijk wilde vestigen. Wij roemen op eene stad, van wiens wallen men vijftig dorpen telt. 't Getal van die, welke deeze vallei rijk in vee, in wei-, bouw- en bebouwd land en fraaije bosfchen omringen, loopt verre over de hondert. Niets zou mij doenlijker zijn dan de naamen der meesten dier dorpen hier neêr te zetten. Deeze arbeid zou een weinig verveelende zijn. Wie zou mij leezen? Laaten wij van iets anders praaten.

Na dan vijftig dagen over dat gedeelte der aarde door dik en dun, over berg en dal gekriskaast, en twee hondert zeventig uren te hebben afgelegd, deeden wij niet zonder hartelijke blijdschap, en bij een taamelijken omloop van kijkers, (er was veel volks op
de

de been, wordende 'er juist *quasi*-justitie gedaan) ons van voren en van achteren opnemende, onze intree in de hoofdstad van *Mesopotamiën*, *Diarbekir*.

Reeds op een afstand van meer dan twee uren van deeze stad, houdt de vreemdheid eener onverwachte vertooninge den reizenden in opgetoogenheid; niet wetende wat te maaken van de *lava*, waarmede de weg en 't veld rondsom bedekt is. Stelde hij zich voor, aan een vuurbrakenden berg te komen, hij zou zich bedriegen. Elders hebben haare uitbarstingen, steden en gehugten ingezwolgen, maar deeze volkaan, waarvan, zo veel bekend is, geene spooen meer over zijn, heeft aan *Diarbekir*, wiens poorten, wallen, torens, huizen en sraaten, alle van *lava* zijn, de geboorte gegeven. De uitgestrektheid van deeze stad, hebbende in haar omtrek twee uren, geslooten door rijf poorten, 't masieve van haare gebouwen, want

men heeft hier veele huizen van drie verdiepingen , gevoegd bij de onmeetbaare hoeveelheid van *lava* noch voorhanden, kunnen een denkbeeld geeven van welke grootte die volkaan moet geweest zijn.

Diarbekir , geheel onderscheiden van alle andere *Turksche* steden, kon fraai zijn, bijaldien zijne straaten réchter en wat breeder waren. De gevels der huizen zijn niet aanzienlijk. Hunne deuren zijn 'er zo laag, dat men bijna bakken moet om 'er in te komen. De oproeren schijnen die voorzorg te vorderen. Wij logeerden in een *Khan*, die men zonder snoeverij een groot *hótel* mogt noemen; in 't midden van 't welk eene gróote plaats, waarop eene fontein, rondom welke twee hooge gallerijen, met ijzere ballustraden, de bewoners naar hunne vertrekken leiden.

't Is op de geloofwaardigheid mijner voorgangers, dat ik al wederom de inwoners
dee-

deezzer aanzienelijke stad op 50,000 zielen begroot. Noch in 1756, zo spraken de mannen van *Diarbekir*, beliep dezelve over de 400,000 menschen. Een heirleger van sprinkhaanen verwoestte hunne velden. Hunne verwoesting sleepte hongersnood, deeze eene allerverschrikkelijkste ziekte, en deeze eene buitengewoone sterfte na zich. *Relata refero* Ik verzoeke mijne lezers 't niet te gelooven; 'k geloof 't zelve niet.

Men ontmoet alhier eene groote verscheidenheid van natiën en gezindheden. *Turken, Turkomannen, Armeniërs, Jacobiters, Sorianers, Grieken en Chaldeuwers*. De *Turken* laten hen alle ongestoord onder hen leeven: maar veele *Kristenen* zijn hier ter stede zo groote vrienden onder elkander, als katten en honden.

Aan 't hoofd der regeering van *Diarbekir* staat een Pacha van twee paarden-staarten, die zijne residentie houdt in de citadel, welke tegen de stad aanstoot. Ik hebbe 'er niet om

om gedagt mijne opwachtingen bij zijn Excell. te maaken; dus kan ik niets dan van hooren zeggen (en van hooren zeggen, enz.) spreken over zijn inborst, levensmanier, familie, afkomst, inkomsten, fortuin, enz. In *Turkijen* vallen de visites bij groote heeren wat kostbaar; met ongefulde handen is men niet zeer welkom.

De huizen zo als ik gezegd heb, zijn alle gebouwd van *lava*, van eene zwartachtige verwe. De Heer S..... beweert, dat dit de hitte vermeedert. Hier in heeft zijn eerwaarde abuis. Deeze kleur zwelgt eer de lichtstraalen in, dan dat zij ze afftoot. En dat steenen huizen koeler zijn dan houten is een feit, offchoon de mannen van *Diarbekir* en die van *Paramaribo*, dwars tegen de reeden en ondervinding in, 'er aan blieden te twijfelen.

Zoo als in de hoofdstad gaan hier de vrouwen ook langs de straat, met dit onderscheid,

scheid, dat zij gebakerd zijn in een stuk blaauw gestreept linnen, (die der Kristen-vrouwen is wit,) bij wijze van een falie, en over haar sluijer een zwarten lap van paardehair dragen. In 't algemeen worden de *Turksche* vrouwen manschuwcr, naarmate men zich van *Constantinopolen* meer verwijdert. Meenigmaal zijn ons op de groote wegen vrouwen bejegend. Zij hadden de onbeleefdheid, zo als wij haar naderden, zich om te draaijen, om zich van achteren te laten zien. De Pacha van *Diarbekir* moet een bij uitstek gestreng waarneemer van den *Koran* zijn. Een arme drommel van een *Armeniër*, in wien de ingetogenheid niet de hoofddeugd was, vergat zich, en ging zich verflingeren op eene *Turksche* gerieflijke juffrouw, meenende 't hem geoorlooft te zijn, om van deeze *porto franco* gebruik te maaken. Hij reekende zonder den waerd. De Pacha wilde 't niet hebben. МАНОМЕД is voor
 dee.

deezc ongelukkigen, gemeenlijk een toevlucht. Mija *Armeniër* boodt zich aan *Muzulman* te worden. 't Mògt niet helpen; hangen moest hij. Men trekt 't lijk, alvorens 't te beäardigen, ('t geen niet geschiedt, ten zij 't drie dagen heeft gehangen,) den overrok of *beniesch* af, en bedekt die op de gerechtplaats met aarde, zodat de zoom 'er een paar duim van uitsteekt. Ik telde vijf van deezc *benieschen*.

Ik leez' ergens, dat de *Diarbekirrieters* verdeelt zijn in twee partijen, die van den *Pacha*, en die van de luiden van de wet *Uhléma's*. Dergelijke zotternijen mag ik niet na vertellen. Opdat een volk partijschappen hebbe, moet 't veel knapper, veel verstandiger zijn. Veele fabrieken, uit zijde en wolle, veele verwerijen, veele katoendrukkerijen helpen de *Diarbekirrieters* aan de kost. Ook is hier de stapel van den galnoten-handel.

Indien ROUSSEAU hier geleeft hadt, zou hij misfchien te rug gekomen zijn van zijne vooringenomenheid tegen de geneeskunde: want nergens, behalven te *Bachfizerai*, hoorde ik zo veele menfchen, als men zegt, door de neus praaten.

Ik vond hier eene misfie van de *Propaganda*, bestaande uit twee *Francifkaaner* monniken. Hun daarzijn was ons nut en aangenaam: maar dit collegie te *Rome* moet wel beneveld zijn, zo 't meende, dat deeze heeren in de mogelijkheid zijn te voldoen aan 't oogmerk hunner zendinge, de uitbreidinge hier op aarde van 't Koningrijk van den Heere j. c. Dat ooit eenig mifionaris zou hebben durven denken aan 't bekeeren eens Muzulmans, fchijnt mij ongelooflijk. Dit beftaan zou hem en zijnen profeliet 't leeven kosten.

Moetende alzo de zielen der ongeloovigen overlaaten aan 't ongeluk van haar
nood-

noodlot, zoeken zij zich te verhaalen op hunne lighaamen. (*) Zij houden in hun klooster zo wat potjes na, waaruit zij de gaande en komende bedienen. 's Avonds in de uilenvlucht sluipt 't schoone geslacht bij deeze vroomen vaders in, om van hen getroost te worden. Een deezer heeren schein mij van een sterk gestel te zijn.

Zo hier op aarde geleeden te hebben, een
re-

(*) Men heeft mij verhaalt, dat dit hun gelegenheid geeft, om mischien eenige zieltjes te bewaaren. Wanneer zij geroepen worden bij jonge zieken, hebben zij ze wel eens, onder den tijtel van geneeskundige behandeling, gedoopt. De Muzulmannen, noch onkundiger in den godsdienst van den Heere J. C. als in de geneeskunde, staan 'er bij, en zien den doop als eene soort van *Topicum* of plaatselijk middel en 't leezen van 't formulier, 't gebed, aan als eene manier van onttoveren. Welke kragt dit H. Sacrament, aldus toegedient, hebbe, mogen des kundigen beslissen.

recommandatie-brief is op den hemel, kan 't hun eerwaarden niet wel kwaad gaan: want 't geen die arme menschen lijden moeten, met de wolle peij, in een klimazje als dat van *Diarbekir*, is onbeschrijflijk. Een van hen wees mij, in een der gaanderijen, ijzeren staaven, welke de zon nimmer kon beschijnen, en die, zo hij verzekerde, in de hondsdagen zo heet waren, dat men ze met de hand niet kon aanvatten. 't Is wat sterk. Die man hadt voorwaar zeer teëre (*) handen!

┌ Digt bij *Diarbekir* ontspringt met zeer geringe beginzels de rivier de *Tijger*. 't Is maar bij miraculeus reegenächtig weër, dat dezelve bevaarbaar

(*) Misschien sprak de man waarheid; want ik lees bij NIEBOHR, dat de N. W. wind alle vaste lichamen als hout en ijzer, offchoon zij in de schaduw staan, zo heet maakt, als waren zij der zonnestraalen blootgesteld. Zie bladz. 6.

baar is. Voor een reiziger door 't klimaat en beweging afgemat, valt 't pijnlijk, zijn paard of kameel niet eer te kunnen verwiselen tegen een vaartuig, voor dat hij gekomen is in de oude stad *Ninive*, die nu *Mosul* heet. Zelfs noch hier is deeze rivier zeer ondiep. Dit gebrek aan water zoekt de kunst te verhelpen, door eene scheepvaart, die eenig in haar soort is. De *Tijger* wordt bevaaren met houte vloten, die drijven op leedere zakken, welke zo net gemaakt zijn, dat men ze kan opblaazen; eene operatie, die men doorgaans 's avonds herhaalt. Deeze vaartuigen noemt men *Kieleik*. Men heeft 'er van onderscheidene grootte. —

Niet meer is een arme zeeman, na drie maanden reizens, 't spek met groene erwten moê, dan ik nu was 't paerdrijden. Ik stel mijne reisgezellen voor, ons te *Mosul* op zulk een vaartuig in te scheepen, om
daar

daar mede dien stroom na *Bagdad* aftezakken, en onze paarden, schoon tot deeze stad aangenomen, te laten drijven. Ook hierin konden wij 't niet eens worden. De heer M..... en ik begonnen toch al vrakjes te worden; en schoon hij tien jaaren in *Bengalen* en *Indostan* geleefd hadt, maakte de groote hitte hem doorgaans onpasfelijk en zomtijds ziek. (*) Met dit vertreuzelen van onzen tijd, waren wij ondertusfchen aan den zelfkant der hondsdagen genadert, en de reis voorhanden was verre van de aangenaamsten. Tusfchen *Diarbekir* en *Mosul* legt de zandwoestijne *Gezira*, in vergelijking van welke de *Mooker-heij* een paradijs is: want daar kan men noch water en genever vinden. Hier moet men beiden, 't eerste
in

(*) *IVES*, schoon lang in de *O. Indiën* geleefd hebbende, bevondt zich in 't zelve geval. Zie zijne Reize.

in ledere zakken, de andere in vlesfen of vaten mededraagen.

Geen ongeluk komt alleen; daarom waaijen hier bij horten en stooten, in deezen jaartijd, zekere pestilentieele winden, bekend bij den naam van *Sam*, *Smum*, *Samiel* of *Sameli*. Hij waait, doch zelden, tot onder de rook van *Diarbekir*. Deeze wind heeft de eigenschap, in twee minuten iemand al 't hair van 't lijf te schroeijen; in vijf minuten doodt hij, bedekkende 't lijk met een zwarte korst. Bij geluk wordt dezelve door een zwavelachtige lucht aangekondigd. (*) Om 'er zich voor te behoeden, wendt

(*) „ Een ander kenteeken van deezen wind (zegt de Heer NIEBUHR, bij wien men bladz. 7. een omstandig bericht hier ontrent vinden kan) zou zijn, dat de lugt in dat gewest, van waar hij komt, gantsch roodagtig word.” Ook kan men mijn gezegdens van deeze winden noch bevestigd vinden bij LIND, in zijne *Proeve over de ziekten der Europeërs*, Boek II, 1 Hoofdstuk. Bladz. 14.

wendt men zich en vee, met hoofd en kop, 'er van af, legt zich met neus en mond op de aarde. De *Sameli* waaijen in finale banden en ondiepe laagen, en komen, zegt men, altoos uit de groote zandwoestijne. De couriers van den Grooten Heer, genoodzaakt ten allen tijde de woestijne door te trekken, meenen een voorbehoedmiddel tegen hunne verdervende kragt te vinden in een deeg, gemaakt uit fremzel van zuure melk en knoflook. Ik zag 't hen bereiden.

Zo veel lekkers zou ook den hardnekkigsten reiziger tot nadenken brengen. Maar...

Niets heeft mij, bij 't leezen der *Essais* van MONTAIGNE, min behaagt dan de hebbelijkheid, waarvan deeze ridder zich niet kon geneezen, om te spreken van zich zelve. Thans daar ik, die geen ridder ben, maar 't had kunnen zijn, en nock iets meer, zit en schrijv', komt mij dit zwak ver-

fchonelijker voor. 'k Voel hoe verleidelijk 't is. Lezer! mag ik 'er noch eens over struikelen?

Van alle menschelijke figuren, die over den aardbodem omdwaalen, is 'er niemand, die zich zo ligt verveelt dan ik, in alles. Neem ik eene portie eeten op 't bord, bijna nooit (duizendmaalen ben ik 'er beschaamd over geweest) zal ik 't orberen; al was 't ook schelvisch met aardappelen. Pas heb ik één arm in een nieuwen rok, of 't verveelt mij 'er den anderen te moeten insteeken, (*) Had ik ooit gewaagd mij voor immer aan den band des huwelijks te leggen, die band zou mij geen immerduurende band

(*) ———— *quid tam dextro pede concipis, ut te
Conatus non peniteat, votique peracti.*

JUVENAL. Satyr. X. V. 4.

————— *Et quæ modo rogerat, odit.*

OVID. Metamor. LIB. XI.

band geweest zijn. (Ik herinner mij nochtans voor ruim twintig jaaren drie volflaagen achtereenvolgende weeken mijne opwachtinge aan één en dezelve perzoon gemaakt te hebben. Dan hoe was ik dit moét drie straaten zou ik omgeloopen hebben, om 't huis niet meer te zien.) Ben ik te *Parijs*, zo wil ik te *Londen*, ben ik in *Europa*, zo wil ik in een ander waerelddeel weezen, enz. (*)

Een ogenblik. — Misfchien komt mij iemand, met eene geheele fcheepslading wijsheids vraagen: waarom zich van eene

zo

(*) Ik meende altoos, dat dit iets zonderlings in mijn humeur was. CICERO heeft nogtans gezegt: „*Nemo est quin ubi vis, quam ibi, ubi est, esse malit.*” Hoe zeer ik vol van eerbied ben voor deezen fchrijver, hoe gaerne ik ook veel gezags aan zijn zeggen geneegen ben te hegten, zou ik denken, dat dit veel te algemeen gefprooken, en dat Zijn Ed. Groot-Achtbaare hierin de plank mis is,

zo kwaade hebbelijkheid niet geneezen? —
Mijn vriend! is u ooit een graat of splinter
tusſchen de tanden blijven zitten? en was
't, in ſpijt van alle de *Logica's* van de aar-
de, u wel mogelijk met de tong 'er af te
blijven? — Even als 'er volgens vader
SENECA geen kwaad is zonder vergoedin-
ge, alzo heeft deeze ligtzinnigheid, dit be-
ftendig verhuizen ook zijn nut. Men kan
meloenen en watermeloenen eene gedaante
naar believen geeven, als men ze noch klein
in eene vorm inklemt. Alzo wordt onze
ziel *geïncarcereerd* binnen de vormen en mo-
dificatiën, die haar beftendig drukken. De
verftandigſte zelve worden, zonder 't te wee-
ten, als *geïncruſteerd* met de vooroordeelen,
opiniën, manieren van denken van hen, met
wien zij verkeerren. De beftendige omgang
met dezelve menſchen is als te leeven in
een parfuum-winkel. Gaat 'er in verkeerren,
en

en gij zult, ook onwillens, in uwe klederen reuk meëdraagen.

Nimmer integendeel hegt zich de mot aan 't bont, 't geen bestendig gedraagen wordt. Even zo moeilijk kleeft 't kinderachtige van willekeurig aangenomen gevoelens, de sluipen van 't enthufiasmus, de gal, de beneeveling van partijfchap, 't gif der religie-haat aan hem, die bestendig verplant wordt.

Nu dan, voor een zo lief gestelletje is twee maanden verveelends eene eeuwigheid. Ik was nu mijne Oostindifche Pelgrimagie zo beu (*), dat ik liever met DON QUICHOT in 't hol van *Monte Sinos* nedergedaalt zou hebben, dan dezelve te vervorderen.

Hier bij kwam de hitte, afmatting, bezwaar

(*) *Audit iter, numeratque dies, spatioque viarum
Metitur vitam.*

zwaarlijkheid van de reize voorhanden, lusteloosheid; enz. enz. enz.

't Een en ander bragt mij op den inval, 't roer een weinig om te gooijen, en in de verandering van koers een remedie te zoeken voor mijn kwaal.

Mijne beide reisgezellen verlieten mij. Och Lezer! vraag mij niet of de scheiding mij traanen kostte. 'k Wilde niet gaerne onbeleefd zijn, en ook niet gaerne liegen.

'k Bleef nu moeder- of vaderziel alleen. De tolk en bedienden waren voor en door ons drien aangenomen, om ons te brengen na *Bagdad*. 'k Moest nu tot mijn verdriet, schaâ (schande? God lof neen!) ondervinden, wat 't is te drijven op eigene wicken: want 't weinige *Turksch*, 't geen applicatie en nood mij in de harfens gebragt hadden, gaf helaas! maar kleine stoppeltjes, waarmee

ik.

ik pas langs den grond met vallen en opstaan huppelen kon.

Ik verliet nu mijn Khan, en nam mijn intrek bij zijne Heiligheid, *Monfignor GIUSEPPO IV.* Patriarch der *Chaldeeuwen*, wien de Hemel 't goede aan mij beweezen, wil vergelden! Ik kan 't niet doen. De man is denkelyk dood. Deeze Heer is of was een perzoon van geleerdheid, zeer kundig in de *Oosterfche* taalen, van een gezond oordeel, eenige bereisdheid, hebbende verfcheide jaaren geftudeert te *Rome* bij de *Propaganda*. *Monfignor* verkoos met mij in 't *Latijn* te converfeeren. Dit gaf onze gefprekken eene ongelooflyke gemaklykheid en leevendigheid. Zijne ziel dorfte na eene omwenteling, die hem verloffen mogt van onder 't *Muzulmanfche* juk. Zijn gebed was immer voor den voorfpoed van *Rusland*. Uit deezen hoek verwachtte hij zijn verloffer. Men kan

kan hier uit opmaaken, hoe zeer hij *Rusland* kende!

Hier zat ik in ongeveer een veertien dagen te kockeloeren. Eindelijk vond ik een voerman, die mij na *Arz-rum*, of *Erzerum*, hoofdstad van *Armeniën*, zou brengen. Zijne heiligheid beval mij den *cattergi* of voerman aan, als zijn eigen zoon: maar voerlûi zijn 't overal. 't Was op den raad van den patriarch, die meende, dat wij dagelijks dorpen en gehuchten zouden doortrekken, dat ik verzuimde, mij van voorraad te voorzien.

Dit verzuim bragt mij op eene veertiendagige reize, meer dan eens in verleegeheid. 't Was niet, dat 't ontbrak aan de gelegenheid om voorraad te koopen: maar de voerman verkoos niet 'er gebruik van te maaken. In steê van te volgen den grooten weg, lopenden door veele dorpen en gehugten, hieldt hij zich veeltijds een paar mijlen 'er af. Schraalhans was dus keukenmeester. 'k Weet
niet

niet door welk toeval ik onder andere kleinigheden ook eenige *Neurenbergfche* brillen vond. Voor deeze deed ik verfcheide maaltijden.

Hoe de dorpen en fteden hier 'er uitzien, kan ik niet zeggen bij *autopsie*. 't Land is doorgaans fraai, wel bebouwd, vol berg en dal. Meer dan eens is 't gebeurt, dat men ons voor ftruirovers kwam waarschuwen. Zo trokken wij inderijl met pak en zak na eene andere boerenkermis.

Een reizende wordt ook noch op eene andere manier uitgekled. Men weet zeker, of misfchien weet men 't niet zeker, dat alle *Raja's*, dat is, onderdaanen, gebooren in de ftaaten van den Grooten Heer, en niet behoorende tot de publieke *moskee*, gehouden zijn den Sultan een jaarlijksch hoofdgeld te betaalen, en waar van de taxatie zo wat willekeurig fchijnt te zijn, bedragende voor den gemeenen man en gemeene vrouw omfrees

frees de drie piasters. (*) Wij waren nu met vallen en opstaan voortgefukket af en aan een paar mijlen van *Palli*. 's Avonds komt 'er een paar luiden te paard aanrijden. Ik zag terftond aan de eerbiedvolle houding mijner reisgezellen, dat 't knaapen van geen klein formaat waren. Ik vernam zedert, dat 't de waiwoode van *Palli* was met zijn fchrijver. Ieder, behalven den Muzulmanfchen voerman, telde hem, na wat woordenhaspeling eenig weinig geld toe. Ten laafte kwam de beurt aan mij. Vermoedende uit mijne equipage, dat ik beter bij kas was, eischte hij hondert piasters van mij. Hier bij hadt een zonderling kwalijk verftaan plaats. De lezer gelieve te weeten, dat in 't Turksch *us* drie — *jus* hondert is. Weinig

(*) 't Hoofdgeld of Charadge, van de *Armeniërs* en *Grieken* in deeze Provincie betaalt, beloopt alleen op 150,000 piasters.

nig droomende van een zo buitenspoorigen eisch, wetende mij zelve niet verplicht tot 't betalen van eenig hoofdgeld, bragt ik hem onder 't oog een Frank en met een firman van den Keizer voorzien te zijn; dat ik nogtans uit vijandschap tegen alle gehaspel hem de drie piasters zoude geeven. Zijn Ed. Gestr. hieldt mij voor een spotvogel, die met hem den draak stak. Zijn toon werdt ernstiger, welhaast dreigde hij mij na *Palli* te willen slepen (en hadt hij dit gedaan, was ik voorzeker verlooren geweest in eene plaatze, waar ik niemand zou vinden, spreekende eene mij bekende taal) Ik haalde mijn firman voor den dag, hij nam ze verkeerd in de hand, zijn Schrijver was even ongeletterd. Niemand der pasfagiers kon ze leezen. Genoeg, na veel gehaspels, na mij een half uur lang door zijn barfen toon, en Muzulmanfche manieren te hebben beurtelings laten ontrusten en vertoornen,

moest

moest ik dien knevelaar twintig piasters toe tellen.

Dit voorbeeld raade ik alle reizenden en niet reizenden te volgen. De vrede der ziel alleen is veel waard. Een recept waarvan ik niet altoos gebruik maakte. (*)

't Was op een morgen van den fraaiften dag van de waereld, dat ik de hoofdstad van *Armeniën* introk. Zeker moet zedert den 12 September 1701 (toen de Heer JOSEPH PITTON DE TOURNEFORT ze verliet) geen Frank haaren bodem meer betreden hebben. Ik had oneindig veel bekijks, schoon 'er van buiten toch niets vreemds aan mij te zien was. De *Erzeroumers* gelijken veel de *Drenthe-*

(*) *Convenit a litibus quantum licet, et nescio an paullo plus etiam quam licet, abhorrentem esse. Est enim non modò liberale, paululum nunquam de jure suo decedere; sed interdum etiam fructuosum.*

CICERO de *Offic. lib. II. cap. 18.*

zhenaars; zij stonden een half uur mij te be-
 gaapen, en liepen dan van mij af. Zeker
 betrachtten zij mij met zo veel affectie als
 een arme *Israëliet* 't gedaan wordt van eenen
 suprafijnen *Voetiaanschen* leeraar. Men wees
 mij van alle Khans af. Mijne bagagie was
 toch omslagtig genoeg, om den kastelein al-
 le zorg voor de betaalinge te ontnemen.
 Hier haperde 't niet aan. Men hielt mij voor
 een ongeloovigen, voor een onrein monster. Na
 een geruimen tijd van HERODES tot PILA-
 TUS gedwaalt te hebben, vond ik (*) ten
 laatsten een Khan, waar denkelijk de nee-
 ring niet druk liep. Hier had ik pas een uur
 tijds gehad, om, op mijn elleboog geleund,
 mijne zotte kuuren te overpeinzen, of
Monsieur de kastelein liet mijn goed 't huis
 uitdraagen, en zei mij onmiddelijk de huur
 op.

(*) *Nullus in urbe fuit totid, qui tangere vellet.*

MARTIAL. *Lib.* III. *ep.* 28.

op. Nu stond ik geheel alleen (want de voerman mij eindelijk onder dak gekreegen hebbende, was nu van mij afgegaan) of liever zat ik op mijn goed op de straat, omringd van eene talrijke schaare van mannen en kinderen van *Erzeroum*. Stokstil zat ik. (*)

'k Had nu ruim den tijd gehad 't gebed Onzes Heere een paar douzijn maalen, *lamentabile*, uittebidden, en even zo veele maalen 't zweet van mijne tronie aftewisfchen; toen eindelijk mijne verlossing kwam opdaagen.

De *Turken* zijn in de vaste verbeeldinge, dat alle Franken, die komen reizen in hun land, geneesheeren zijn. De *Armenische* Esculaapen scheenen niet veel in crediet te staan. Een Muzulman, wiens zoon krank was,

(*) *Curae leves loquuntur, ingentes stupent.*

SENEC. *Hippol. Act. II. Sc. III.*

was, erbarmde zich mijner, en liet mij tot zijne wooninge ingaan. Men zag mij, onder mijne andere roerende goederen, een huis-apotheek openen, en terftond blies de Faam in — door — en om *Erzeroum* de komst van den *fiellamenk Hekim-Bachi*, dat is, van den Hollandfchen Doctor. Nooit begon eenig artz met zo gelukkige voorteekenen, eene zo talrijke praktijk. De kranken overliefden mij tot die hoogte, dat ik, in baloorigheid, 'er verscheide maalen een arm vol teffens van de deur uitzette. Ondertusfchen verftoken van een tolk, zij mij niet — ik koeijen voor karsfen-boomen verftaande, heb ik 't der pijn niet waardig gefchat, een dag-boek van mijne *Erzeroumifche* praktijk te houden.

Gij, geestelijke glaazen-flijpers! gij, die voor 't hart, voor 't geweeten 't zelve zijt, 't geen een VAN DER BILT, een DOLLOND, VAN DEIJL, HIRSCHHEL voor 't oog zijn! helpt, helpt toch een bijzienden

mensch uit zijne verlegenheid, beflist bijaldien ik nu per abuis den dood van fommi-ge deezer klanten, in 't boek des noodlots, eenige bladzijden vervroegt had, wie 'er zal de schuld van draagen, de patient of de doctor?

Men kent de valsche toonen van de bazuine der Faame, die praatachtige dame, toch meer winderig dan praatachtig: want helaas, door hoe veele vrijers wordt zij niet vruchteloos tot praaten gekittelt! 't Gerucht van mijne wonderwerken liep als een lopend vuur. Men verzekerde stellig, dat mijn aankijken of mijne beroering alleen de luiden van de lamheid, vallende ziekte, kanker, enz. genas. Zo veel staat is 'er te maaken op zulke vertelzeltjes! (*)

De

(*) *Majorem fidem homines adhibent iis, quæ non intelligunt.
Cupidine humani ingenii libentius obscura creduntur.*

TACITUS, *Histor. lib. I. C. 27.*

De Mufti kreeg 'er de snof van ; offchoon Zijne Hoog-Eerwaarde woonde buiten de stad. Na een waereld zoekens, vondt men eindelijk aan den tol een *Armeniër*, die zo wat *Italiaansch* rabraakte. Deeze moest, tot zijn en mijn verdriet, ten tolk dienen.

Mijnheer de Mufti begon muf te worden. Zijn spiegel, en noch duidelijker zijne vrouwen, hadden hem gezegd, dat hij oud was. Gezeegend was hij met alles, wat 't leeven genoeglijk maaken kan, land, huis en goed, behalven jeugd. Deeze vleide hij zich in mijne kraam te koopen. Zijn Eminentie vernederde zich mij aan zijne zijde op de fopha te laten zitten. Ik troostte hem zo goed ik kon. Hij verzogt mij te blijven, tot 't volbrengen van de *kuur*. Ik maakte zwarigheid. Hij boodt mij vier beurzen (ruim *f* 2,000.) Ik floeg 't plat af. Zijn Eminentie verstondt geene contradictie, gaf mij een graauw, en joeg mij de deur uit.

Deeze boosheid — hij bezat geene haatdragendheid — was fchielijk over. 's Anderendaags kwam de tolk mij aanbieden zo veel geld ik wilde, op voorwaarde van te blijven. 'k Had 'er geene ooren naa. Aan praktijk ontbrak 't mij niet. Deeze vrolijkheid hadt noch geen tien dagen geduurt, wanneer de tolk mij kwam waarschuuwen van des Muf-ti's voorneemen, om mij, door tufchenkomst van den Pacha, te arresteeren. Ik pakte mijn kantoos in, verkraamde mij na een dorpje — en ging mij onder den rook van de ftad verbergen. Een klein vertrekje met een val-licht was, mag ik zeggen, mijn kerker. Van hier fchreef ik mijne *Tristia*, zijnde de navolgende *Erzeroumiana*.

De ftad *Erzeroum*, gebouwd op 't hangen van een berg, onderscheidt zich nergens door van 't gros der *Turkfche* fteden, dan door haare grootte. Ook is zij luchtiger gebouwd. Ik kan niet zeggen of dit laaftte 't alleen is; maar

maar deeze stad heeft een, een weinig apart, aanzien. De hooge bergen, die dezelve omringen en lang met sneeuw in den voorzomer bedekt blijven, onderhouden de frischheid van den dampkring. Mijn gestel, door hitte uitgeput, sctieen te willen herleeven. De warmte was evenwel noch aanmerkelijk. —

De Heer DE TOURNEFORT klaagt over gebrek aan brandhout, 't geen de *Erzeroumers* dwingt zich in hunne keukens te bedienen van gedroogde koemist; een goor parfuum! (*) Dit is zedert verandert. Waar zij brandhout van daan haalen, weet ik niet, maar wel, nergens hier gedroogde koemist te hebben zien stookten. Ook is 't omgeleegen land thans niet zo kaal van hout-plantzoen, als deeze groote Kruidkundige aldaar beweert. Ook heb ik op deeze reize veel
flech-

(*) *Voyage du Levant*, tom. II. p. 3.

flechteren wijn gedronken, dan die van *Erzeroum*, waarover zijn hooggeleerde zoo klaagt. (*) In drie- en- negentig jaaren veranderen de dingen sterk.

Op welken grond deeze fchrijver haare bevolking op 18,000 *Turken*, 6,000 *Armeniërs* en 40 *Grieken* begrootte, is mij onbekend; zo als die voor de bevolkinge van de *Armeniërs*, in 't geheele land, op 60,000 en van de *Grieken* op 10,000 gefield.

De beweging der menfchen langs de ftraaten doet aanftonds vermoeden, dat *Erzeroum* eene plaats is, waar veel omgaat. De grootheid van den tol, en de meenigte van koopwaaren, leggende in haare pakhuizen, de drukte onder haare bedienden, de moeilijkheid, die 'er in is, om fpoedig geholpen te worden, zou 'er iemand anderzints van kunnen overtuigen, *Armeniën* en *Erzeroum* leggen

(*) *Id, ibid,*

gen op den weg van veele Caravaanen, vervoerende meest *Oosterfche*, kostbaare produkten. Deeze betaalen voor hun *transit* drie ten hondert. Ik moet bij den tollenaar zeer in de kas geweest zijn: want ik herinner mij niet een penning te hebben uitgebuidelt. In 't algemeen (noch eens gezegd) de *Turkfche* tollenaars zijn de *Kristelijkste* van den mij bekenden aardbodem. Koper is hier in overvloed. Veele handen verwerken 't. Maar de *Erzeroumers* hebben een te fijn gehoor om te gedoogen, dat een zo harfenbrekend, zo anti-mufikaal handwerk, als dat der koperflagers, midden onder hen gedreeven zou worden, hebbende deeze werklut (waar ziet men dit meer?) na de voorftad gebannen.

Ik heb te veel hoogachting voor den even aangehaalden Kruidkundigen, om zijn hooggeleerden te willen betwisten, dat *Erzeroum* oudtijds was *Theodosiopolis*. Den oudheidkundigen houdt dit wakker, maar den staatsman

meer, wanneer ik hem vertelt zal hebben, dat deeze stad in de schat-kist des Grooten Heers meer dan zes hondert beursen stort. Dit is te weinig, als men nagaat, dat de Pacha, of liever de Beglierbeij (deeze laatste staat tot den eersten als een Advocaat tot een Procureur, of een Veld-Maarschalk tot een Generaal) drie hondert beursen inkomen heeft. Deeze disproportie is (schoon in 't kleine) noch wanstaltiger dan die van 't inkomen des Konings van *England* tot dat der geheele natie.

Dergelijk inkomen voor een Gouverneur loopt verre over de kerf. Voeg hier bij, 't geen hij 'er bijvoegt, half eerlijk, half oneerlijk, zo behoeft een vreemdeling zich niet te verbaazen over de schatten, welke deeze heeren overgaaren.

Zo als in de meeste steden van *Turkijen*, alzo hebbe ik hier niets zonderlings opgemerkt: maar 't geen mij getroffen heeft, was
de

de schoonheid eener uitgestrekte vallei, aan den voet van de stad, verfraaid door eene buitengemeene rijkheid van weelig groeiende veldgewasfen. Ook waren veele der bergen in 't hangen bebouwd. Dit heerlijk tooneel, noch treffender door 't fraai weêr, zou een iegelijk, die niet in arrest was, 't hart van blijdschap ontslooten hebben.

Verder vinde ik noch onder mijne *analecta* deeze pretieuse annotatie: De reizigers, die den wil na *Erzeroum* hebben, behoeven zich niet te voorzien van fcheerbekkens. Men heeft 'er hier, groot genoeg, om twaalf menschen tevens uit intezeepen. Voor 't overige, al lieten zij zich ook niet fcheeren, zij zouden altoos genoeg geschooren zijn. Eindelijk zal men wél doen de beide oogen wijd open te hebben, bij 't aanneemen van den voerman, waaronder veele schelmen zijn.

Basta van *Erzeroum*.

Noch

Noch eens moet mijn *Armenifche* tolk op 't tooneel of op 't papier verfchijnen, was 't ook uit dankbaarheid: want hij was 't, die mij een voerman bezorgde op *Trebizonde*. Deezen dienst erken ik, en nogtans was deeze voerman, een *Armeniër* van natie en gezindheid, benevens madame zijne egâ, flecht volkje. De kennis, die wij zamen maakten, was dat deeze dame, gelijk de meeste *Armenifche* vrouwen, van eene colosfaale gedaante, mij bestal, zo als haar man mij van mijn zadel beroofde. 't Was zeer beleefd van hem, dit te doen den laaftten dag van mijne pelgrimagie.

Met dit gezelfchap ben ik tien dagen opgefcheept geweest; fchoon hij zich verbonden hadt, mij in zeven dagen in *Trebizonde* te bezorgen. Naar mijn geheugen heb ik noch nergens van deeze natie gefproken. Daar nu de gelegenheid 'er zich zo fchoon toe opdoet, zal ik 'er in ééns van zeggen,
't geen

't geen ik 'er van gezien, van gehoord, van ondervonden en gelezen heb. Lezer, schrik niet!

't Is tien jaaren geleeden dat een boer in *Rusland* eene reizende uitplunderde en vermoordde. Hij werdt achterhaald. De vrouw hadt in haare korf eenige pastijtes gehad. De rechter vraagt hem, of hij dezelve hadt opgegeeten? — De hemel verhoede! 't was in de vasten.

('t Was in de vasten! de hemel weet, wanneer de *Armeniërs* niet vasten. Dit vasten tast de ribben geheel anders aan, dan dat der R. Katholijken. Niets, wat geleeft heeft, of leeven kan, is hun geoorloofd. Geen visch, geene oesters, geene mosfelen, geene eijeren, boter, melk of olie. Zij maaken van vruchten, meest pruimen, een soort van deeg, 't geen, uitgekookt, taai wordt. Dit rollen zij op als een lap. Met deeze lorren,
brood

brood en water maaken zij een poespas.
Chacun son gotit.

Zo was mijn voerman, (*) bijgeloovig en slecht, mischien noch bijgelooviger dan slecht. (†)

Niet meer steeken de *Westphaalsche* grasmaaijers af bij de Hollanders, dan de *Armeniërs* 't doen bij de rest der bewoners van *Constantinopolen*. Al 't morsige, al 't vermoeijendste werk wordt door hen verricht. Hiertoe schijnt de natuur hen bestemd te heb-

(*) Merk wel op, dat hier van een Armeniër in Armeniën gesproken wordt. Onder die van Constantinopolen ontmoet men zeer veele hupsche, eerlijke, aartige vermogende, weldoende menschen. Aan veele van hen heb ik groote verplichting gehad.

(†) Is iemand, niet te vreedden met de gekheeden zijner lansdruif, nieuwsgierig, hoe de zotternijën van andere natiën 'er uitzien, hij kan eene schoone warande van 't domste bijgeloof en religieuse kuuren deezer natie, bij *TOURNEFORT*, tom. II. p. 161. doorwandelen.

hebben. Hun leest, bovenal hunne vleesch-
lijkheid is in 't ooglopende. 't Stoflijke
schijnt als 't onstoflijke te verdringen.

't Stoflijke 't geen — mag ik 't zeggen? —
bijna als despoot heerscht over 't geestelijke,
en de dijk der eerbaarheid en ingetogenheid
dagelijks doorsteekt, schijnt op de *Armeniërs*
niet zo veel invloed te hebben. Ten minste
de zamenleving van beiderlei sexen onder
hen is voorbeeldeloos. Ik heb met dee-
ze natie veel omgang gehad, en vijftig
maalen heeft men mij verzekert, dat mee-
nig man, schoon dertig jaaren gehuwd,
zijns ega's aangezicht nimmer aanschouw-
de. (*) De vryagie is een transactie, ge-
dree-

(*) Dit zo zijnde, moet de Heer *TOURNEFORT*
abuis hebben, wanneer hij zegt, dat de vrouwen
's avonds 't licht uitdoen, voor dat zij den sluijer afleggen.
Nimmer zag ik deeze dames (schoon ik 'er wel meê na
bed, of na de sofa ging) met haare mans na bed gaan.
't Zou vreemd zijn, dat de man nimmer 't eerst wak-
ker

dreeven door wederzijdsche aanverwanten en bekenden. Een *Armeniër* handelt zijne vrouw eer

ker wordende, den tijd niet eens hebben zou, om haar te bekijken.

„ *Tous les soirs elles éteignent la chandelle avant que de se dévoiler.*” Tom. II. p. 167.

Deeze, 't zij weezenlijke, 't zij gewaande, ingetogenheid der *Armenische* bedgenooten herleevendigt in mijn geheugen een grap, onlangs in *Engeland* voorgevallen, die ik mijzelven 't vermaak niet mag weigeren te verhalen, noch de wreedheid hebben mijne lezers te onthouden. Men zegt 'er overal een perzoon, beticht met hoog verraad: ook werden de gevangenisfen, in dat gewest van eerlijke luiden talrijk bewoond, doorsnuffelt. Bij toeval vondt zich in een dier huizen een perzoon, die in eene intime verstandhouding met des cipiers egâ leefde. 't Geval wilde, dat Haar Ed. zich juist in haares vriends kamer, en in; ik schaam' mij 't zeggen, bed bevond, toen de cipier met den constapel ook dit vertrek kwam doorzoeken. De man sprong in allerijl uit 't bed, en werdt van den gerichtsboden erkent de gezogte niet te zijn. Doch schoon nu mevr. tot over de ooren

eer als zijne dienstmaagd, dan als eene gezellin. 't Is de vrouw, die in perzoon hem, thuis gekomen, water aanbiedt, om hem te waschen. Hiervan was ik ooggetuigen. Maar ik heb niet gezien, dat zij hem de voeten waschen, schoon 't ook gebeurt.

Men kan bij den Heer DE TOURNEFORT omstandig bericht haalen van hun godsdienst en van hun kerk-bestier. Men behoort zulke heilige zaaken niet te ont-heiligen, door ze te plaatzen tusfchen mij-
ne

ooren onder de dekens kroop, zag men wel dat 'er iemand onder lag. Om zijne vriendin te redden, kwam hij op den inval lakens en dekens van 't voeteneinde, tot over de halve mensch-lengte opteslaan, en de onnozele cipier en constapel hun oog een wijl vermaakt hebbende, verklaarden dat dit de gezogte perfoon niet was. Zou die cipier ook een *Armenier* geweest zijn?

ne ongewijde verhaalen. Zij zouden 'er in pasfen, als een *crucifix* in een *musico*.

Niet grooter is de eentonigheid van 't vaaren in een Hollandsche trek-schuit, dan was de afwisseling der toneelen op deezen bij uitstek bergachtigen weg, opleverende nu als 't land van belofte, dan een dorren bodem, waar geen sprinkhaan schaduw zou hebben kunnen vinden, waar wij gedwongen waren onze spijzen over gedroogde paerden-mist, die wij hier en daar opzamelden, te kooken.

Na twee dagen voortzukkelens begonnen wij den berg *Taurus* te besteigen. De praat ging in de Caravane, dat 't de berg *Ararat* was, die een weinig verder en tusfchen *Georgiën* en *Persien* inlegt. Schoon nu deeze berg misfchien niet zo hoog is als de *Ararat*, zou NOACH evenwel zijne ark hierneêrgezet kunnen hebben, zonder eenige gewetenswroegingen: want wij besteedden

twee

twee volle dagen, om dien te beklimmen. Twee volle dagen! Zija kruin is zo kaal als de kruin van een Muzulman, en even onbewoond.

Niet mogelijk is 't op de vaste wal, op een eiland of schier-eiland flechter weêr te hebben, dan wij alhier hadden. Om 'er zich een denkbeeld van te maaken, zou de Lezer een douzijn maalen den weg van 't *Nieuwe Diep* na de *Helder* in een Maartfche buï kunnen heen en weêr wandelen. Maar laat ik 't hem liever afraaden; hij mogt zich eene ziekte op den hals laaden. Deeze aanval van hagel, sneeuw, regen en wind sprak ons des te nadrukkelijker aan, naarmaate wij ontbloot van tent waren, en 't firmament nu tot den hemel van ons ledikant hadden. Wij verkasten zo spoedig als doenlijk; 's morgens bij onzen aftocht was 't oproer in den dampkring zo

heftig, dat 't bijna onmogelijk was de paarden te doen voorwaarts gaan.

Waar is 't altoos kermis?

Van deezen berg ontdekte ik dan eindelijk, schoon wij 'er noch vijf dagreizens af waren, de *Zwarte Zee*. Niet meer opgeruimd is 't humeur eens auteurs, als zijn geluk hem een nieuwen inval heeft ingeblaazen, of als hij zijn werk, was 't ook in de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, gepreezen vindt, eens verliefden als zijn meisje hem toelacht, eens gepijnigden, wanneer men hem de scheen-schroef losdraait, niet aangenaamer is den zeeman, uit O. of W. Indiën gekomen, 't gezicht van de wal en dat van de loots-schuit, die op hem aanhoudt, (principaal wanneer de lucht betreft, en hij beducht is voor storm) niet vrolijker zeg ik, is iemand onder eene deezer omstandigheden, dan ik 't was op 't gezicht van de *Zwarte Zee*, die mij verwijde

deren moest van een land, waarvan ik nu tot aan de keel begon vol te worden.

Wij besteedden noch drie dagen om den *Taurus* af te klimmen, en kwamen na noch twee dagen eindelijk in *Trebizonde*, zonder eenige ontmoetinge, waardig om 'er een stuk papier, een oogenblik des Lezers aandacht aan te besteedden.

Ik herinner mij echter, dat ik zonder nadenken te veel op den kant eener steilte rijdende, daar reeds half in afgegleid, zonder schielijk toegesprongene helpers, veel apparentie had, daar in nedergestort, mij en mijn paerd den hals te breken; waar door ik in de onmogelijkheid zou gebragt geweest zijn, van dit pretieus product in de kraam te komen: iets, dat voor de geleerde waereld een irrepabel verlies geweest zou zijn.

De goede Hemel, die kruis naar kragten geeft, hadt 't zeer wel afgeprikt: want bij mijn komst in *Trebizonde* was ik zeer mat,

en zo stijf, dat ik nu voortaan noch op —
 noch van 't paard zou hebben kunnen komen.

Voor dat ik van mijn *Armenifchen cattergi* afscheid nam, had ik een klein procesje met Zijn Ed. voor den Kadi (*). *Arme Hekim!* wat was uw bedrijf! uwe zaak, schoon de allerrechtvaardigste, zelve te willen bepleiten in eene u zo weinig bekende taal, en dat voor een Kadi, die in steê van te zoeken u te verstaan, zich amuseert met zijne l..zen te knippen. Een leevendig gevoel van de verongelijking zou mij bijkans krankzinnig van spijt gemaakt hebben

(*) Dergelijk proces had ik te *Diarbekir* met mijn voerman; en schoon hij een Muzulman, met een groene tulbant (ten bewijze van zijn gedaane bedevaart na *Mekka*) was, won ik 't zelve, en bekwam een restitutie van ongeveer hondert piasters. Maar toen had ik 't voordeel een der monnikken tot mijn tolk en advocaat te hebben.

hebben. Ik was toch zo ongelukkig niet als de Groot-Kancelier van *Polen* SULKOWSKIJ, wien 't gegraauw van den *Russischen* Minister en Generaal IGELSTROHM onlangs eene beroerte op 't lijf joeg.

De onkosten van 't proces beliepen drie min een oortje.

Op deezen tijd woedde 'er in *Trebizonde* een zwaare pest; en schoon ik de bril niet op had, meen' ik verscheide stervenden en gestorvenen op de straaten te hebben zien leggen. 't Is met de pest een vreemd ding. 't Is opmerkenswaardig, hoe de *Franken*, bij hun komst in de *Levant*, 'er 't meê op 't lijf hebben, hoe zij hardnekkig voorneemen ze op geen afstand te genaaken, hoe 't woord pest alleen hen doet killen en ijskoud worden. Naauwlijks zijn zij 'er een paar jaar geweest, of de schrik is over, en zij wandelen door de straaten van de hoofdstad, meenigmaal op-

gepropt met menschen, die of aangestooken kunnen zijn, of met aangestookenen kunnen omgaan, zonder aan deeze ziekte te denken. Zo stondt 't met mij geschaapen, en wij doorkruisten *Trebizonde*, als of 'er geen pest in de waereld was.

Ik heb deeze stoffe, in't vorige deel bl. 356, met een woord aangeroert. Verscheide luiden, voor wier smaak ik achting, in wier oordeel ik vertrouwen heb, hadden gewenscht iets meer opzettelijks daar over te vinden. Ik zal hier ter plaatze deeze nalatigheid vervullen. Dit zal mij gelegenheid geeven een verhandeling over de Pest, welke ik in 1788 in de doof-pot van den St. Petersburgschen boekhandel begraven had, gedeeltelijk weder op te reekenen, en tevens eene zo wonderpreukige, als schadelijke dwaaling van een geaccrediteerd schrijver, en de onnauwkeurigheid van een ander (die zo nauwkeurig waant te wezen, dat hij bijna op ieder blad. van de *Aphorismi* van BOERHAAVE een

een gebrek of eene dwalinge kan vinden) beide hoogleeraaren, te wederleggen. Eén dr. tegen twee Profesoren! een klopje tegen een bulhond!

Ik ben niet vergeeten de recommandatie van Vader LA FONTAINE:

*Quand l'absurde est outré, on lui fait trop d'honneur,
En voulant par raison combattre son erreur.*

Noch die andere van Groot-vader SALOMON:

„ Een mensch, die van den wegh des verstants af-
„ dwaalt, zal in de gemeijnte der dooden rusten.”

SPREUKEN, cap. XXI. vs. 16.

Maar 't crediet van een Profesfor is zo groot (de meenigte *stupet in vitulis*) en de dwaaling is zo nadeelig, dat ik mij gedwongen vond over de reedenen, welke mij van deeze wederlegginge mogten afhouden, heen te slappen.

De menschelijke reeden is eene malloot (*)
die

(*) *La Raison fournit d'apparence à divers effects. C'est un pot à deux ances, qu'on peut saisir à gauche & à dextre.*

MONTAIGNE, Vol. V. ch. XII.

die zich alles op den mouw laat fpelden. Niets is te ongerijmd, om zich in de harsens der ftervelingen te nestelen. (*) De geleerden, van welke men met TERENCEUS zeggen mag: *Ne faciunt intelligendo omnia, ut nihil intelligent*, zijn dikwijls ellendige martelaaren van deeze struikelbaarheid. Dit was 't geval met wijlen den heer M. STOLL, onlangs veel geächt hoogleeraar te Weenen, die 't gewaagt heeft, te stellen en *quasi* te be- toogen, dat de pest geene aansteekende ziekte is.

„ Hij (zegt hij) die de aansteeking der
 „ *allerkwaadaartigste koorize*, de wreede pest,
 „ wil-

Inter cætera mortalitatis incommoda & hoc est, caligo mentium; nec tantum necessitas errandi, sed errorum amor.

SENEC. *de Ira. Lib. II. c. 9.*

(*) *Nihil tam absurde dici potest, quod non dicatur ab aliquo philosophorum.*

etc. de Divinat. Lib. II. c. 58.

„ wilde ontkennen, en stellen, dat zij eene
 „ gemeene oorzaak heeft, wel gelijkelyk op
 „ alle werkende, doch op alle geen uitwer-
 „ king kunnende hebben; of die hij van 't
 „ faifoen, van eene fchadelijkheid van 't
 „ lucht-gestel, en meer gefchikt tot 't baa-
 „ ren van rot-zicktens dan op veele andere
 „ jaaren, wilde afleiden, dan bij voorbeeld
 „ van baalen wol, of van een brief, ge-
 „ zonden uit verre afgeleegene plaatzen,
 „ waarin die ziekte woedt, zou voor-
 „ waar wel een wonderspreuk zeggen, dan
 „ met hoe helder fchitterende waarheid!
 „ hoe nuttig een gevoelen in die treurige
 „ tijden, die de Hemel verre van ons wil
 „ verwijderen!” (*)

Dit

(*) Qui *Ipsum malignissimæ febris*, dirac nempe pestis
 contagium negare, et morbi gravissimi causam statu-
 eret popularem, omnibus quidem ex æquo adplicatam,
 sed haud in omnibus efficacem, quamve ab anni tempo-

re

Dit gevoelen is zo ellendig zwak, dat 't eenigste 't geen mij bijkans zou verleegeen maaken, weezen mogt van welke zijde 't zelve te befrijden.

De

re & coelo gravi, ac producendis morbis fepticis prae multis aliis idoneo potius repeteret, quam e. g. a lanae farcina, aut etiam ab epistola a locis quam maxime disfitis, quos morbus premit, ad nos transmissa, paradoxon utique diceret, sed quam luculenta cum veritate! quam utilem luctuosis, quae & Superi longe removeant, temporibus, sententiam! Ratio Medendi. Pars Prima, p. 40. Edit. Leid.

Quodsi pestis contagium ex remotissimis terris ad nos transferri possit, suamque etiam longo tempore vim morbificam conservet, fixioris illud indolis esse oportet, & varioloso miasmati consimile. At qua ratione venenum hoc fixum & summe contagiosum, si nostras in terras semel illatum fuerat, exulare posthac inde poterit, et integros centum annos nostris a plagis abesse? Contagium certe variolosum, ex quo in Europam delatum est, numquam diutius a nobis abest, sed varias regionum nostrarum partes obit &c. Part. Prima, p. 42.

De Heer STOLL noemt de pest eene *al-
lerkwaadaartigste koortze*. Hier in staat zijn
hoogl. al aanstonds den bal mis, om deeze
eenvoudige reeden: omdat 'er ook eene pest
is zonder koortze.

Om te betoogen, dat deeze ziekte gee-
ne eige zaadstoffe heeft, maar uit een be-
derf van de lucht geboren wordt, neemt hij
zijne toevlucht ook tot TITUS LIVIUS, een
schrijver zeker van zeer groot gezag in ge-
neeskundige zaaken!

Ten einde deeze dwaaling van den *Weener*
hoogleeraar in een helder licht te stellen,
om den dampkring te zuiveren van deezen
blaam, verzoek ik dan hier te mogen inlasfen
een stuk eener verhandeling, welke ik over
dit onderwerp te *St. Petersburg* in 1788 liet
drukken, in welk stuk ik mij, met mijne
geheele *Logica*, tegen dit gevoelen verzet;
en daar ieder een Fransch verstaat, 't on-
ver-

vertaald te mogen laaten. Ik heb 'er geen patientie toe.

MEMOIRE SUR LA PESTE.

„ L'air, les eaux et les aliments ont une influence marquée sur le corps animal. C'est de cette source que découlent, en très grande partie, la santé et les maladies.

Les vertus médicatrices du corps vivant souffrent un certain degré d'insalubrité dans les trois choses sus-mentionnées, sans que la santé s'en ressentent sensiblement.

Mais lorsque leurs qualités nuisibles surpassent le contre-poids des efforts de la nature conservatrice de la santé, elles plongent le corps humain dans des maladies dangereuses.

Ainsi lorsque l'air, les boissons, et les aliments s'écartent au plus haut degré de leur salubrité requise, cette aberration, soit
de

de ces trois supports de la vie réunis, soit d'un d'entre eux, engendre des fièvres putrides, pourprées, pétéchiales, malignes.

Heureusement c'est là le terme, où l'efficacité de leur infalubrité doit s'arrêter, quelque grande qu'elle puisse d'ailleurs être.

Et si les fièvres qui en sont la suite, se trouvent être contagieuses, si elles se répandent sur une population entière, ce n'est que parceque cette population respire le même air, boit la même eau, prend les mêmes nourritures.

Ceci est tellement sensible que pour se préserver de pareilles maladies épidémiques, on n'a qu'à respirer un air sain, prendre des eaux et des nourritures bienfaisantes.

Je n'oserois cependant pas avancer, que, soit dans les exhalaisons, soit dans les excréations des malades, qui ont des fièvres putrides au suprême degré malignes, il n'y ait rien capable d'infecter quelquefois les humeurs

meurs d'ailleurs saines des personnes, qui se trouvent auprès de ces malades. Je croirois plutôt le contraire, et je conseillerois volontiers tous ceux, dont les devoirs, ou dont les relations ne les obligent pas de s'en approcher, d'en éviter la communication.

Ce caractère de pouvoir généralement se garantir des maladies malignes, en apportant l'attention requise sur les trois causes, d'où elles naissent, les distingue d'une manière sensible des maladies pestilentiennes, contre lesquelles le plus haut degré d'attention sur tout ce qui concerne la santé, sur tout ce qui puisse enfanter la maladie, n'a gueres de pouvoir, n'est souvent qu'infructueux, autant que le germe de ces maladies pestilentiennes trouve l'occasion de se déposer sur le corps humain, et y faire éclore ses effets meurtriers.

Mais il est heureusement vrai de l'autre
cô-

côté, — que jamais la plus grande insalubrité de l'air, des eaux, et des nourritures, n'enfantera la peste, à moins que par le contact & la contagion le germe pestilentiel n'ait été apporté, dans le corps de celui qui souffre cette maladie.

C'est une vérité qui n'a pas été reconnue de tout temps. Cette ignorance a fait, qu'on n'a pas songé autrefois, à en arrêter les progrès, au moyen des quarantaines & des cordons.

L'air surtout a été presque de tout temps en très mauvaise odeur, et en a porté tout seul le blâme. L'on s'imagina que ce fluide essentiel à la vie, pouvoit dégénérer à un point, capable de produire des pestes. L'on étoit au moins dans la ferme persuasion qu'il pouvoit être le véhicule des germes de cette maladie. Mais les effets salutaires des quarantaines et des cordons ont donné un dé-

menti formel aux partisans de cette opinion erronée.

Pour en faire sentir la fausseté, d'une manière plus palpable, pour disculper, une fois pour toutes, l'atmosphère de tout blâme, et pour déraciner jusqu'à l'ombre de doute, je prie mon Lecteur de se rappeler ce qui se passe à Constantinople et dans le Levant. Les ravages de la peste dans ces contrées sont connus de tout le monde. Les Francs y restent cependant exempts de cette calamité, quoiqu'ils vivent au milieu des pestiférés & des cadavres, & qu'ils respirent le même air avec les Turcs. S'il arrive de temps à autre que quelqu'un d'entre eux en tombe la victime, ce n'est que lorsque la maladie ne ravage pas encore assez, pourveiller, pour inquiéter leur sécurité, et pour commander les précautions, dont on connoît toute l'efficacité, mais auxquelles on craint d'avoir recours, parcequ'elles gênent ou interrompent

pent le commerce de la vie. Mais dès qu'une grande mortalité les avertit d'un danger urgent, ils sçavent parfaitement bien s'en garantir, en coupant toute communication d'avec tout ce qui les environne, tout ce qui est capable de leur apporter le germe de la peste. Pour cet effet, ils s'enclôîrent eux et surtout leurs domestiques, et vivent tant que la maladie ravage avec une furie extraordinaire, c'est-à-dire pour plusieurs mois consécutifs, isolés, séparés du reste du monde. Chaque maison a son pourvoyeur qui lui fournit les vivres. Celui-ci vivant parmi les pestiférés, n'est pas alors admis dans les maisons des Francs, dont la porte est généralement interdite à tout le monde. On fait entrer les provisions par une petite fenêtre ou lucarne, avec la précaution de les faire jeter dans de l'eau, & de les bien laver, avant que de les manier. En un mot tout article, apporté dehors, n'est admis sans

avoir été au préalable lavé, vinaigré, parfumé. Quand on n'est pas au fait de ce qui se passe au Levant, on a de la peine à se figurer, combien on est scrupuleux à observer ces précautions. Lorsque par exemple le chat d'un des voisins s'aventure à venir roder dans la cour d'une maison ainsi féquestrée, on tire dessus, et on le tue sans miséricorde. De cette manière les Francs vivent, au milieu des pestes les plus désastreuses, saufs & sains, sans en craindre l'atteinte.

Ces notions préliminaires étoient absolument nécessaires pour amener, pour constater et pour faire sentir d'une manière irréfragable cette vérité consolante: — que jamais la peste ne se manifeste dans l'homme, à moins que par la contagion, son germe n'y ait été apporté de dehors.

Cet énoncé m'a paru longtems si clair, et tellement avéré de nos jours par l'expérience,

ce, qu'il pouvoit, dans mon opinion, se passer d'une démonstration ultérieure. Cependant comme, dans un examen postérieur, je vois, que ce même énoncé n'est pas aussi clair aux yeux de tout le monde, et qu'un auteur célèbre par sa vaste érudition, en fait de médecine, ainsi que respectable par son grand crédit, acquis par une expérience et pratique consommées, le met de nos jours en question, dans un ouvrage sur la peste, dans lequel il a recueilli un précis de tout ce qu'on a écrit sur cette matière, je l'ai cru de la bienfaisance d'avoir égard à une si grande autorité, et d'entrer dans les détails des preuves capables d'en faire sentir l'évidence.

L'écrivain que j'ai en vue est l'illustre Mr. DE HAEN, qui s'est justement acquis une très grande réputation, dans la charge importante de premier Professeur de Médecine, dans l'université de Vienne. Il lui est échappé

pé de dire (*) „ *Ex praemissis quippe constitit
 „ et nãl ignos existere morbos, qui pesti quidem
 „ simillimi, pestilentes tamen minime sunt; et
 „ ipsam forte pestem a causa interna in fin-
 „ gulari homine nasci, absque vel ullo, vel
 „ notabili aliorum contagio.*”

Et dans un autre endroit (†): — „ *Spon-
 „ teque eandem (pestem) nasci posse gravissimo-
 „ rum sententia Virorum est.*”

Tout le monde est plus ou moins disposé à se laisser subjugué ou séduire par une grande autorité: Mais je prie le Lecteur judicieux de donner un moment d'attention aux considérations suivantes.

Il y a environ mille millions d'hommes
 qui

(*) *Ratio Medendi* Vol. IV. pag. 262. Edit. Leyd. Celui-ci et *Sydenham* sont à peu près les seuls auteurs que j'ai pu consulter, dans la composition de ce Mémoire. Etant en voyage je me trouve très peu de livres, et très éloigné (à *Sevastople* en *Tauride*) de toute bibliothèque.

(†) *Ibid.* p. 263.

qui couvrent la surface de notre globe. Parmi ces hommes il y en a de toutes fortes de complexions, de toute espee de cacochymies, de cachexies, dont les humeurs en un mot s'écartent des humeurs saines, en tout sens possible. Ils y vivent, sous l'influence indéterminée des six choses non-naturelles, variées d'une infinité de façons. Dans ce grand nombre il y en a donc qui respirent l'air le plus infect, le plus méphitique, qui boivent des eaux croupisantes, qui se nourrissent d'aliments malfains, qui vivent dans un climat plutôt chaud que tempéré, qui sont par état obligés de faire des exercices violents, et qui réunissent en eux seuls tout l'atirail possible d'infection et de putridité. Maintenant que ceux qui croient, que la peste peut naître et se développer par l'action du corps animal seule, sans aucune communication avec des choses pestiférées, m'expliquent, pourquoi dans cette variété infinie de dévia-

tions perpétuelles de la santé, il ne s'en trouvent pas toujours quelques unes qui s'identifient avec la peste? pourquoi celle-ci ne fait point de ravages non interrompus? pourquoi depuis la peste de Marseille, c'est à dire, depuis soixante et quelques années, l'Europe, si l'on en excepte ses confins du côté de la Turquie, a été constamment à l'abri de ce fléau? si, dans ce dernier temps, la guerre l'a apporté jusqu'à Moscou, cela ne prouve rien en faveur du sentiment opposé: au contraire cette maladie étoit très visiblement due à la communication avec les Turcs, voituriers perpétuels du germe pestilentiel.

En vérité il faudroit être d'une partialité sans égale, pour ne pas convenir, combien peu il est vraisemblable que, dans l'activité de l'économie animale variée à l'infini, sous toutes les circonstances possibles, que dans des millions de millions de possibilités, il
ne

ne se manifesterait de nos jours aucune réalité, qu'enfin le corps animal pouvant développer de son sein (ainsi que Mr. DE HAEN le suppose possible) le germe pestilentiel, on ne le verroit à tout moment naître, dans des régions qui n'ont aucune liaison avec les Turcs en Europe, en Asie ou en Afrique.

Ces raisonnements doivent suffire pour faire sentir, comme on dit *a priori*, l'erreur de ce fameux écrivain. Que le Lecteur ajoute maintenant à ces considérations, qu'il est en général très aisé de suivre la filiation de la contagion pestilentielle, et d'en faire ordinairement remonter l'origine jusqu'aux Turcs. Les bornes de ce Mémoire, et ma position présente me défendent de mettre sous les yeux de mon Lecteur les preuves de cette vérité que je pourrois tirer de l'histoire des pestes. Si d'ailleurs on les a vu naître tout-à-coup, dans des pays, environ-

nés des régions saines, on auroit tort d'en inférer que la peste peut se manifester absolument sans aucune contagion. On n'a qu'à se rappeler, combien il est facile de transporter le germe de ce mal sur une grande étendue des plages, sans que celles-ci en ressentent le moindre dommage, ce germe restant enveloppé dans des hardes et des marchandises, obstacles qui l'empêchent de faire éclore son virus meurtrier. C'est un fait constaté par l'expérience, reconnu par les plus célèbres praticiens, avoué par Mr. DE HAEN lui-même : „ Et vicina regna ab „ hac labe immunia esse possunt, et nihilo „ minus res pestiferae nobis inde afferri.” etc. lib. cit. p. 263. —

Que des ennemis de l'Empire Ottoman le bonheur est grand d'avoir à faire à des gens aussi bornés que les Turcs! Plus rusés, ou peut-être moins généreux, ils porteroient, en dépit de toutes nos précautions, le fléau

pe.

pestilentiel et la désolation, partout selon leur gré. Dans des mains habiles le miasme en fourniroit des armes mille & mille fois plus traitresses que la poudre-à-canon, mille et mille fois plus ravageantes que le fer! Avec cette nouvelle & redoutable manière de faire la guerre, les Musulmans imprimeroient une telle terreur à leurs ennemis, qu'ils se garderoient bien de venir se frotter à eux. — Cet imprimé ne percera jamais jusqu'à eux: sans cela je me ferois presque un crime d'avoir pu réveiller le chat qui dort. (*) —

Ajoutez à ce que nous venions de dire, que

(*) Dit is in 1788 in *St. Petersburg*, bij de Keizerlijke Academie der Weetenichappen gedrukt. Niemand heeft 'er iets op te zeggen gevonden. Nogtans is 't tastbaar, welke Mogendheid hiermede beöogt wordt. 't Was dus overbodig, dat iemand in of uit *England* zich hierover belgde.

que la médecine, dépourvue jusqu'ici d'un diagnostic solide du mal en question, n'ayant pu réussir à poser des limites sûres et invariables, pour séparer la peste des fièvres putrides malignes, il est très possible qu'on s'est trompé quelquefois, en annonçant une épidémie comme pestilentielle, qui dans le fonds n'étoit qu'une fièvre putride maligne. Cette remarque sert en même temps de contre-poids à l'autorité des gens, qui bien que d'ailleurs très instruits croyoient que la peste pouvoit gagner un malade, sans aucune contagion. Cette erreur sur l'origine de cette maladie étoit autrefois très générale. Le plus habile observateur du siècle passé, le grand *Sydenham* n'en étoit pas exempt. En assignant la disposition morbifique de l'air (*aëris dispositio morbifica*,) (*) comme l'une des

(*) SYDENHAM *Opuscul. Universa*. Cap. II. S. avoue cependant que cette disposition de l'air seule ne suffit pas pour

des causes de ce fléau, il s'est exposé à se voir donner le démenti par l'expérience des quarantaines et des cordons, qui arrêtent la pro-

pour enfanter la peste; mais qu'il faut encore que le germe en ait été apporté de dehors; que néanmoins, lorsque la maladie a fait beaucoup de ravages, l'atmosphère commence à être infectée à un point qu'elle seule peut propager la peste: — „ adeo ut ad tristissimae aegritudinis propagationem jam non amplius vel „ fomite, vel personali consortio opus sit, verum quem- „ cunque hominem, vel summâ curâ a peste correptis „ semotum, ipse aër cum spiritu intro subiens, per se ac „ suo Marte inficere valeat, modo ille corpus habeat „ humoribus ad afflatum recipiendum paratis, refertum.”
Pag. 131.

Or comme la peste ne se manifeste plus à Londres, depuis plus d'un siècle, il faut ou que S. se soit trompé, en avançant que la disposition pestilentielle de l'air y retournoit tous les 30 ou 40 ans, ou que l'air ne soit plus susceptible d'une pareille disposition, ou qu'on apporte plus de soin à empêcher la communication avec des personnes et des effets empestés. Et c'est le véritable cas.

propagation du virus, fans être capable d'empêcher que le même air, transporté par les vents, passe toute une plage fans l'infecter. En assurant que cette disposition pestilentielle de l'atmosphère de Londres renaissoit tous les quarante ans, il nous a prouvé encore, qu'il n'étoit pas infallible.

Soyons de bonne foi. Si nous sommes maintenant assurés, que pour gagner la peste, il faut avoir été exposé à sa contagion, la médecine est redevable de cet accroissement de lumieres à la vigilance éclairée des gouvernements, à la sagesse des polices, qui laissant les médecins raisonner sur la nature & sur l'origine de la peste, ont entrevu la possibilité de se garantir de cette contagion, en mettant au moyen des visites, des quarantaines et des cordons, des empêchements à la communication entre des personnes et des eff. ts empestés et des endroits sains. Le succès constant de cette pratique justifie mon
prin.

principe, lequel est: — que jamais la peste ne se manifeste dans le corps humain, à moins que par la contagion son germe n'y ait été apporté de dehors.

De cette vérité aussi utile que consolante découle directement une autre également sensible, mais jusqu'ici moins sentie: qu'il est possible d'extirper totalement de dessus la terre le virus pestilentiel.

C'est un fait avéré dans toutes les pestes, qu'elles causent plus de dégât dans le commencement que dans la suite; — que leurs miasmes confinés dans un certain district, ne trouvant plus de quoi s'alimenter, pour ainsi dire, par la communication avec d'autres pays, condamnés *quasi* à n'exercer leurs ravages que dans une enceinte bornée, perdent bientôt de leur virulence, que c'est un poison qui se consume lui-même.

Pour détruire donc les germes de la contagion pestilentielle, on n'a qu'à empêcher
tous

tous les moyens de communication des endroits infectés avec des endroits sains." —

„ Bijaldien de aansteeking van de pest uit
 „ de afgeleegenste landen tot ons verbrugt
 „ kan worden, en haare ziekmakende kragt
 „ lang behouden, zo moet (spreekt de Heer
 „ STOLL) zij van een meer dan gemeen
 „ vast weezen, en der smet-stoffe der
 „ kinderziekte gelijk zijn. Nu, hoe kan dit
 „ zo vast (*) en in den hoogsten graad be-
 „ smet-

(*) 't Is buitengemeen moeilijk eene zelfs half juiste
 schaal te formeeren van de betrekkelijke vastheid of vlug-
 heid van de zaad-stoffen of *feminia* der aansteekende
 ziekten. Verftoken van deezen maatflok, is al onze re-
 deneering, en zo ook die van Profesf. STOLL, niet meer
 dan een gefcherm in 't wild. Betracht men evenwel
 de eenvoudigste middelen, waardoor men waaren, van
 befmette plaatfen, en door befmette arbeiders in de
 fchepen geladen, rein maakt, en als *ontpest*, 'k beoog
 't luchten; zo moet deeze zaad-stof al vrij vlug, en
 den

„ smetlijk gif, eerst overgebracht in onze lan-
 „ den, van daar weder gedreeven worden,
 „ hoe kunnen, hondert jaaren achtereen,
 „ die landen 'er bevrijd van blijven? De be-
 „ smetting der kinderziekte, eens in Euro-
 „ pa aangebragt, is nimmer een geruimen
 „ tijd van ons af, maar doorloopt verscheide
 „ onzer gewesten, enz.

't Is onnozel! met evenveel, ja veel groo-
 ter recht mogt ik vraagen, waarom (gesteld
 zijnde dat de pest geene bijzondere zaad-
 stoffe heeft, gesteld zijnde, dat eene ontäar-
 ting van de lucht, eenige *faux pas* in de na-
 tuurlijke huishouding, gevoegd bij de lee-
 venskragten, bekwaam zij, zonder medewer-
 king van eenig smet, die ziekte in 't men-
 fche-

denkelijk niet zo vast zijn, als die der kinderziekte,
 waarvan in eene gematigde lichtsgefeldheid, (want de
 vorst doodt haar zo wel, als die der pest) de aanstee-
 kende kragt door een even lang luchten niet mogt ver-
 looren gaan.

schelijk ligchaam te ontwikkelen) waarom die kragten werkeloos, waarom de natuurlijke oorzaken van de pest voortaan over de hondert jaaren afwezig blijven?

't Antwoord op de vraage van den hoogleeraar biedt zich van zelve aan. 't Is I^{no} dat de pest, even gelijk 't gaat met alle aanstekende ziekten, die zich gelijktijdig over een zeker district, over een zeker aantal van menschen algemeen verspreiden, verhindert zich verder uit te breiden door de voorzorgen der regeeringen, zichtbaar in de bestelling der cordons, quarantaines, lazareths; 't is, zeg ik, dat zij heftig in den aanvang, allengs in vuilaartigheid afneeme, bij gebrek van versche slacht-offers uisterve; en, voor zoo verre men waakzaam geweest is, in 't reinigen, liever 't vernielen en verbranden van alles, wat zwanger mag gaan van haar zaadstoffe, voor altoos verdwijne. 't Is II^{to} herhaale ik, dat men ten onzen dage
de

de grootste oplettendheid gebruikt, om alle gemeenschap, alle aanraaking tusfchen perzoonen en zaaken, die befmet zijn, of 't kunnen zijn, en die, welke 't niet zijn, voor te komen. Dezelve voorzorgen zouden volftaan, om ook de kinderziekte uit een land te houden; en indien de moogendheden van de aarde, nu meest-al verbonden om elkander te vernielen, eens de handen in een floegen tot uitroeijinge van pest, kinderziekte, en welke andere ziekte eene zaadftoffe heeft, niets zou mogelijker zijn, dan haar met wortel en al te vernielen: zodanig, dat dezelve nimmer, welke parten de natuur ons ook mogt fpeelen, weder op 't tooneel zouden verfchijnen, en men veilig alle de geneeskundige werken over dezelfen, als ballast, in 't vuur zou kunnen fmijten.

't Een en ander volftaat, om de vraagen, door den hoogleeraar op bladz. 42. 43. 44.

en 45. gedaan, of nodeloos te maaken, of te beäntwoorden.

En nu tot u, mijn heer den profesfor CULLEN! met u heb ik ook nog een ap-peltje te schillen.

Errare humanum est; ook moet iedereen, en bovenal een schrijver, weetende bij ondervinding *quam sit sibi curta suppellex*, 't voorbeeld en de bekende les van HORA-TIUS volgen:

*Verum ubi plura nitent in carmine, non ego paucis,
Offendar maculis, quas aut incuria fudit,
Aut humana parum cavit prudentia.*

Ik voel de waarheid van dit alles met den leevendigsten indruk: maar wanneer een auteur meent zo scherpziende van oog te zijn, dat hij bijna op ieder bladzijde van BOER-HAAVE'S *Aphorismi* een gebrek of eene dwaas-

dwaaling kan uitvinden (*), moet hij van zessen klaar zijn, moet zijn werk van alle kanten, bij dag- en kaarslicht bekeeken kunnen worden, zonder vreeze voor de allergeingste onnaauwkeurigheid; — verdient hij niet, dat iemand hem iets door de vingers ziet.

In 't hoofdstuk van de pest (†) zegt
gij,

(*) „I believe, there are very few pages of his (BOERHAAVE) Aphorisms, in which there does not occur some error or defect. *First Lines of the Practice of Physic*, bij WILLIAM CULLEN. Vol. I. p. XLII.

(†) Vol. II. §. DCLXXI en XXII. Niets is den voortgang der weetenschappen, meer hinderlijk, dan de meenigte van boeken, (*) boven al
dier

(*) *Ut omnium rerum, sic literarum quoque laboramus intemperantia.* NB. Zo sprak voor ruim 1700 jaaren Vader SENECA. (epist. 106.) en niemand heeft 'er hem eene misdaad van gemaakt; offchoon hij 't getal der boeken vermeerderde met een dikken foliant; maar toen ik onlangs over dien zondvloed van boeken klaagde, hadt men de *biljkheid*, mij te beschuldigen, met mij zelve overhoop te leggen. Zo hangen de vonnissen

gij, spreekende van de quarantaines: „ wij
 „ zijn verzeekerd, dat de quarantaine van
 „ per-

dier geenen, welke in een regulieren leertrant zekere
 weetenschap, of zekeren tak van weetenschap behan-
 den. Al veeltijds dezelve schotels, maar opgedischt in
 eene andere opvolging. 't Zelve eeten, met een ander
 sausje! Een geleerde meent zijne voortgangers hier of
 daarin een vlieg te kunnen afvangen, en om eene klei-
 nigheid moest een geheel nieuw boek of werk van eeni-
 ge boekdeelen in de waereld komen. De tijd, vermoord
 in 't arbeiden door alle deeze SYSTEMATA, COMPENDIA,
 SYNOPSIS, ELEMENTA, PRIMAE LINEAE, enz. enz.
 in dit kort en lui leeven, is onherstelbaar verlooren. Dit
 heeft de Heer CULLEN niet gevoelt, of niet willen
 voelen. 't Is toch oneindig gauwer gedaan, een lap
 aan

der menschen en der *critici* af van 't glas waardoor, van 't
 oogpunt waaruit men de zaaken beschouwt — Onmogelijk
 is 't iets neêr te schrijven op zo vaste voeten, 't geen men
 niet kan los rukken, of belachlijk maaken, wanneer een uit-
 spraak door geen oordeel bestierd, door geene goede trouw
 wordt ingeboezemd.

„ perzoonen zonder gevaar veel korter kan
 „ zijn dan van veertig dagen; en in dat geval,
 „ zou

aan een anderzins schoon gebouw te spijkeren, 't te vermaaken, dan het te sloopen, en een geheel nieuw gebouw te maaken. Gesteld, nu al, dat de vorderingen in de geneeskunde zedert den dood van BOERHAAVE zo groot zijn, zo als de Heer CULLEN (blijkens, zeker! de verkorte sterflijsten, en 't verhongeren der doodgravers en aansprekers: want de waare, de eenige toetssteen van den voortgang der geneeskunde, is eene mindere sterfte op een gegeven getal dooden, eene spoediger en smakelijker geneezing) met zo veel vertrouwen stelt, was 't voor de studie der medicijnen vrij wat profitabeler geweest, deeze laattere ontdekkingen bij manier van *noten, correctiën, additamenta, errata*, aan 't werk van BOERHAAVE te naaijen, dan een geheel nieuw Systema te zamen te smeeden. Dan dit laatste is veel glorieuser.

Een geheel nieuw Systema! 't Is toch alles geen goud, wat 'er blinkt. Zo BOERHAAVE geleefd hadt, zou hij, schoon overtuigd van hier of daar in te hebben te kort geschooten, hartelijk hebben gelagchen over deezen

„ zou de uitvoering van de quarantaine
 „ nauwkeuriger en meer zeker zijn; voor

„ ZO
Schotschen verbeeteraar, wanneer hij zo dapper in de
 weêr is, met 't vergallen van de bot.

't Geen den Hóogleeraar van Edinburg belgt in dien
 van Leijden, is 't geen hij noemt de *humoral pathology*,
 de denkbeelden van mijnen Waardigen Landsman over
 de ontaarting der vochten en 't verwaarloozen der *vital*
powers. Schoon in 't zamenstel van 't menschelijk lig-
 chaam, 't overwicht der vloeibaare boven de vaste dee-
 len een feit is, schoon de laatste aan min ontaartingen
 dan de eerste, uit hunnen aart onderheevig zijn, moet
 in de pathologie niet zo zeer op deeze, als wel op 't
 geen de Heer CULLEN noemt *the moving, the vital powers*,
 het *irritable*, het *solidum vivum*, het *actuofum* (*) op de *tur-*
bata oeconomia cerebri acht geslaagen worden. (†)

In

(*) Alzo doopte 't de Heer B. S. ALBINUS. De Heer
 GAUBIUS plagt in zijne Pathologifche lesfen te verhaalen,
 dat 't deeze Heer was, die in zijne Physiologifche collegiën,
 onder dien naam, de aandacht zijner Toehoorders, over deeze
 eigenschap van 't dierlijk ligchaam, 't eerste opwekte, waarme-
 de luïden van eene groote reputatie, geholpen door arbeid en
 proeven, dezelve reputatie over geheel Europa zeer vergrootten.

(†) „ There can be no sort of doubt, that the phenomena

„ of

„ zo verre de verzoeking om die te bree-
 „ ken voor een groot gedeelte zou wegge-
 „ nomen zijn.”

Dit

In vitium ducit culpæ fuga, si caret arte. — en *dum vitant vitia, in contraria currunt*, zegt HORATIUS. Dit is 't geval ruim en rijkelijk met den Edimburgschen Hoogleeraar. Toegestaan zijnde, dat die van Leijden, in zijne bespiegeling der ziekten, 't *solidum vivum*, de *vital* en de *moving powers* van de dierlijke huishouding te veel uit 't oog verlooren heeft, is 't ook zeer zeker,

dat

„ of the animal oeconomy in health and in sickness, can only
 „ be explained by considering the state and affections of the
 „ primary moving powers in it.” In the Preface. XXX.

„ The affections of the motions and moving powers of the
 „ animal oeconomy, must certainly be the leading inquiry
 „ in considering the diseases of the human body.” id. l.VI.

„ If at the same time we reflect how frequently he (BOER-
 „ HAAVE) and his followers have employed the supposition
 „ of an acrimony or lentor of the fluids, as causes of diseases,
 „ and for directing the practise; we must, as I apprehend,
 „ be satisfied, that his system is not only deficient and in-
 „ complete, but *fallacious and apt to mislead.*” XL.

Dit moet men van zo een wijs man niet
vertrouwen in den wind gefchermd te zijn.

Wij

dat deeze laafien de aandacht van den Heer CULLEN geheel opgefiorpt hebben. In 't onderzoek der naaste oorzaak van de koorts is zijne opmerking enkel gekeerd naar *spasmi & atonia*. De *anorexia*, de *nausea* is (‘t geen wij gaerne bekennen meenigmaal ‘t geval te zijn) ‘t uitwerkzel van de zamengetrokken huid-vaatjes: ‘t geen hem doet vergeeten, dat een onreine maag ook duizend maalen de oorzaak van walging en braking weezen kan. Ook is in deeze theorie de paring van *Spasmus* en *Atonia* zeer vreemd. — Met een woord om te besluiten: niemand kan ontkennen, dat in alle ziekten de eerste drijfveeren des leevens, ‘t zenuwgeftel lijden. De zonde van den Heer CULLEN legt hierin, dat hij de bewegingen der *vital powers* verre weg te veel als *protopathice* afwijkende van de gezondheid aanmerkt: eene ketterij, die ten gevolge heeft, dat men met *antispasmodica* en *anodyna* te veel speelt, zorgloos omtrent ‘t wegneemen van de materiele oorzaken der ziekten, vergeetende ‘t *ublata cauffa tollitur effectus*.

De

Wij zijn verzekerd, zegt gij! Zo hebt gij zeker proeven genomen, of laten neemen, hoe

De kooking der ziekte-stoffe, haar kritieke uitwerping, de werkzaamheid der Natuur (*) ter bevordering der herstelling, 't oude plan van haar naar de oogen te zien, de volbloedigheid, de kwaadzappigheid, alles wartaal in de ooren van deezen (neus?)—wijzen man. Den zieken *humectantia*, *diluentia*, *demulcentia*, *temperantia* te geeven, zo als een voorzichtig arts doet in *morbi nascentes*, alles broddelwerk. Men moet 'er maar met den franschen slag over slaan; 'er op of 'er onder. — Opium en Kina (†) zijn voorwaar plecht-ankers: maar geen voor-

(*) „ Altho the *vis medicatrix naturæ* must unavoidably be received as a fact; yet wherever it is admitted, it throws an obscurity upon our system; and it is only where the impotence of our art is very manifest and considerable, that we ought to admit of it in practice.” XXV. vid. LI, XXXII, XXXIII.

(†) — „ The particular practice of the late Baron Van Swieten—upon which the editor very properly observes: That the use of the bark, in intermitting fevers, appears very rarely in that practice; and we know very well where Van Swieten learned

hoe lang of hoe kort 't zaad van de pest in 't menschelijk ligchaam kan worden omgedraagen, zonder dat 't kiemt! Waarom een zo curieus stuk verborgen gehouden? Neen, mijn heer CULLEN, zo lang deeze proeven niet genomen en herhaald zijn, zo lang dit point niet muurvast is bepaald, zal 't altoos veel raadzaamer, veiliger, verstandiger zijn, de quarantaine op den ouden voet te laten, dan door 't volgen van uw advies, een land in 't gevaar te brengen van deezen droevigen geesfel.

Even onbedacht, even los en onraauwkeurig is 't geen gij 'er op laat volgen:
„ Met betrekking tot de quarantaine van

„ goe-

voorzichtig zeeman werpt zijn plecht-anker uit, dan in nood.

ned that reserve." *Illicus intra muros peccatur et extra*; doch veel meer, als men 'er maar in 't wild op inhoudt, dan wanneer men te voorzichtig is. XXIV.

„goederen, deeze kan niet volstaan, ten
 „zij de verdachte goederen ontpakt en
 „gelucht worden, zo wel als de andere
 „middelen, gebruikelijk om de besmetting,
 „die zij mischien bij zich hebben, te ver-
 „helpen; en zo dit alles behoorlijk ge-
 „schiedde, zo is 't waarschijnlijk, dat de
 „quarantaine voor goederen even zo bekort
 „zou mogen worden.”

't Geen ik van perzoonen zoo aanstonds ge-
 zegd heb, is ook op waaren toepaslijk. Maar
 kan men wel onnauwkeuriger zijn, dan over
 één kam zo verschillende zaaken te scheeren
 als *goederen!* Zal men ijzeren staaven, por-
 celein of balken, zal men drogerijën in
 quarantaine bewaaren als manufactuuren,
 wol of katoen? Moet de precife staat van
 besmetting op den tijd der inlaadinge niet
 nauwkeurig gade geslaagen worden? en
 moet men even lang in quarantaine houden
 een schip, dat zes maanden en een ander,

dat

dat drie weeken reis heeft? Moeten de goederen in eene winterkoude als die van 1740 even zo lang gelucht worden, als in een ordinair hondsdagen-weêr? —

Stapte ik nu van dit onderwerp af, zo mogt de Lezer wel denken, dat deeze lange zij-stap enkel ingericht was, om de tweegenoomde Heeren de revue te doen pasceren. Ik wil niet ontkennen, dat zij 'er mij aanleiding toe gaven; en zo de Lezer uit deeze digresie eenig licht trok, moet hij 'er hun voor verplicht zijn.

Misfchien, nu dit alles daargelaaten, vraagt mij wel iemand, wat is dan de pest, enz? Deeze vraag is een weinig anti-philosophisch (*). In 't onderzoek der weezens is
de

(*) *Qui curiosus postulat totum suæ
Patere menti, ferre qui non sufficit
Mediocrilitatis conscientiam suæ,
Judex iniquus, æstimator est malus*

de bestemming van den mensch, den wijsgeer en artz, voor den winkel te mogen kijken, 'er 't uithangbord van buiten te begaapen, bij poosjes eens door een reet te gluuren; maar zich te willen voorstellen in den winkel zelven in te dringen, om te zien wat 'er in te koop is, ijdele rook! Men mag 'er na slaan; maar verkoop geene gisfingen voor waarheeden.

De pest is eene ziekte, die haar eige, mij onbekende (*) zaadstoffe heeft. Laat den
al-

*Suique naturaque: nam rerum parens
Nos scire pauca, multa mirari iubet.
Hic primus error auctor est peioribus.
Nam qui fateri nil potest incognitum,
Falso necesse est, placet ignorantiam.
Magis quiescet animus, errabit minus
Contentus eruditione parabili.
Nec quæret illam, si qua quærentem fugit.
Nescire quedam magna pars sapientie est.*

H. GROTIUS.

(*) Volgens een oud, lang achter de bank gesmeeten

ge-

allergezondften mensch een van die ziekte aangestookenen met 't tipje van den vinger beroeren, en 't kan weezen dat deeze zaadstoffe, in weinig tijds, de masfa der vochten van dien allergezondften mensch dodelijk bederve. De uitbarfting van haar gift is zich zelven zeer ongelijk: 't zij dat 't gif kan verschillen in fcherpheid, 't zij 't zaad der ziekte altoos 't zelve, langzaamer of spoediger, kiemt, in reeden der faifoenen en gestellen, waar in 't valt. Deeze ziekte heeft drie aangezichten.

De

gevoelen, is 't zaad van de pest dierlijk (*Seminium animatum*) Aan dit gevoelen is men in de Levant en Turkijën algemeen gehegd. Verscheide *geïsoleerde* daadzaaken schijnen 'er voor te pleiten. — Men weet, welk eene doodvijandin koude en vorst zijn van infekten. Men heeft de klederen der aan de Moskousche pest verstorvenen laaten doorvriezen, en ze misdadigers aangetrokken. Zij bleeven gezond. — En was 't nu alzo, wat zou 't baaten in de praktijk!

1°. De lijder, — mag men hem zo noemen? wordt, zonder eenig voorafgaande gevoel van ongesteldheid, op een bof dood neêrgeflaagen. Binnen weinige uren wordt 't lijk kool-zwart, of zwartvlekkig en geeft een afgrijzeliĳken stank van zich. 't Is allerrijkst in besmetting. Men heeft niet veel appetijt om zulke lijken te ontleeden. Men zou naar oogenschijn de geheele massa van bloed bedorven en de gal verrot vinden.

2°. De pest doet zich voor als een allerkwaadaartigste rotkoorts, afloopende van 3 tot 10 dagen, vergezeld met walging, ijsfelijke drukking voor 't hart, brandende hitte, werpende 't finet door pest-builen, karbunkels en pest-koolen of *anthraces* uit, waarvan de uitbotting echter de lijdenden niet altoos buiten gevaar stelt.

3°. De lijder is niet gezond, niet ziek, sleept zich met zijne lusteloosheid ettelijke dagen voort, krijgt zonder bewustheid van

L

eeni-

eenige werkelijke ziekte, een pestbuil, enz. en blijft doorgaans behouden.

In 't eerste geval blijft niets te doen; in 't tweede, zoo de lijder bloedrijk is, gelijk doorgaans gebeurt, aderlaaten en de anti-phlogistique methode, daarna verkoelend-zweetdrijvende middelen; in 't derde campher, heete *alexipharmaca*, versterkende anti-septique middelen, heete zweetdrijvingen.

Als men bij dit klein schetsje nu gaat zitten peinzen, zal men inzien de reeden, waarom de artzen zo droevig kijven over de geneeswijze. De ziekte verschillende, hebben zij, die een algemeen formulier van geneezen aanraaden, alle onrecht. De natuur heeft nu sporen, dan een breidel nodig. —

Ik zette koers na *Trebizonde*, met voornemen mij op *Constantinopolen* in te scheepen; en ik arriveerde in de *Krim*. Ik had mij voorgenomen eenige Reis-aanteekeningen op 't papier te brengen, en ik heb eene verhan-

de

deling over de pest gefchreeven. Zo gaat 't met de menschelijke voorneemens! —

Twee *Hollanders*, elkander onbekend, zullen de een den ander niet toefpreken, in *Amsterdam*; zet ze in *Parijs*, en terftond zullen ze vrienden zijn. Zet een paar *Europeaanen* van onderscheide natiën in *Naroliën*, en zij zullen 't worden. (*)

Ik was noch geene drie volle dagen in *Trebizonde* geweest, toen een man, wiens voorkomen op dien tijd geene aantrekkende kragt hadt, mij kwam opzoeken. Ik zal
zelfs

(*) Zo staat 't gefchaapen met alle Natiën, alle ftanden, alle leevenftijden. CICERO dagt hierover aldus: *omnino amicitia, corroboratis jam confirmatque ingenitae & aetatibus iudicanda sunt.* De amicitia, cap. 20. Zeker befchouwde CICERO de vriendschap als de graasde boter, die niet eer volmaakt is, voor dat zij recht doorgraasd wordt. Maar heeft zij niets gemeens met de pkelharing, die de tong 't aangenaamst kittelt, wanneer zij nieuw is?

zelfs de initiaale letter van zijn naam vermijden, om met vrijheid van hem te kunnen spreken. 't Was voorwaar een der curieufte pasfagiers van de waereld! Nimmer klommen in 's menschen-harsfens vreemder projecten. Hebbende hoorende spreken van die *legio* sraathonden, welke in de *Turksche* residentie omloopen, zonder iemand toe te hooren, begaf hij zich derwaarts met intentie, om ze te vangen, ze te villen en met de huiden eene speculatie te maaken. — In de *Krim* zwom hij in een oceaen van goud, te distilleeren uit de urin: maar, o fataliteit boven alle fataliteiten! nimmer werdt iemand zo ontijdig bevallen van eene *Stranguria*! Van welke natuur ze was, zal de lezer wel raaden, wanneer hij weet den ouderdom van den patient, beloopenden ruim 25 jaaren. Nu onlangs hadt hij zich beezig gehouden, door 't maaken van zout-keeten den *Perekopschen* zouthandel te verleggen, na *Natoliën*.

Hij

Hij was meer dan eens in levensgevaar: want men hieldt hem voor een spion.

Deeze man gaf mij een bezoek. (Hier kan ik des lezers gedagten raaden.) Binnen weinige uren, werden wij zeer groote vrienden. Ons van elkander te trekken, zou paarden-werk geweest zijn. Alzo behoefde hij zich niet in 't zweet te werken, om mij met hem na de *Krim* over te troonen, van welk schier-eiland hij mij wonderen, in welk hij mij goude bergen beloofd hadt. 't Wachten na scheeps-gelegenheid gaf mij die, om deeze stad op te neemen. 'k Zal de wreedheid niet hebben mijnen lezer te onthouden 't resultaat mijner bemerkingen.

Even als alle ondermaansche dingen onderhevig zijn aan afwisseling, alzo zijn 't ook steden, en daaronder *Trebizonde*. (*). Anderzints

(*) *Mutat enim mundi naturam totius aetas,
Ex alioque alius status excipere omnia debet.*

zints kon ik mijne lezers verzoeken, den Heer TOURNEFORT hier over na te zien. Deeze beroemde schrijver zegt, dat de bevolking van deeze zeeplaats gering is. Zij is zedert toegenomen: want ik zag overal de straaten vol menschen. Verscheide handwerken, boven al die in koper, waarvan de fabrieken hier overal verspreid zijn door de stad, houden hier de luiden bezig. De legging van *Trebizonde* aan de Zee, maakt 't zelve tot een lading-plaats (*échelle*) op *Constantinopolen*.

De sloopvaart moet ook zedert een eeuw hebben toegenomen; schoon ik de vaartuigen, die aan de beneden zijde van de stad, door een uitsteekenden hoek van 't land gedeekt wordende voor ruim een derde free-

ken

*Nec manet ulla sui similis res: omnia migrant,
Omnia commutat natura, & vertere cogit.*

LUCRET, Lib. V. vs. 826.

ken wind van 't compas, niet geteld hebbe, waren dezelve veel meenigvuldiger dan ten tijde van den *Franschen* kruidkundigen. 'Er lagen 'er naar gis tusfchen de tachtig en hondert.

De *Turksche* en *Grieksche* fcheepvaart, van welke ik hier kan fpreeken en ook zwijgen, levert geene vaartuigen van vijf hondert last, gelijk de fluiten van *Zaandam* (de grootfte mag van ruim hondert lasten zijn) maar ook zeer zeker levert dit laatste dorp op verre na geene zo fcherpzeilende fchepen. Meenigmaal hebben wij te *Bujuck-dere* ons verwondert, *Turksche Saïken*, tegen wind en ftroom, uit 't kanaal de *Zwarte Zee* te zien inzeilen, en dat noch met een tamelijken gang. Beide *Zaandamsche* en *Turksche* fchepen hebben dit gemeen, dat zij van achter zeer hoog zijn opgetimmert, met dit onderscheid, dat van 't achter-werk bij de eerfte alles van vuuren — bij de laatste dit, zo

als 't geheele fchip, van e'ke-hout getimmerd is. Deeze manier van bouwen geeft hun gelegenheid twee kajuiten boven elkanderen op hunne wijze, dat is eene laage wijze te hebben. Aan beide boorden van 't fchip hebben zij, ik kan 't niet anders noemen, als kippen-hokken, die zij u debiteeren voor hutten ten gebruike van pasfagiers. Zij haalen hun anker thuis met een klein gangspil, staande achter bij de kajuit. Een elendig gemartel! Hun tuigagie is verschillend van dat hier te land. 't Zelve komt 't naast aan dat der *polacres*. Hebbende geene marsfen, zo kunnen zij in een oogenblik, bij 't opkomen van een bui, raás en zeilen strijken. Hunne zeilen zijn doorgaans van dun doek. Ik meen 'er gezien te hebben, die wit en blaauw gestreept zijn. Zij hebben meenig zoort van vlaggen, rood en wit, horizontaal gebandeert, ook groene, en ik weet niet al welke anders, veeltijds van zij-

zijde. Altoos hebben zij op sleeptouw eene machtig zwaare barkas, grooter of zo groot als die van een schip van hondert stukken. Dit houden zij vermoedelijk voor een waarborg, om zich daar meê in geval van nood te kunnen bergen.

't Is niet zo zeer de zwartheid van de *Zwarte Zee* (*), alhoewel 't 'er ook nu en dan hier en daar, boven al voor den *Donauw* (spooken kan) die haar, deezen naam bezorgd heeft, als wel de zwartheid, de donkerheid der harsens van hen, die ze be-
vaa-

(*) Men is aan deeze zijde van de wereld in de verbeelding, dat dit vaarwater alleen voor kleine schepen praktikabel is. Men vergist zich; zij is diep genoeg voor schepen van 100 stukken, zeker van de *Krim*, denkelijk van 't *Azofsche* Meir, tot aan de *Turksche* hoofdstad. — Veele luiden meenen, dat de *Zwarte Zee* bevriest. Ik heb een paar frisse winters in de *Krim* doorgebracht, en 'er nooit ijs in waargenomen, dik genoeg om een mos te kunnen doen op schaatzen rijden.

vaaren. (*) 't Zou mij kwalijk staan, te beflisfen, wat bij hun meer beneden peil is, de

(*) Ik ken maar ééne zaak in de waereld, die mij meer vermaakt, dan een *Duitscher* te hooren spreeken van Zee-zaaken. In deeze aandoening werd ik bevestigd, toen mij onlangs de *Reis* van Mr. N. E. KLEMMANN in de hand viel. Spreekende van de *Zwarte Zee*, 1° zegt hij bladz. 103. „Zij ziet 'er inderdaad zeer zwart uit.” 'k Herinner mij, dat ik onlangs van *Cherfon* te *St. Petersburg* gekomen, door eene Dame gevraagd werd, of de *Zwarte Zee* wel zo zwart is, dat men haar water in steê van inkt zou kunnen gebruiken. 't Welk ik beämende, mij 't onnozel vermaak gaf, haar Ed. in deeze onschuldigste aller doolingen te laten. Zij is niet zwarter, dan de *Oost-, Noord- of Middellandsche Zee*. — Op zijn tocht van *Oczakow* na *Kinburn* zegt hij 2°. bladz. 106. „Tegen den avond verlooren wij *Oczakow* „ uit 't gezicht.” Zou men niet zeggen uit dergelijke taal, dat tusfchen die twee plaatzen ten minste een afstand is, tweemaal zo groot als tusfchen *Vrankrijk* en *Engeland* in de *Hoofden!* En nogtans herinner ik mij zeer wel, van de borstweering van *Kinburn* de overzijde van *Oczakow* te heb.

de theorie of de praktijk; denkelijk toch de eerste. Dan hebben zij niet veel kunde, zij hebben des te meer bijgeloof, waarin zij den *Dee-*
nen,

hebben zien leggen. — 3°. Van die zelve tocht spreekende, zegt hij (*ibid.*) „Ik wandelde derhalven ge., troost over de *Zwarte Zee.*” Gevolglijk bevriest de *Zwarte Zee.* Maar wat sterfeling, behalven een *Duitscher,* noemde deeze plas, zijnde niets meer dan de *Dnieper,* verbreed door den *Bog,* zich alhier in dezelve ontlastenden, de *Zee!* — Ik heb ergens gelezen, dat *MACROBIUS* zou geschreeven hebben, dat de *Pontus Luxinus* tien *cubiti* dik bevriest. Dit heb ik bij deezen schrijver niet kunnen opdelven, schoon ik doorliep zijne wiewaauwerij over dit stuk (*SATURNAL. Lib. VII. cap. 12.*) waarin hij ons onderricht, dat 't zoet water der meenigvuldige rivieren, die zich hierin ontlasten, boven drijvende, als olie op 't water, alleen bevriest.

De waarheid is deeze, dat deeze rivieren in voorjaar en herfst ijschollen kunnen kruijen, (want dat zij be- bevriezen, is zeer zeker; en ik ben zelve den *Boristhenes,* doch vier mijten van de zee, te voet overgegaan) welke ijschollen voor aan haare monden eenigen tijd kunnen blijven drijven. Dit is 't al, en hiermede verzoek ik verlof, om van deeze koude materie te mogen aftappen.

nen, *Jutten* en *Portugeezen* (*) de loef afsteeken. Zij hadden onder mijne goederen een kistje met medicijnen gezien of gerooken. Toen wij nu van *Sinope* overstaken na de *Krim*, hadden wij slecht weêr en bij afwisseling tegen-wind, welke ons tot tweemaal en uit 't gezicht van de *Krim* na de kusten van *Natoliën* re rug dreef. Zeker rooken zij onder die drogerijen iets, waar van hunne ΠΑΝΑΗΙΑ (de H. Maagd) *vapeurs* kreeg: want zij wilden met allen geweld mij dwingen dit over boord te smijten. Ik protesteerde 'er tegen: en wij kwamen toch in de *Krim*.

Niet

(*) Den Portugeeze matroozen is de H. ANTONIUS een schutsengel. Zijn beeld vaart altoos meê; eene zinnebeeld van de waereld! Gaat 't voor wind en stroom, wordt hij geflikflood; maar krijgen zij tegen-wind en slecht weêr, dan zo binden zij hem een touw om den hals, laaten hem van de raâ vallen, en beuken hem dapper af. *Tantus est perturbata mentis & sedibus suis pulsa furor, ut sic Dii placentur, quemadmodum ne homines quidem sciant.*

AUGUSTINUS de Civit. Dei. Lib. IV. c. 10.

Niet grooter is hun bijgeloof, dan hunne onbeschoftheid, waarmee nimmer *Hollandfche* of *Friefche* Zee-boer zo ruim begaafd was, welke laafte de eerfte toch verre overteffen in eerlijkheid.

Scheepvaart en Koophandel fchijnen hier hunne eerfte eenvoudigheid te hebben behouden. De eigenaar of eigenaars der laadinge vaaren ('t geen veel-al beftaat in te treuzelen langs-de kust) met 't fchip meê, verkoopen die op de plaatfe der beftemminge, en brengen hunne retouren zelve mede. Asfurantie op deeze vaartuigen is, naar mijn beste weten, onbekend. Na den vrede van *Kutchuk-Kainardgi*, waarbij den *Rusfen* de vrije vaart door 't kanaal van *Conftantinopolen* voorbehouden werdt, is 'er eene Asfurantie-Compagnie voor *Rusfen* en *Oostenrijfsche* vlaggen, die deeze wâteren bevaaren, te *Triest* opgericht. Edoch deeze heeft de teering. Of en welke avarij 'er betaald wordt, wel-

welke de prijs is van de vracht, bodemarij enz., enz. zijn alles voor mij geheimen.

Misfchien is de lezer nieuwsgierig naar de historie van mijne *res gesta* in deeze Zeeftad. (fchoon eigenlijk dit boekje behoort toegewijd te zijn aan de befchrijving der landen, hunner bewooners en hunner moreele idiofyncrafiën, en niet aan die der *fata* des reizigers) maar misfchien heeft hij in 't geheel geene nieuwsgierigheid. 't Zal 'er niet aan doen. Voor dat ik mij infcheep, wil ik tot mijne fatisfactie, met weinige woorden de lotgevallen van *Trebizonde*, aan de herinnering van mijne Lezers en van mij zelven herroepen.

Men leidt (doch zonder mij raad gepleegt te hebben) den naam van *Trebizonde* van 't *Griekfche* woord *Trapezus*, tafel, en, in 't tegenwoordig of gemeen *Grieksch*, tafellaken. Deeze etymologie is een weinig poëtisch en ik zie ter waereld geene vermaagfchap tusfchen

fchen eene tafel en de figuur van 't tegenswoordige *Trebizonde*. De *Turken*, die onze naamen verknoeijen, hebben van *Trebizonde* *Trabezoun* of *Tarabozza*, zo als van *Adrianopelen* *Andrinopol* gemaakt. Oudheidkundigen mogen deeze stad een eersten aanlegger geeven! zeker is 't, dat zij zeer oud is. XENOPHON, die circa vier hondert jaaren voor den Heere J. C. bloeide, pleisterde alhier een maand met zijne tien duizend *Grieken*. Een lang bezoek voor zo veele gasten! In XENOPHONS plaatze, zou ik 't wat korter gemaakt hebben. DIODORUS SICULUS merkt op, dat *Trebizonde* eene *Grieksche* stad is, gesticht door eenige emigranten van *Sinope*, afkomstig van de *Milesiërs*. Bij 't verdriet der neërlaagen van MITHRIDATES kwam noch dat van 't verlies van *Trebizonde*, geworden een domein der *Romeinen*, die onder *Valerianus* door de *Scythen* of *Tartaaren* daaruit gejaagd werden.

Ik heb in weêrwil van alle mijne pogingen tot dit nuttig werk aangewend, niet kunnen ontdekken, in welk jaar of in welke eeuw 't licht des H. Euangelimus ter deezer plaatze opgestooken is; veel min wie dit zo gevaarlijk handwerk (want met zo wel kerkelijke als politieke innovatiën is meenigmaal de hals gemoeit) ondernam: maar, zonder mij voortaan in godgeleerde of kerkelijke zaaken te willen steeken, 't kwam mij voor nodig te hebben gefnooten te worden.

De *Grieksche* keizers zijn 'er lang heeren van geweest. Langen tijd was *Trebizonde* de hoofd-plaats van een hertogdom, staande ter beschikking van de *Grieksche* Keizers. Zij scheurde zich in 't vervolg van hunne heerschappij af, tot dat, in 1461, MAHOMED de II. 'er DAVID COMMENUS uit verdreef. Zedert is zij altoos een *Turksch* eigendom gebleeven (*)

Wat

(*) In dit artikel hebbe ik de vrijheid gebruikt den

Heer

Wat is 't ongelukkig te rijden over de tong der faam en eene groote vermaardheid te bezitten! Hadt de burger van *Geneve* (hoe streefend onder deezen enkelen tijtel boven de burgers van eene stad van *Geneve*, eene der allerverlichtste — maar ook tevens eene der kwarrelachtigste steden van *Europa* — zodanig uit te steecken, dat men daardoor alleen gekend zij!) zich in mijn geval bevonden, hij zou 'er wel anders over gekermt hebben. Wij lagen nu, om 't slechte weêr, ruim een dagreizens van *Trebizande* anderhalf mijl uit de wal van *Platina* geänkerd. Op een vroegen morgen zien wij een vaartuig

van
Heer DE TOURNEFORT van verre (en wel zo verre, dat de scherpsiendste criticus 't, zonder mijn zeggen, niet zou gezien hebben) te volgen (Vol. II. p. 100.) zo als deeze heer die gebruikte van anderen raad te pleegen: eene onvermijdelijke noodzakelijkheid, wanneer men spreekt van zaaken vóór onzen tijd gebeurt, of waarvan men geen ooggetuigen geweest is of kan zijn.

van twintig riemen van de wal komen. Aan-
fonds de kijkers voor den dag. Zij houden
op ons aan. Wij ontdekken 'er een detache-
ment gewapende mannen in. 'Er liet zich
eenige verleggenheid onder ons bespeuren.
Men begreep toch welhaast, dat ik wederom
de steen des aanstoots was. Ik doorliep in-
derijl met mijn geheugen de levensgeschie-
denis van HIPPOCRATES, GALENUS en
alle de *Medici Principes*. Geen van hen ge-
noot immer zo veel eers. Zo statelijk met
zo veel omflag te worden afgehaald! Mijne
vrienden kennen de kleinheid mijner ambitie.
Nimmer had ik ook groote liefhebberij, bij
flecht weêr met roei-vaartuigen door de Zee
te pagaaijen: (*) principaal als de dingen
ge-

(*) — — *Velut minuta magno
Deprensa navis in mari, vesaniante vento.*

geschapen staan, zo als VIRGILIUS die beschrijft. (*)

ô! Allerliefste hoofd-pijn, hoe meenigmaal hebt gij heeren en dames niet geholpen uit de nood! Maar... Ik kleedde mij *prestissimo* uit, en wierp mij in 't bed, waarin ik noch geen tijd had één *Ave Maria* uit te bidden, toen een gewapend man, met een flatelijken tred, den militairen doorgaans eigen, de kajuit instapte, met verzoek zodra mogelijk den Janisfaar Aga te komen bezoeken. —

Men kan achter de brieven van den Marquis D'ESTRADES leezen, of hooren leezen, wat 'er al te doen was, eer de minis-

ters

(*) *Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus,
Nunc ruit ad terras scopulisque superjacit undam,
Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retro atque æstu revoluta resorbens
Saxa fugit, litthusque vado labente relinquit.*

ters bestemd voor den *Nimweegschen* vrede 't 't eens waren over 't voorloopig cerimonieel. Deeze onderhandeling alleen duurde zes weken, en de *Hollandfche* Ambassadeur B — hadt in dien tijd meer dan zes maalen een knip. Onze onderhandeling duurde korter en geschiedde onder een kopje koffij. Krijgslui zijn gewoon te commandeeren, en speelen gaerne den baas. Ik bemerkte aan 't *rinforçando* van stem en gebaarden van den Officier, dat alle mijne remonstrantiën hooi gedorst waren, en dat men mij *nolens volens* in 't vaartuig gedraagen zou hebben. Mijn hoofdpijn moest overgaan. Het geen mijne moeite betaalde, was 't gezicht eener heerlijke landsdouw, zagte heuvelen, verkwikkende beeken, allerlei bouwland, allerweeligst opgegroeijend *Mais*.

Mijne terugkomst was niet even glansrijk. Ik moet iets in mijn voorkomen hebben, de luiden buiten-ordinaris voor mij innee-
men-

mende. Mijnheer de Janisfaar Aga wilde mij bij zich houden, dan deeze vlieger niet opgaande, liet Z. E. mij voor oud vuil op de wal staan, en zorgen hoe weêr aan boord te komen.

Deeze was de eenige avontuur, welke mij op de reize van *Trebizonde* tot aan *Sinope* bejeegende. Wij spoedden ongevaer als een Iis over een geteerden plank, in de hondsdagen: want wij waren omtrent veertien etmaalen op dien weg.

Lang wachten doet wel lieven:

o Fortes pejoraque passi

Mecum saepe viri: nunc vino pellite curas,

Cras ingens iterabimus æquor. ()*

Toen ik de vlag van 't huis des *Russischen* Consuls den Heer FORSTMAN zag waaijen, was mijne vreugde uitsteekende,
en

(*) HORAT. lib. I. od. 7.

en zij werdt noch grooter, toen ik bij zijn Ed. mijn intrek nam, om daar eenige dagen uit te blaazen. De geheele scheepvaart op *Sinope* is zeer gering, die der *Russische* vlaggen niet noemenswaardig. Echter onderhoudt hier, en waar al niet? 't hof van *St. Petersburg* kostbaare confulaaten, met dragomans, canceliers, enz. Koophandel is van deeze confulaaten, die de Ottomanfche Porte ongelooflijk verveelen, 't voorwendzel — bemoeialigheid, list en staat-kunde, de waare drijfveer. De Heer FORSTMAN befchouwde zijn verblijf in *Sinope* als een der gequalificeerdste ballingschappen, beroofd van 't vergenoegen om zomtjids in een paar jaar eenig ordentlijk aangezicht te aanfchouwen. Onze aankomst in zijn residentie gaf hem niet min vreugde, dan zijn daarzijn 't ons deedt.

De Reis, Schipper of Kapitein, ons nu
niet

niet geheel zonder protectie vindende, was voortaan zo geen octaaf, zeker een quint min buffelachtig dan voorheen.

Sinope legt, mag men anderzints op de berichten der zeevaarenden aangaan, op den hoek van *Natoliën*, die 't meest uitsteekt na de *Krim*: offchoon zij, in meest alle kaarten, op een zekeren afstand daarvan wordt gesteld. Wanneer men van deeze stad na de *Krim* de *Zwarte Zee* oversteekt, en zich in haar midden bevindt, kan men, bij helder weêr, aan beide zijden de kusten zien. Hier uit laat zich haare breedte, misfchien van twaalf à vijftien geographische mijlen, 't land aan beide kanten noch al vrij hoog zijnde, opmaaken.

TOURNEFORT, bij wien men de historische berichten deezer residentie van MITHRIDATES kan opslaan, spreekt (*) van

(*) Tom. II. p. 93.

van haare rijke visfcherijen. Denkelyk hebben zij 't voorbeeld van onzen haring-vangst gevolgd; ten zij de visfchen niet in den tijd waren, bij ons verblijf aldaar.

Een liefhebber van oude opfchriften kan zich alhier te goed doen, doch ik raade hem aan zich te voorzien van touwen, krammen, ladders en kijkers: want men vindt hier, al vrij overal, 'er ffukken en brokken van tufchen 't gemetzelde. — Wat mij aangaat, vraag 'er mij niet na; ik val een weinig in den finaak van dien dwarspaal van een wijsgeer DIOGENES, alhier geboren ruim 300 jaaren voor den Heere J. C. Bezwaarlyk, mag ik anders maar ongestoord zo voor mij zelven wegtreuzelen, bekommer ik mij over 't geen mijne buuren gelooven, doen of zeggen: en zo iemand zou, met gevaar van hals en beenen te breeken, klimmen na een brok van eene infcriptie, om welke in haar geheel te leezen, was zij bij zijn
leez

leeven gehouwen, hij niet van den stoel zou opgestaan zijn!

Deeze stad sctieen mij eer toe- dan af te neemen. De Groote Heer heeft hier voor ettelijke jaaren een admiraliteits-werf laten aanleggen. Bij mijn tijd stonden 'er twee schepen van linie op stapel, wordende gebouwd naar de teekening van den Heer LE R., door den Koning van *Vrankrijk* zaliger — tot dat einde na *Constantinopolen* gezonden. 't Is eene verstandige inrichting. In den omtrek van *Sinope* zijn veele bosfchen. Edoch de *Porte* zou wél doen te waaken op den sluikhandel van 't hout, waarvan de uitvoer behalven na de havens van den Grooten Heer verboden is, op confiscatie. Deeze waakzaamheid wordt noodzaakelijker, in reeden der voordeelen, die de overtreeders bij 't zondigen vinden. Onze Reis gaf zich aan als den wil te hebben na de *Turksche* Residentie. Digt bij *Sinope* legt *Unnia*. Hier nam

hij een lading planken in, die hij in de *Krim* met een winstje van 3 à 4 kapitaalen ging verkoopen, alwaar men 'er brood-gebrek aan heeft.

Niets was doenlijker dan deeze voor de *Porte* zo nadeelige sluikerij te stremmen, door de schippers borg te stellen laten voor de ontlaadinge op de plaats hunner voorgewende bestemming.

Au plaisir de vous revoir dans la Crimée!

S P E C I M E N

FLORÆ ANATOLICÆ (*).

<i>Anthemis Tinctoria.</i>	<i>Berberis Cretica.</i>
<i>Anthirrinum minus.</i>	<i>Biscutella Auriculata.</i>
<i>Arbutus Unedo.</i>	<i>Borago Orientalis.</i>
<i>Argemone.</i>	<i>Buxus Sempervirens.</i>
<i>Asperula Crasifolia.</i>	—————
<i>Asphodelus Fistulosus.</i>	<i>Calendula Officinalis.</i>
————— <i>Ramosus.</i>	<i>Cardamen.</i>
<i>Astragalus Dumetorum.</i>	<i>Carduus Marianus.</i>
————— <i>Christianus.</i>	<i>Celris Orientalis.</i>
—————	<i>Chelidonium Cornicula-</i>
<i>Bellis Annua.</i>	<i>tum.</i>

Cis.

(*) Wij wenschten alle onze Lezers iets naar hun smaak voortedischen. Hierom deelen wij hun alhier dit toe-kruid meê. En daar eenigen de slaâ met — anderen zonder toe-kruid gebruiken, leggen wij 't op een schofeltje apart.

<i>Cistus Laudanifer.</i>	<i>Filago Annuæ.</i>
<i>Citrus Spinofus.</i>	=====
<i>Clematis Orientalis.</i>	<i>Genista Lusitanica.</i>
<i>Coniza.</i>	<i>Gundelia.</i>
<i>Convulvulus Lineatus.</i>	=====
<i>Ceris Siliquastrum.</i>	<i>Hedysarum.</i>
<i>Cornu Mascula.</i>	<i>Hyocissamus Aureus.</i>
<i>Crategus foliis lanatis.</i>	<i>Hypericum Orientale.</i>
<i>Cucubalus Orientalis.</i>	=====
=====	<i>Jasminum Fructicans.</i>
<i>Daphne Pontica.</i>	<i>Ilex.</i>
<i>Dipsacus labrum Veneris.</i>	——— <i>Aquifolium.</i>
=====	<i>Iris Germanica.</i>
<i>Eleagnus Spinosa.</i>	<i>Isatis Armena.</i>
<i>Erica Multiflora.</i>	=====
——— <i>Vulgaris.</i>	<i>Lavendula Stoechas.</i>
<i>Esculus Hypocastanum.</i>	<i>Laurus Nobilis.</i>
<i>Eruca.</i>	<i>Leontice-Leontopetalum.</i>
<i>Euphorbia pilulifera.</i>	<i>Leucoium Æstivale.</i>
——— <i>sylvatica.</i>	<i>Lichen Coralloides.</i>
=====	<i>Lilio-Asphodelus.</i>

<i>Lithospermum Officin-rep.</i>	<i>Pforolea Bituminosa.</i>
<i>Lonicera Caprifolium.</i>	=====
<i>Lychnis Orientalis.</i>	<i>Quercus Ægyptops.</i>
=====	=====
<i>Malva Arborea.</i>	<i>Rhamnus Barbarea.</i>
<i>Mespilus Cotonaster.</i>	<i>Rhamnus Paliurus.</i>
——— <i>Cratægus.</i>	<i>Rhinanthus Orientalis.</i>
<i>Myrthus Italica.</i>	<i>Rhododendrum Ponticum.</i>
=====	<i>Ricinus Communis.</i>
<i>Onosma Orientale.</i>	<i>Robinia.</i>
=====	<i>Rosmarinus officin.</i>
<i>Peganum Orvala.</i>	<i>Rubia Tinctorum.</i>
<i>Philitræa Media.</i>	<i>Ruscus Aculeatus.</i>
<i>Plantago Lagopus.</i>	——— <i>Hypoglossus.</i>
<i>Platanus Orientalis.</i>	=====
<i>Poa Bulbosa.</i>	<i>Sabina.</i>
<i>Polygonum Auriculare.</i>	<i>Salix Babylonica.</i>
<i>Populus Alba.</i>	——— <i>Capræa.</i>
<i>Potamogeton Pusillum.</i>	——— <i>Ægyptiaca.</i>
<i>Primula Veris.</i>	——— <i>Horminum.</i>
<i>Prunus.</i>	<i>Salvia Pratenfis.</i>

She.

<i>Sherardia Arvensis.</i>	<i>Tulipa Sylvestris.</i>
<i>Silene Vaccaria.</i>	<i>Thuja.</i>
<i>Sisymbrium Sophia.</i>	<i>Tussilago Petasites.</i>
<i>Smyrnium Perfoliatum.</i>	=====
—— <i>Olusatum.</i>	<i>Verbascum Osbeckii.</i>
<i>Spatium Junceum.</i>	<i>Veronica Tridentata.</i>
<i>Spiræa Lævigata.</i>	<i>Viburnum Opulus.</i>
<i>Statice Echinus.</i>	=====
<i>Syringa Vulgaris.</i>	<i>Zygophillum Fabago.</i>

=====

ACHTSTE BUNDEL.

De KRIM, of TAURIËN.

Ergo erat in fatis Scythiam quoque visere nostris.

OVID.

Ongetwijfeld zal de geëerde Lezer, bij 't doorbladeren van den vorigen Bundel, innig betreurt hebben, dat 't eenen zo opmerkzaam reiziger, bij 't doortrekken van 't belangrijke land van *Klein-Asiën*, aan tijd ontbrak, om zijne aandacht vaster te kleeven

ven aan 't geen de historie der natuur, der zeden, gebruiken, gewijde en ongewijde plechtigheeden, enz. zou hebben kunnen verrijken. 't Is duizend jammer!

Twee jaaren bragt ik bijna in de *Krim* of *Tauriën* door. Mag 't derhalve mij niet gebeuren, in deezen Bundel, met eenige leeswaardige merkwaardigheden den Lezer te betaalen zijne moeite van 't leezen, zo blijft mij niets anders over, dan om te zien na een ander excuus.

Om hem een staaltje te geeven van 't geen ik in de mars heb, gaa ik voor hem ophangen 't tafereel der lotgevallen van dit schier-eiland, zo als 't zelve mij door den geleerden *Mirza ISOUPH-BACHI* is medegedeeld; in welk tafereel bijaldien eenig criticus of fouten in de ordinantie, of eenig copij-werk (want of ook onder de *Tariaaren* de ziekte der letterdieverij heerfche, is mij ongekend) mogt ontdekken, hij wijtte dit

en-

enkel den teekenaar. Niet zodra zal intus-
schen van een of ander mij iets ter ooren-
gekomen zijn, of ik zal zijne *Tartaarsche*
prinfelijkheid daarover per missive bestraf-
fen.

De staatsgesteldheid of constitutie van dit
schier-eiland heeft meer dan ééne afwisfe-
ling ondergaan; en in de daad was 't an-
ders, 't zou te verwonderen zijn, daar 'er
voor geen andere kwaal, kies-pijn misfchien
uitgezondert, zo veele doctoren gereed staan
als voor de politieke, 't zij kwaalen, 't zij
eige-gesteldheeden of *idio-syncrasïën*. Dan
't is met de constitutiën en haare nukken als
met goude orlogie-kasten en haare bulten;
men slaat 'er de eene bult uit, en 'er komen
'er drie anderen voor in de plaatze. —

Hoe wenschelijk was 't, dat ADAM bij
zijne andere talenten nog hadt gevoegd dat
van te kunnen schrijven, dat hij zo wel de
eerste auteur als de eerste mensch was ge-

weest. Gezeeten, terstond bij zijn komst in de waereld, met de pen achter 't oor, zou, in zo verre hij een ijverig werkman was geweest, dat werk ons geene wind-eijeren gelegd hebben. De aarde toen nog, om zo te spreken, warm uit de oven gekomen zijnde, zou zijn arbeid, ons een echt bericht hebbende gegeven van haar fabriek, der nakomelingschap de spijt hebben kunnen bespaaren van lucht-kasteelen gebouwd te hebben; de inventarifatie van LINNAEUS zou gefneeden-brood geweest zijn, en wij zouden, zo zijne kleine-kinderen dit spoor gevolgd hadden, de historie van de wieg en bakermat der menschen-kinderen op onzen duim kennen. — Mischien, zegt iemand, maak ik het papa ADAM wat volhandig. En eilieve waarom kon EVA hem geen handje geholpen hebben? EVA, die nu met haar leêgen tijd geen weg wist! De ledigheid is een duivels oorkusien. Wie weet, hoe vee-

le onheilen dit aan 't menschdom zou bespaart hebben!

Nu 't legt 'er dan toe; en gedaane dingen geen keer neemende, zo blijft ons, gedoemt om omtetasten in de duisternisse, in 't sehermerlicht, niets overig, dan 't hoofd te slooten, zo meenigmaal wij 't waagen te wroeten in de bestooven archieven onzer natuurgenoooten.

BERICHT AAN DEN LEEZER.

Mag ik u wel verzoeken de volgende aanhaaling over te slaan. (a) 't Is niet uit minach-

(a) 'k Mogt 'er wel bijna bijvoegen, ook dit *Bericht aan den Leezer*. Zommige menschen zijn zo vreesachtig, zo zwak, dat zij bang worden voor hunne eige sehduuw; anderen zijn zo beneveld door partijchap, dat zij alles scheef en overal kwaad in zien, 't Is ook eene oude mode om meer te hooren wie spreekt, dan wat gezegd wordt; uit den mond of de pen van den een iets

aus-

*achting voor 't werk van ISOUPH-BACHI,
dat ik hierop aandring. — De historie van 't
mensch-*

mischien te bewonderen, zeker te dulden, wat men bij een ander voor ketterij uitmaakt. De wijste der koningen van onzen tijd mag voorwaar meer zeggen dan ik.

„ Cet instinct général des hommes qui les anime à se procurer le plus grand bonheur possible, donna lieu à la formation des différens genres de gouvernement.” —

„ Assurément aucun homme est né pour être l'esclave de ses semblables.” —

„ Ne faudroit-il pas être en démence pour se figurer que des hommes ont dit à un homme leur semblable: nous vous élevons au-dessus de nous, parce que nous aimons l'esclavage.” —

„ Il est tout-à-fait évident que le Souverain n'a aucun droit sur la façon de penser des Citoyens.” —

„ On appelloit tyrans ceux qui s'emparoiënt avec violence du gouvernement, et qui ne suivant que leurs passions et leurs caprices pour guides, renversoient les loix et les principes fondamentaux, que la société avoit établis pour sa conservation.” —

„ Dans

*menschdom in 't groot, is de historie van
een grooten hoop schelmen, die zonder eenige
ach-*

„ Dans les aristocraties, l'abus que les premiers membres de l'Etat font de leur autorité, est pour l'ordinaire la cause des revolutions qui s'en suivent." —

„ Nous avons remarqué que les citoyens n'ont accordé la prééminence à un de leurs semblables, qu' en faveur des services qu'ils attendoient de lui." —

„ Les Princes, les Souverains, les Rois ne sont donc pas revêtus de l'autorité suprême pour se plonger impunément dans la débauche et dans le luxe: ils ne sont pas élevés sur leurs concitoyens, pour que leur orgueil insulte avec mépris à la simplicité des moeurs; à la pauvreté, à la misère &c." —

„ Mais le mal arrive à son comble, si des ames perverses parviennent à persuader au Souverain que ses intérêts sont différents de ceux de ses sujets: alors le Souverain devient l'ennemi de ses peuples, sans sçavoir pourquoi; il devient dur, sévere, inhumain &c." —

„ Au reste comme le Souverain est le chef d'une famille de citoyens, le pere de ses peuples, dans toutes

les

achtinge voor recht of billijkheid, luisterende enkel naar den dwang hunner driften, alleen van 't overwicht hunner sterkte gebruik maaken, om over elkander te heerschen, dat is, elkander ongelukkig te maaken en te vernielen. — En keert men 't oog van 't huishouden der natiën onder elkander, na 't huishouden van ieder natie in haarzelve, die zich door wetten onderling verbonden, zou men zeggen, met oogmerk van de hoogst mogelijke gelukkigmaking, eene droevige ondervinding zal ons leeren, dat wetten, die moesten dienen, om de zwakken te verdedigen tegen de sterken, in de handen van heerschzuchtige, onbedreeven en wreedere regenten, de middelen zelve van verdrukkinge dikwerf geworden zijn,

dat

les occasions il doit servir de dernier réfuge aux malheureux, tenir lieu de pere aux orphelins, secourir les veuves, avoir des entrailles pour le dernier misérable &c.,— ()*

(*) Zou immer iemand gedroomt hebben, dat de groote Koning van Pruisen een zo gruwzaame Jacobijn geweest is?

dat deze (onverschillig onder welken naam, van regenten, protectors, koningen, onder-koningen, stedehouders, hospodars, souvereinen, nabobs, keizers, czaars en sultans) meest al de paalen van 't hun betrouwd gezag verre overtreeden hebbende, die overtreeding door geweld alleen kun- nende handhaaven, hun magt dikwerf door on- rechtvaardigheid, verbeurtverklaring, balling- schap, gevangenis, lijfsstraffen en menigvuldige wreedheid hebben moeten aan den gang houden: waardoor 't, helaas! gebeurt is, dat de men- schen 't doelwit, waarom zij zich in maat- schappij vereenigden, de vermeerdering van ge- luk, en de opoffering van 't minst mogelijk ge- deelte hunner natuurlijke vrijheid, schier over- al gemist hebbende, hier door, en door zijne lange reeks van gevolgen, 't spoor bijster ge- raakt zijn, en zich met allerlei zedelijk kwaad bemorst hebben.

„ HERODOOT zegt (*), dat de eerste be-

„ zit-

(*) Libr. I. cap. 11. & 12.

„ zitters van dit land waren de *Cimbren*. Bij
 „ hun aankomst in dit schier-eiland droeg
 „ 't zelve den naam van Tauro-Scythiën.
 „ Deeze *Cimbren* noemden 't geheele land,
 „ kasteelen, havens, engtens met den naam
 „ van *Cimmerisch*.

„ De *Asiatische Scythen*, bekend toen on-
 „ der den naam van *Tauren*, of *Tauro-Scy-*
 „ *then*, door de vervolging hunner buuren
 „ de *Mefageeten*, 't benaauwd gekreegen heb-
 „ bende, klommen den berg *Taurus* af, die
 „ een gedeelte uitmaakt van 't *Caucasische* ge-
 „ bergte, en verdreeven de *Cimbren* uit hun
 „ land.

„ Deeze vluchtelingen staken den *Pontus*
 „ *Euxinus* over, vestigden in *Klein-Asien*
 „ eene volkplanting, en waren de eerste
 „ stichters van *Sinope*.

„ Van hier al verder voortrukkende, dee-
 „ den zij een inval in *Lydien*, en plunder-
 „ den aldaar uit de beruchte stad der *Arden*,
 „ ten

„ ten tijde der regeering van ARDE GY-

„ GES. (*)

„ Van hier werden zij gedreeven door

„ ALLUATTES, den opvolger van GY-

„ GES. (†).

„ De *Tauro-Scythen*, onder 't verjaagen

„ der *Cimbren*, en 't bestendig voortrukken

„ oostwaarts na de zijde van 't *Caucasische*

„ gebergte, landden aan in *Mediën* (§), on-

„ der de regeering van CYAXARES, 633

„ jaaren voor de geboorte van J. C. alwaar

„ zij zich neêrfliegen. Dan dit duurde niet

„ lang: want na eene regeering van 18 jaa-

„ ren vonden zij zich gedwongen door de

„ *Meden*, welken 'er hen van verdreeven (*)

„ om te rug te keeren na hun vaderland.

„ Toen zij nu in hun land terug kwamen,

„ moesten zij hunne slaaven beoorloggen,

„ die

(*) HEROD. Lib. IV, 16, (†) *ibid.*

§. *Id.* Lib. XI. vs. 12. (*) *id.* Lib. I. vs. 103. et 106.

„ die in hun afwezen hunne vrouwen en
 „ dochters gehuwd hadden. (*)

„ Niet lang hierna trok DARIUS, de
 „ zoon van HYSTASPES, over den *Donauw*,
 „ met eene geduchte legermacht, en viel
 „ den *Tauro Scythen* in *Besfarabiën* aan.
 „ Dan deeze oorlog was hem niet geluk-
 „ kig.

„ Na deeze mislukte onderneeming der
 „ *Persen*, zonden de *Ionische* en nog meer de
 „ *Milefische Grieken* overal volkplantingen langs
 „ den oever van den *Pontus Euxinus*. Deeze
 „ kolonisten lagen, in 't oostelijk gedeel-
 „ te van 't *Taurische Chersonesus*, den grond-
 „ slag van een koningrijk, strekkende hun-
 „ ne heerschappij noch verder dan de *Cimme-
 „ rische Bosphorus*, die een gedeelte maakt
 „ van *Ajiën*.

„ Men vindt in de jaarboeken van dat
 „ ko-

(*) HEROD. Lib. V.

„ koningrijk , op 't jaar 437 voor den Hee-
 „ re J. C. dat die koningen zich noem-
 „ den ARCHEANACTIDES. De naamen
 „ hunner opvolgers worden gevonden in de
 „ Historie van DIODORUS SICULUS, tot
 „ aan SPARTEUS, gestorven in de 124ste
 „ Olympiade, d. i. 280 jaaren voor onze
 „ tijdrekening.

„ Dit koningrijk duurde tot den tijd van
 „ PARISADES, welke zijne staaten afstondt
 „ aan MITHRIDATES (*).

„ Deeze vorst werdt door POMPEJUS 70 jaa-
 „ ren voor onze tijdrekening overwonnen. Dit
 „ bragt de meesten der *Tauro-Scythen* onder
 „ de *Roomfche* heerschappij: dan verscheide
 „ bleeven meester van zommige oorden,
 „ meest toch in de nabuurschap van de *Pa-*
 „ *lus Meotis*. De naam van den berucht-
 „ sten hunner vorsten was ODINUS, ZOON

„ VAN

(*) STRABO, Lib. VII.

„ VAN TRIDULPHUS, wiens naam te voren
 „ WAS SIGGER. Ten einde niet te worden
 „ overheerd door de *Romeinen*, begaf hij zich
 „ na de westelijke districten.

„ Tegens 't einde van de eerste en 't be-
 „ gin der tweede eeuw waren de *Bospho-*
 „ *vers* noch onder de volkeren, die genoeg
 „ hun best deden, om het *Roomfche* juk
 „ afteschudden: maar de keizer TRAJANUS,
 „ DECEBALUS, en geheel *Dacien* in
 „ 102 overwonnen hebbende, wendde zijne
 „ wapenen tegen de *Armeniers*, de *Tyriers*
 „ en de *Colchiers*, en dwong de *Bosphorers*
 „ hem çijnsbaar te zijn. (*)

„ ADRIANUS, de opvolger van TRAJA-
 „ NUS, eerst alle de Dynastiën van den
 „ *Bosphorus* en *Tauro-Scythien* hem çijnsbaar
 „ en zijne vasfallen gemaakt hebbende, ver-
 „ eerde hij vervolgens COTIS met den titel

„ VAN

(*) DION EN EUSEBIUS. p. 2, lib. I. C. 7.

„ van koning der *Bosphorers*; hij stondt hem
 „ toe den diadeem te draagen, geevende hem
 „ teffens verscheide steden, onder anderen
 „ *Cherson*.

„ *COTIS* stierf in 134 van onze tijdree-
 „ kening. Men gaf terstond van dit over-
 „ lijden kennis aan *ADRIANUS*, en ver-
 „ zocht hen een anderen koning te verkie-
 „ zen.

„ Tegens 't einde van de derde eeuw
 „ verklaarde de Tijran *CRISO* den oorlog
 „ aan den Keizer *DIOCLETIANUS*. De
 „ eerste werdt geslaagen en geheel overwon-
 „ nen door *CHRISTIAAN PAPIAS*, een
 „ *Chersonsch* vorst, en stedehouder van den
 „ *Roomschen* Keizer. (†).

„ Ten tijde van *DIOGENES*, zoon van
 „ *DIOGENES*, Prins van *Cherson*, bevestig-
 „ de *CONSTANTIJN DE GROOTE* dezelve

„ voor-

(*) *CONST. PORPHYROGENETES*, *Instit. Polit.*
Cap. ultimo.

„ voorrechten, die DIOCLETIANUS aan
 „ de *Cherfonieten* hadt verleent, ja zelfs
 „ voegde hij 'er noch nieuwe voorrechten
 „ bij. (*)

„ Verscheide jaaren hierna vergaderde de
 „ kleinzoon van bovengezegden CRISO
 „ een leger, zamengefeld uit de inwoners
 „ van de *Palus Meotis* of 't *Azowsche Meir*,
 „ waarmede hij de *Cherfonieten* beoorloogde;
 „ dan hij werdt geslaagen en overwonnen
 „ bij *Kaffa*, door SUPOLITHA, welke toen
 „ ter tijd aan 't hoofd van 't prinsdom van
 „ *Cherson* was. Na deeze overwinning breid-
 „ den de *Cherfonieten* hunne grenzen uit,
 „ ten koste van de *Bosphorers*, die intege-
 „ deel zich vonden gedwongen de hunne in
 „ te krimpen. (†)

„ 't Gevolg hiervan was, dat een ander
 „ *Sauromaat*, ook een vorst van *Bosphorus*,
 „ een

(*) Id. ibid. (†) id. ibid.

„ een ander leger van de ingezeetenen van
 „ de *Palus Maotis* bijeen raapte, om de
 „ hoon, zijne voorouders aangedaan, te wree-
 „ ken. Een PHARNACES, zoon van een
 „ heer van denzelfen naam, overwon hen in
 „ een tweegevecht, en stelde hun grondge-
 „ bied vast op veertig mijlen.

„ Deze grenzen van de *Bosphorers* bleeven
 „ in die bepaaling tot aan den tijd van
 „ CONSTANTIJN PORPHYROGENETES,
 „ die de heilmslok van 't *Grieksch* Keizer-
 „ rijk in handen nam, en een einde maakte
 „ van 't Koningrijk der *Sauromaaten*, in den
 „ *Cimmerischen Bosphorus* (*).

„ Alle schrijvers komen hierin overeen,
 „ hoe van dit tijdstip 't koningschap van
 „ de *Tauro-Scythen* afhing van den Keizer
 „ van Constantinopolen.

„ In 't jaar 695 van onze tijdrekening
 „ werd

(*) Id. *ibid.*

„werdt keizer JUSTINIANUS RHINOTI-
 „NETIS, van den throon afgezet zijnde
 „door LEO PATRICIUS, in ballingschap
 „gezonden na *Cherson*.

„Na verloop van tien jaaren keerde hij
 „na *Constantinopolen* te rug, en besteeg ten
 „tweede maal de throon, in den jaare 705
 „Reeds toen wreekte hij zich van 't ongelijk
 „hem, zo hij meende, in zijne ballingschap
 „door die van *Cherson* aangedaan.

„In de negende eeuw zondt de Keizer
 „THEOPHILUS na *Cherson* een generaal
 „SPOTHAROCANDIDUS. Zedert dien
 „tijd hebben anderen, verkoozen door de
 „Keizers, hem opgevolgt. (*)

„In 't jaar 986 belegerde WOLADIMIR,
 „Czaar van *Rusland*, *Cherson* met een ont-
 „zachlijk leger. Hij was op 't punt om
 „'er zich meester van te maaken; dan zich

„ ver-

(*) Id. lib. II. Cap. 42.

„ verzocht hebbende met de keizers BASI-
 „ LLUS en CONSTANTINUS, door 't hu-
 „ welijk met hun zuster *Anna*, liet hij *Cher-*
 „ *son* vrij, en keerde te rug na zijne staa-
 „ ten.

„ Hieruit blijkt, dat zedert de neêrlaag
 „ van MITHRIDATES door POMPEJUS
 „ tot aan 't einde van de 12de eeuw, 't *Tau-*
 „ *risch Chersonesus*, niet alleen çijnsbaar, maar
 „ zelfs onderworpen was aan de Keizers
 „ van *Constantinopolen*.

„ Op 't einde van de twaalfde, en 't be-
 „ gin van de dertiende eeuw, 't *Grieksche*
 „ keizerrijk op de wreedste wijze geleden
 „ hebbende door de kruisvaarten, zo ver-
 „ looren de keizers dit schier-eiland uit 't
 „ oog. Dus bleef 't zelve ten prooi voor
 „ den eersten, die 't wilde veroveren.

„ Dit verlokte de *Genueezen* de *Zwarte - zee*
 „ met eene groote vloot intesteeken, hier
 „ vervolgens zich meester te maaken van

O

„ de

„ de beste kusten van de *Krim*, en de stapel
 „ van hun koophandel te *Theödofia* of *Kaffa*
 „ te vestigen.

„ In 't begin van de dertiende eeuw, dee-
 „ den de *Tartaaren*, afstammelingen van
 „ *Gengis-khan*, een inval in *Europa*. Hier
 „ plunderden zij veele steden, en verover-
 „ den ook de *Krim*, die nu voortaan door
 „ hen *Klein-Tartarijën* genaamd werdt.

„ Dit bragt de *Genueezen*, bezitters van
 „ *Theodofia* en van eenige andere zee-kusten,
 „ in de noodzakelijkheid van zich te on-
 „ derwerpen aan de *Tartaarsche* prinzen, die
 „ wel wilden gedoogen, dat zij 'er bleeven
 „ en hunnen handel dreeven, mits zij hun
 „ çijnsbaar wierden.

„ De *Tartaaren* aldus in de plaats treden-
 „ de van de oude *Cimbren*, van de *Tauro-*
 „ *Scythen*, van de *Romeinen* en van de *Grie-*
 „ *ken*, werden de meesters van dit gehee-
 „ le schier-eiland. In de veertiende eeuw

„ na de geboorte van J. C. vestigden zij
 „ een nieuwen staat, en verkooren zich een
 „ despotiek vorst; wien zij den titel van
 „ *Han* of *Khan* gaven.

„ In 1475 verdreef MAHOMED de II,
 „ die *Constantinopolen* nam, de *Genueezen* uit
 „ dit schier-eiland, en dwong de *Tartaar-*
 „ *ren* voortaan zijne vasfallen te zijn.

„ Zij behielden nochtans zekere voor-
 „ rechten tot in 1585, wanneer de Sultan
 „ AMURATH of MURAD hen noodzaakte,
 „ zich geheel te onderwerpen aan zijne
 „ heerschappij.

„ Van dit tijdstip bleeven de *Krimsche*
 „ *Tartaaren* voortzukkelen, onder eene re-
 „ geering, half onderworpen, half vrij, tot
 „ in den jaare 1774, op welken tijd haar
 „ Rus-Keizerlijke Majesteit CATHARINA
 „ de II. bij de vrede van *Kainardgi* van
 „ den Sultan bedong, dat de *Tartaaren*
 „ voortaan onafhankelijk zouden zijn.

„ Eindelijk gaf de opftand deezer laatst-
 „ gemelde Volkeren gelegenheid aan de
 „ Keizerin van *Rusland*, om zich van de ge-
 „ heele *Krim* meesteresfe te maaken, zon-
 „ der nogtans eenige aanspraak te formeeren
 „ op de perzoonen of den eigendom der *Tar-*
 „ *taaren*, die haare Keizerlijke Majesteit de
 „ *genade* hadt de vrijheid te laaten te blijven
 „ of te verhuizen.

„ En nu ten befluit gaa ik mij in 't zweet
 „ werken, om u een denkbeeld te geeven
 „ van den *rijken oogst van zegeningen*, welke
 „ deeze staats-omwenteling over ons *Tartaaren*
 „ uitfortte.”.....

Pas waren deeze woorden koud, of 'er kwam belet; en de draad van 't gefprek eens gefcheurd, bleef altoos afgebroken! —

Bijaldien de Heeren A. B. C. D. eene acte pafceerden, waarbij zij volftrekt hun geheel fortuin, alle hunne bezittingen terftond aftonden, zonder eenige aanspraak

op

op eenig gedeelte van dezelve, noch op interest noch op kapitaal, hunne vrienden zouden terstond die heeren voor innocent en de acte voor nul en van geener warde doen verklaaren. Dit was juist 't geen de laatste Khan deedt, toen hij aan de Keizerin van *Rusland* de *Krim* afstondt, en de Muzulman beschouwde dien afstand als ongeldig. Voor partikulieren is recht; maar van natie tot natie geen. 't Is zo als ik gezegd heb (bladz. 195.) en den beleedigenden blijft geen andere toevlucht, dan den usurpateur zo wat *in petto* de huid vol te schelden (*).

Had

(*) Den zwakken blijft tegen overmacht en geweld geene andere toevlucht dan list, (in onze regeering weet men dit op zijn duimpje,) of te kermen en te klaagen: welk laatste men noemt in termen van 't corps *diplomatique*, (men mogt 't meenigmaal noemen *Jesuitique*) remonstrances? 't Verwaarloosde militaire weezen liet den verdrukten *Muzulman* alleen over te schermutzelen met deeze wapenen, tegen 't kruid, ijzer, lood,

Had ik voor ettelijke jaaren kunnen voorzien, dat ik, heden den 14 April 1790, mijne

zilver, goud en *Mennoniete* kneepen van 't kabinet van *St. Petersburg*.

Zo groote, dikke, vette, corpulente boeken te schrijven mijn zwak was, had ik nu de gelegenheid, om zonder eenige moeite een anderhalf dozijn bladzijden hierin te lasfen, met 't vertaalen der *Jeremiade*, welke 't ministerie van *ABDULHAMED* vreedzaamer gedagtenisfe, aan de ministers van alle Moogendheden, dien van *Rusland* uitgezonderd, liet uitgaan. Liever wil ik de room, die ik jaarvan in de Cancellarij der *Hollandsche Ambassade* te *Constantinopolen* afschepte, 't Publiek, of liever mijne Lezers, toedienen.

a. De verheevene Porte heeft niet nagelaaten haar aandacht te vestigen op 't artikel, 't geen behelst de onafhankelijkheid der *Tartaaren* van de *Krim*, 't geen medebrengt: „ dat voortaan geene troepen van eene der beide mogendheeden in de *Krim* zoude komen. Dat de *Tartaaren*, in 't algemeen, de verkiezing zouden doen van hun Han of Khan, eenstemmig, zonder in hunne verkiezing belemmert te worden, noch door geweld, noch door verzoeken, van welken kant 't ook zijn

ne reis-aanteekeningen zoude hebben zitten in orde te brengen, zo was ik in de mogelijk-

zijn mag; en dat de keus vallen zou in de familie van GENGISKAN." enz.

b. 't Hof van *Rusland* hiertegen hadt nauwlijks den vrede geslooten, op deeze voorwaarde, of 't gebruikte alle mogelijke middelen, om in zijne partij te lokken SHAHIN-GUERAÏ, welke, gedurende den oorlog, verdreeven was door de *Tartaaren*. Deeze aangemoedigd door DOLGOROUCKI en andere Officieren, wier namen bij ons noch niet zijn vergeeten, werdt gezonden na de *Kuban*, *Jedisar*, de *Nogats*, de *Circasfiërs*, en andere *Tartaarsche* vorsten, vergezeld van een aanzienlijk gevolg, en overvloedig voorzien van geld, ten einde deeze luiden te verleiden. Edoch dit mistukte hem, en ter nauwer nood ontsnapte hij hunne handen.

c. Dan dit mislukken kon 't Hof van *St. Petersburg* niet doen terug komen van 't plan 't geen het gemaakt hadt, en 't deedt 15,000 *Kofakken* ter ondersteuning van den evengenoemden SHAHIN-GUERAÏ, die den *Tartaaren* nu een gruwel was, aanrukken, in spijt van de traktaaten. 't Liet van een anderen kant hem ondersteu-

lijkheid geweest mijne lezers een omftandig bericht medetedeelen van deeze meer curieu-
fe

nen, door den Generaal PROZOROWSKI, die aan 't hoofd van 45,000 *Muskovieten*, de behendigheid hadt door *Perecop* de *Krim* intedringen.

c. Dit openbaar geweld was oorzaak, dat D. GHERAI, de vorige Khan van de *Krim*, welke waardigheid de *Tartaarfche* natie, door eene geheel vrije (*) verkiezing, hem hadden opgedraagen, van de regeering werdt gezet. Deze staats-omwenteling heeft allerlei ongeluk, onrechtvaardigheid, argelistigheid en bedrog, ten nasleep gehad.

d. De verhevene Porte heeft niet nagelaaten dezen inbreuk op 't traktaat den Minister van *Rusland* onder 't oog te brengen, doch zonder baat. Zij begreep zeer wel, dat *Rusland* alleen beoogde zijn ontwerp, om zich
mees-

(*) In 't midden van dit schier-eiland, op den weg van *Achmedjfed* na *Karazoupzaanr*, toonde de Heer Gouverneur RACHOWSKI mij een heuvel, waarop de *Minza's*, dat is de aanzienlijksten des volks, in de opene lucht vergaderden, om zich een *Chef*, *Han* of *Khan* te verkiezen; een werk, waarmede 't al veeltijds ging, als met de vrije verkiezing eens Konings van *Poolen*.

te dan honorable transactie, zo als ik dezelve ontving uit den mond van den Heer werklijken staats-raad, ridder en gouverneur К.... den principaalen agendaris des Prinse

PO-

meester te maaken van de *Krim*, dieper te doen wortelen. Zij verkoos geduld te neemen.

e. Bovengemelde Generaal PROZOROWSKI, dreef zijne buitensporigheden zo verre, schiepte de maat zijner onrechtvaardigheden zo over, stelde zoo veele surnumerairen op de lijst der rampzalige slachtoffers, dat, eindelijk, de *Tartaaren* van de *Krim* en de *Kuban* uit éénen mond weigerden SHAHIN-GUERAI te erkennen als hun KHAN, en, noch druipende van 't bloed hunner ongelukkige medeburgers, bij de verheevene Porte kwamen smeeken om bijstand tegen hunne verdrukkers.

f. Uit dit alles blijkt zonneklaar, dat 't gedrag van *Rusland* strijdig is met 't geen waaraan 't zich verbondt, met het geen mogendheden de een der andere verschuldigd zijn, strijdig met, en ondraaglijk voor, de eer en belangen der verheevene Porte. Alle welke inbreuken en mishandelingen zij oirbaar vindt te brengen ter kennisse van alle de Vorsten der aarde.

POTEMKIN; den hoofd-roervink van dit transport. Al deeze konkele-foeferij, en al dit politiek gemors mishaagde mij; en misfchien zou ik zeggen (*si tam in potestate nostrâ esset oblivisci, quam tacere. TACIT. in vitâ Agric.*) ik heb 't opzettelijk vergeeten. Maar 't geen ik niet heb kunnen, noch verduuwen noch vergeeten, was dat de laatste KHAN, noch heer zijner domeinen, de uniform van Kapitein van de Rus-Keizerlijken Garde droeg. Een Prins, die bij uitsterfing van 't manlijk oir der Sultans, onmidlijk opvolgde als heer van 't uitgestrekte *Turksche* Keizerrijk, draagt de *Rusfische* uniform; wordt van heer — knecht, van baas — steekkind! 'k Weet niet waarover mij meer te verwonderen, over de laagheid van den een, of over de insolentie van den ander. —

Geen ding laat zich uit zo veele gezichtpunten bekijken als een schier-eiland, of 't moest een eiland zijn. Zeker zou ik de aandacht, 't belangneemende der lezers eer
uit.

uitputten, dan dit onderwerp geheel afklui-
ven. Ik wil 'er hun alleene enige, en wel, zo
ik hoop, de beste reepjes van voorsnijden. —

Om te beoordeelen de aangelegenheid dee-
zer verovering voor *Rusland*, moet men
zich zetten in den stand van zaaken, zo als
zij waren vóór deeze gebeurtenis, en dit als
een axioma, een postulatum voor uitzetten,
dat *Rusland* denkelijk bedoelt, zeer ze-
ker bedoelde, den Sultan uit *Constan-*
tinopolen te *removeeren*, en alle zijne *Europe-*
aansche domeinen, den Archipel misfchien
uitgezondert, in te flokken. Men mag 'er
tegen staggelen, men mag 't stijf en strak
ontkennen, geloof mij, Lezer, 't is zo; ge-
loof een schrijver, die dit even zo goed
weet, als of CATHARINA de II, 't hem
zelve in 't oor geluistert hadt. Wanneer ik
nagaa 't gemorrel van PETER den I. omtrent
Azow, zou ik durven wedden, dat deeze
grootte Czaar dit plan reeds in zijne harsfens
smeedde.

Men

Men moet de verovering van de *Krim* alzo beschonwen als een middel ter bereiking van dit doelwit. En welk ander doelwit kon 't kabinet van *St. Petersburg* hierbij wel hebben? Kon 't alleen zoeken, zijne domeinen uit te breiden, door de *Krim* te voegen bij zijne uitgestrekte heerschappij? neen. Deeze zijn reeds maar al te groot. Moest 't zoeken de *Tartaaren* te overheeren, ten einde zijne grenzen in veiligheid te stellen? Maar de *Tartaaren* waren toen niet meer geducht, en deeze hadden, zo als is gebleeken, meer van *Rusland*, dan dit van de *Tartaren* te vreezen.

Behalven den aanwas der lauwrieren van CATHARINA II. die deeze omwenteling met een fris blaadje ging vermeederen, moest dit schiereiland, een haarer domeinen geworden, het steunpunt weezen, waarop de zo lang bedoelde verovering van *Constantinopolen* rusten zou. Men kan ook goud te duur koopen.

pen. Laat een *Muskoviet* niet meer waardij hebben dan een zwarte *Afrikaan*, die nu, de een geslaagen door den ander, vijf hondert guldens aan de markt kost, en laat men nu de lijst opmaaken van alle die lijken, welke 't neemen, en bovenal 't behouden van dit wingewest aan *Rusland* heeft gekost; en 't zal blijken, dat, wilde men, om 't schade-loos te stellen, dit land bij de el verkoopen, men de lappen duurder zou moeten betaalen dan 't beste *Engelsche* laken.

Rusland, alhoewel 't verkrijgen van dergelijc rustpunt en de vermeerdering van glorie, 't hooftdoelwit van deeze verovering was, behoefde de *Krim* voorwaar tot de beëogde expeditie geenzints. Voor de verovering daar van was dit rijk reeds meester van de *Zwarte-Zee* door de marine van *Cherson* en *Taganrok*, van beide welke plaatzen de *Rusfische* vlooten, zonder eenige zorg voor dit schier-eiland, 't geen hun niet dee-

deeren kon, na de *Turksche* hoofdstad konden steevenen. —

Hondertmaalen heb ik de uitsteekende vruchtbaarheid van de *Krim* hemelhoog hooren verheffen. In *Constantinopolen* noemde men 't zelve de gewezene koorn-schuur van van deeze residentie. De Heer w.... een *Engelsch* koopman van veel waereld- en zaaken-kennis, verzekerde mij, dat noch onlangs tusschen de 800 en 1,000 schepen in *Cassa* een lading koorn innamen. Mij, die de *Krim* bijna in haar grootste lengte doorreisde, is dit onbegrijpelijk. De bodem van dit land, dat is, in de valleien, bestaat uit een krijtachtigen, mergelachtigen, zeer vetten kleigrond. Wanneer 't nu achtereen drie dagen regent, kunnen geen acht osfen de ploeg haalen door dit land. Heeft de warmte den grond uitgedroogt, zo wordt hij steenhard en verzet zich tegen alle bewerking.

Al-

Alzo zijn de dagen, bekwaam tot 't bewerken van 't land, weinig in een jaar.

Overvloed van allerlei welriekende kruiden, groeiende op de meenigvuldige heuvels maaken hier de schapen-teelt zeer gemakkelijk. 't *Krimfche* fchapenvleesch overtreft dat van *Engeland* in keurlijkheid van smaak. De wol integendeel is grof. De *Tartaaren* maaken 'er dikke kleden van. Men verkoopt de okka of drie ponden voor een fchelling.

't Zuidelijk gedeelte van dit fchier-eiland geeft druiven in overvloed, en de wijn van *Sudak* is aangenaam, zweemt na een ligte *Champagne*-wijn: doch kan als noch niet bewaart worden. Mifchien is dit artikel vatbaar voor groote verbetering.

Pas waren de *Muskovieten* meesters van dit land, of zij ftreelden zich in de hoop op rijke mijnen, die de bergachtigheid van 't land, de fteenachtigheid van den grond,

't

't kwijnen van 't krom en kronkelend houtgewasch niet onwaarschijnlijk maakten. Deeze hoop is helaas? in rook verdweenen.

Om mijne lezers eene schilderij voor te hangen van de *Krim* in haar tegenwoordigen staat, onderstel ik dat hij een denkbeeld heeft van den voorleedenen. Dat hij zich nu voorstelle eene prachtige, rijke hofstede, bij voorbeeld een *Adrichem* (*); dat hij hier een compagnie *Pruisfische* huzaaren met zijne verbeeldinge inquartiere gedurende zes weken, dat hij uit dit *contrast* vervolgens opneeme de vergankelijkheid van 't ondermaansche schoone. Niet min desperaat ziet 'er de *Krim* uit. De meenigvuldige dorpen zijn steenhoopen, waaruit de militairen al 't hout, tot 't stookken van hunne kagchels, gehaalt hebben.

De steden grotendeels verlaaten, de huizen

(*) *Adrichem*, eene der schoonste buitenplaatzen, in *Holland*, is een oud-adelijk huis, gelegen bij de *Beverwijk*. 't Zelve behoort aan MEVROUW VAN KINSBERGEN.

zen veel-al ingestort, fonteinen verdroogd of vernield. De havens leeven- en schepenloos. De velden zeer zelden en noch zeldzaamer goed gebouwd.

Gelijk de partikulieren, alzo hebben de natiën haare physionomie. De *Rusfen* zijn zeer geneegen, wanneer zij zich een gat in den kous gestopt hebben, de naald weg te smijten of te verslingeren. De landbouw nu vordert veel vooruitziendheid, eene aanhoudende, geduldige arbeidzaamheid — en de *Rusfen* houden van oogsten veel, van ploegen en zaaijen weinig. Alzo is in dit land, 't geen van den kant van 't natuurlijk schoon, kan wedijveren met *Italiën*, aan alles gebrek. Armoede en elende! de aarde, die borst, welke 't gansche menschedom voeden moet, verwaarloost wordende.

En wat is 'er geworden van die groote bevolking! (*) waar zijn die handen, welke
dit

(*) Men heeft mij verweeten gebrek aan wellevend-

dit land bebouwden! Zeker belooft nu 't getal der inwoners van de *Krim* op geen 30,000. Welk een heirleger van familiën, hun have, en goed of ten prooi aan den veroveraar gelaaten of 't zelve voor spotgeld weggesmeeten hebbende, is gevlucht van onder de diamante scepter van CATHARINA de II, en vindt zich gedompelt in armoede, en verfmagt! Zij, die geblee-

heid jegens Milady CRAVEN. 't Spijt mij, 't spijt mij *geweldig!* want zij, die mij zo *vriendelijk* bestraffen, zijn de welleevendheid zelve. 't Is mij toch liever, dan beschuldigt te kunnen worden van gebrek aan *waarheidspreekendheid*. Deeze Dame, spreekende van de *Crimfche* Tartaaren, zegt: „ — je puis dire à leur honneur (*waarom toch honneur?*) qu'ils ont tous prêté ferment de fidélité, excepté quelques-uns qui se sont retirés vers le Mont Caucasse, & qui s'en sont repentis depuis, mais trop tard.” Dit is even belachelijk als onnauwkeurig. Volgens de berichten van den Heer Gouverneur

bleeven zijn, fleepen een kwijnend leeven in dit kerkhof.

Ik ben, herhaal ik, van dit schier-eiland bijkans twee jaaren bewooner geweest, ik heb 't doorreist van *Sevastopolen* tot aan *Perekop*, welke afstand omtrent zijne grootste lengte uitmaakt; ik heb de steden *Sevastopolen*, *Balackava*, *Bachziserai*, *Achmetdsjed*, *Karazoupa-zaar*, *Koslow*, *Perekop* bekeeken, en overal deeze bedroevende gezegdens bewaarheid gevonden. —

De Prins ORLOW kreeg 't eens in den zjn een *Hollandſche* boerderij buiten *St. Petersburg* aan te leggen; en daar 'er noch geen wei voor één enkel kalf was, liet hij stallen voor twee hondert koebeesten, enz. bouwen.

Der-

КАСНОВСКИJ bedraagt hunne bevolking noch geene 30,000 zielen. Ook zouden men steekenblind moeten zijn, zo men de verlaatenheid van land en stad niet bemerkte.

Dergelijke trekken kan men in 't bedrijf der *Muskovieten* meer waarneemen. In dit ontvolkte land heeft de Prins *POTEMKIN* prachtige wegen, met piramidaale steenen werstpaalen laten oprichten. De weinige in de *Krim* overgebleevene *Tartaaren* zullen of uitsterven of aftrekken; en nogthans heb ik met mijne eige oogen dien zelve Prins P..... met een teekening van een moskee, in den smaak van de *St. Sophia*, in *Bachziserai* te bouwen, zien laboreeren. Men hangt in 't voorjaar een mosfe-kan uit, en de mosjes komen 'er in nestelen. Zou die man de menschen voor mosfen mischien aangezien hebben? Zeker waardeerde hij ze niet veel meer. Mat hij ze bij zich zelve af?

Hield ik mij nu met 't openleggen van *Tauriën* op, zo als voor zestien jaaren zijne gesteldheid was, zo viel ik in eene dubbele fout, ik zou mijn Lezer vertellen wat geweest is, wat hij vinden kan bij mijne voorgangers,

en

en hij zou blijven in de onkunde van zijn tegenwoordigen staat. Dan van deezen laatsten heb ik reeds genoeg gezegd, om hem te doen bevroeden deszelfs vervallenheid.

Zedert nu de *Rusfen* 'er meester van geworden zijn, hebben zij de stad *Sevastopolen* gaan aanleggen, met wiens beschrijving, als iets splinter nieuws, ik mij een oogenblik gaa ophouden. — Op de kaart van de *Krim* zult gij aan den Zuid-Westelijken uithoek van dit schier-eiland vinden eene plaats *Achti-jaar*. Hier heeft de *Zwarte Zee* voor eeuwen drie inhammen geformeert. De diepte van 't water is genoegzaam, om fchepen van hondert kanonnen vlot te houden. De ftrekking dier inhammen is zoodaanig, dat welke wind 'er ook waijen mag, dezelve bevaarbaar blijven voor kleine floepen. Een fchip van zeventig ftukken wordt met een tros aan de wal vastgemaakt. Op eene breedte van circa drie honderd roeden loopt de grootfte deezer

inhammen ter diepte van anderhalf uur N. N. O. landwaarts. Deze inham alleen kon dienen ten bergplaats voor de Marine van alle de Mogendheeden van Europa, de onze zelve 'er bij. De kleinste van de drie zou noch twintig linie-schepen kunnen bergen. De wurm is 't eenige gebrek van deeze haven. Met behulp van wél-aangelegde ducd'alven zou men de schepen met 3 winden van 't compas kunnen in zee brengen.

Sevastopolen, schoon eene stad in de kindsheid, telt reeds circa 240 huizen, groot en klein, zo als de luiden te kerk komen; maar meest van eene povere bouworde, alle van steen gebouwd. Afbraak van gebouwen is hier overal voorhanden. Men trekt de muuren dik van steenen op, die men niet verbindt met kalk, maar met klei en water. Van buiten worden zij bepleistert en zijn zij wit. De hoofdstraat loopt omtrent paralel met den oostelijksten der drie

drie inhammen. De trap, waarmede men uit de wal gaat na 't huis van den commandant, 't solideste huis van de geheele *Krim*, is aanzienlijk genoeg, al leidde hij u ook na den tempel *Salomons*.

Deeze plaats was den *Tartaaren* onverschillig, en hadt den *Turken* zo niet behooren te zijn. De *Rusfen* hebben hier de hoofdplaatzen hunner Marine van de *Zwarte Zee*. Deeze Marine bestondt in mijn tijd uit drie schepen van zeventig stukken (*) twee groote fregatten van vijftig stukken, acht van vier en veertig stukken, en een half dozein kleine vaartuigen. Een nieuwna-

(*) Een deezer Schepen verloor in den laatsten oorlog zijne masten, en kwam door den stroom 't kanaal van *Constantinopelen* indrijven. Een van de beide anderen heette *Slava Catharina*, de *Glorie van Catharina*. Dit schip werdt omgedoopt. Zeker vondt men niet gepast de glorie van haare Rus-Keizerlijke Majesteit in de handen van NEPTUNUS, van den God der winden en dien des oorlogs te stellen.

nagel van zeventig stukken verongelukte op zijne reize van *Cherson* herwaarts aan den N. W. uithoek van de *Krim*, *Taranafoet*, op eene droogte, die niet in de kaart staat. De *Rusfen* houden veel van vertooning; hunne zeventigers zijn eigenlijk niet meer dan zestigers: want zij hebben maar dertien stukken in de laag.

Hunne fregatten hebben 't gebrek van niet lang genoeg te zijn voor de stukken (*), die zij

(*) Men weet zoer wel, dat de heeren Zee-Officieren niet gemaklijk vallen (en ik misbillyk 't niet) om zich te laten beleeren door iemand, die niet van de profesie is; maar ik verzoek de vrijheid, om hun in confideratie te geeven, of de praktijk der *Rusfen*, die in 't midden hunner batterijen meest altoos eene liggende mortier of een stuk van een ongemeen zwaar caliber hebben leggen, niet met vrucht zou kunnen worden nagevolgd? De verwoesting hiermede, gelaaden met sehoot, aan te rechten op 't wand en volk, is onbeschrijflijk. — *Wat heb ik daar weer gedaan?*

zij voeren. Dit zou in tijd van actie de beweging der luiden, die 't geschut bedienen, noodwendig moeten belemmeren.

Geene zaak is 'er ook, die mischien meer geduld, oplettenheid en aanhoudens vordert dan de marine en 't bouwen van schepen; bij gebrek waarvan men niet dan broddel-werk maakt. Hunne schepen gelijken al niet zelden die kinderen, welke, om te ondervinden wat geschreeven staat (Deuteronomium V:6.) noch eer zij 't struikelend juffer-schap met 't uiterste tipje van den vinger hebben aangeraakt, *ab intestato* door den neus praat; hunne schepen, zeg ik, komen wel eens met 't vuur in de waereld, of lopen 'er meê van stapel. Dit zullen mijne lands-luï wel gelooven.

Ik heb, in den jaare 1787, aan boord van 't Admiraals-schip eene campagne op de *Zwarte Zee*, in gezelschap van 11 schepen, gemaakt. Alhoewel ik geen zee-

man ben, spreek ik toch niet geheel van hooren zeggen.

Zonder van luiden, die mij met vriendschapsbewijzen (want ter eere der *Rusfische* natie moet men dit zeggen, dat zij jegens de vreemden van eene voorbeeldelooze hupsheid zijn) overlaadden, kwaad te willen spreken, zal men 't mij niet euvel opneemen, zo hunne Zee-Officieren mij gebrekkig in ondervinding, in Zeemanschap voorkwamen. Ik heb op die reize de gelegenheid gehad, alle hunne schepen te bezien; en daar 't de plicht eens historie-schrijvers niet meer is, niets onwaars te schrijven, als iets waars te verzwijgen, behoor ik hier te schrijven, hoe 't onmogelijk is voor eenig Zee-Officier op aarde, om schip en volk in beter orde te houden, dan was de bodem, gecommandeert door den heer USCAHOW.

Ook zijn hunne onderofficieren geene toveraars. Ik ken of kende geen kwartiermeester,

ter, die ordenlijk de floep aan boord kon liggen.

Pas was deeze campagne ten einde, of de oorlog tegens de *Turken* barstte uit. De *Rusfen* bericht gekreegen hebbende, dat een esquader nu van den vijand zich in de buurt van den *Donau* ergens ophieldt, of men 'er ging in de herfst-equinox van 't zelfde jaar met de geheele magt (*vis consilii expers mole, &c.*) de equinox! op af. Af en aan van de mond dier groote rivier werden zij beloopt door storm. Ik heb ze mast- en stengenloos zien terug komen, op één enkel fregat na, onder bevel van den *Engelschen* heer WILSON, 't geen de zijne behieldt. Een ander ging met man en muis verloren.

Daar nu de masten over land uit *Cherson* door osfen herwaarts moesten worden gesleept, kan men ligt uitcijferen, welke kosten, (*) wel-

(*) Ik heb ieder mast kant en klaar op 10,000 roebels, dat is f 12,500 hooren begrooten.

welke verdraaging dit ten gevolge hadt.

Evenwel behoort dit niet enkel geweeten te worden aan onervarenheid. (*) De materi-
aalen

(*) „ *La pluie nous empêchoit quelquefois de voir les cô-*
 „ *tes de Turquie, et nous fumes vingt quatre heures sans*
 „ *appercevoir l'entrée du Canal. Le septieme jour notre pilote*
 „ *Grec, le seul à bord du vaisseau qui eût été à Constantino-*
 „ *ple, s'enivra au point de ne pouvoir parler, encore moins*
 „ *de gouverner le vaisseau. Les Officiers alarmés tinrent*
 „ *conseil avec tout l'équipage; J'avois par hazard une carte de la*
 „ *mer noire et de l'entrée du canal, ce fut notre seul guide*
 &c. *Voyage de Milady CRAVEN, Lett. XLV.* Offchoon de Rusfische Zee-Officieren verre afzijn van de bekwaamheid der Officieren van de natie deezer Edele Dame, is 't echter wel te gelooven, dat hunne beestagtigheid zo verre zou gaan, zich op die tocht zonder kaart te begeeven? Indien de Officieren van dit vaartuig (waarvan de toenmaalige Kapt. Lt. S de eerste was, een knap Officier, een moedig jongman; niet zeer geschikt, om zich zo spoedig te allarmeeren, te vol van *conduite*, om in een gevaarlijk oogenblik met de *geheele equipage* krijgsraad te houden; zo als
 hij

aalen, waar van hunne fchepen gebouwd, waarmede zij toegetaakelt worden, draagen

VOOI

lij dit getoont heeft in eene allergevaarlijkfte gelegenheid) 't haar Ed. hebben doen gelooven, zo moeten zij de gek gestookten, of haar Ed. een compliment hebben willen maaken. Daar 'er onder de drie niet één was die *Engelsch*- en maar één was, die zeer kreupel *Fransch* sprak, is dit vermoedelijk een kwalijk verstaan geweest: of misfchien de fout der vertaalinge? Ik heb met dit zelve vaartuig, zijnde een fregat, niet van 36, maar van 18 stukken (de *Franschen* noemen ze *corvette*, de *Rusfen* een *schooner*) de reize uit *Sevastopolen* na de *Turksche* residentie en te rug gedaan. Ik heb hen een gefchreeven kaart zien hebben, die zij door observatiën bestendig fcheenen nader te willen brengen tot de volmaaktheid. (a) Zeker is 't ook, dat in 't veilig aandoen

van

(a) De heer MORDINOF, 't hoofd van de Admiraliteit, een man, wiens vader Minister der Marine te St. Petersburg geweest is, die den zeedienst onder de Engelschen leerde, een man van groote kunde, en wiens goede hoedanigheden hem de liefde en eerbied van alle, die hem kennen, doen winnen, een man met één woord uit duizenden, kennende de gebreken van alle de kaar-

ten,

voor eene goede portie 'er de schuld van. Laat een officier, bij voorbeeld, ook de uiterste oplettendheid hebben, om 't wand wel aan te zetten, nogtans zoo dit wand van slecht touw geslaagen is, zal 't slingeren van 't schip de hoofdtouwen bestendig doen rekken; de mast te veel speeling gekreegen hebbende, zal ze noch meer uit elkander rekken, waardoor, dezelve zijn steun kwijt geraakt zijnde, kans loopt om over boord te bruijen. 't *Rusfisch* ijzer wil ook

van dit kanaal, het meer aankomt op eene vaste landkennis, dan op de kaart. Toen wij ons af en aan daar van bevonden, waren wij onzeker, of 't O. dan W. van ons af was. Bij geluk lag 'er een vischer onder de wal, bij wien de sloep informatie ging haalen.

ten, welke de *Rusfen* of eenige andere natie van de *Zwarte Zee* hebben, ging reeds voor 6 jaaren zwanger met 't nodig ontwerp, om een nieuwe en nauwkeuriger kaart daarvan te laten opmaken. 't Zou mij dus niet verwonderen, dat *Rusland* alleen 'er de beste van rijk is.

ook wel knappen: iets zorglijks voor hem die kent de *puttings*, enz. en. —

PETER de I, de schepper der *Russische* Marine, was zeer zuinig, maar niet voor 't Zee-weezen. Zijne inrichtingen draagen 'er overal spoooren van. Elders worden zij gevolgt, maar de Marine van de *Zwarie Zee* is op zijn zielverkoopers uitgerust. Zij heeft bijna aan alles gebrek; en veel van 't geen zij heeft, is prullen-goed.

In 1788 werdt de prins POTEKIN te *Sevastopolen* verwacht. De schepen lagen op zo goed als de rhee. Men is bij alle natien in de gewoonte, ze, om 't nut en om 't oog, beneden de waterlijn te besmeeren, met eene compositie uit talk, zwavel en loodwit. Deeze ingrediënten ontbraken, en men kwam op den inval, even voor de aankomst zijner doorluchtigheid, ze met kalk en water te besmeeren. 't Was de

de Kapt. WILSON alleen, die deeze belachelijke praktijk niet navolgde. —

Een der voordeelen eener despotieke regeeringsform boven eene republikeinfche, is te kunnen hebben fchepen, gebouwd op ééne mal. Ik heb niet anders waargenomen, of zij bleeven alle in linie voortzeilen. In 't zeilen zijn zij echter geene hardlopers.

Deeze geheele Marine mag goed zijn, om een zomer-campagne mede te maaken, langs de kusten der *Zwarte Zee*, maar ik voor mij, ik zoude mij niet gaarne daarop infcheepen voor eene verre reize na *O. of W. Indiën*.

De *Rusfifche* zee-magt in deeze wateren kan geen ander dan offensief oogmerk hebben; tegen wien? — tegen de vredelievende *Turken*.

't Is niet mogelijk verfoeilijk leelijker fchepen zich te verbeelden, armzaliger uitgerust, morfiger en van een meer bedelachtig

aan-

aanzien, dan zijn de galjooten, die van *Ta-
ganrok* op *Sevastopolen* vaaren.

Even voor mijn vertrek van deeze laatste plaats, werdt alles wat tot den zee dienst behoort, uit de eerste herwaarts verplaatst. Ook ging men te *Sevastopolen* zwanger met een ontwerp om hier een admiraliteitswerf aan te leggen; iets dat van wegens den bodem zeer doenlijk is, met weinige kosten. Tusschen *Cherson*, waar nu de schepen worden gebouwt, en *Oekzakow* legt eene droogte, waarover men nu de schepen met kameelen brengen moet. Deeze omslag zou vermijd worden, zo men dezelve in de *Krim* bouwde; maar ook zouden de scheepsmateriaalen, die nu den *Dnieper* afzakken, als dan met transport-schepen herwaarts vervoert moeten worden.

De *Russen* hebben te *Sevastopolen* een pakketboot aangelegt, op *Constantinopolen*. Dezelve vaart, of voer, in vredens tijd eens

Q 's maands.

's maands. Men betaalt een ducaat voor de pasfagie. Een klein geld! Men zoekt de communicatie en beweeging met de *Turksche* residentie zo veel mogelijk te bevorderen.

Ik bevond mij te *Sevastopolen*, toen de *Turken* een van de zijde der *Rusfen* aller-onverwachtsten oorlog (*) aanvingen. In hoe verre de Muzulmans tot deezen stap berechtigt waren door de handelwijze

(*pro-*

(*) Een gevoel van militaire meerderheid, en de vreedelievende tijdingen uit Constantinopolen verdreeven alle gedachten van oorlog. Noch lang geloofde men de Muzulmans te kunnen plaagen, voordat zij tot dit uiterste zouden komen. Dus was men van de zijde van Rusland op 't afweeren van vijandelijkheeden niet bedacht. Bij mijn laatste verblijf in C. merkte ik, in eene converfatie met den Heer Ambassadeur A , dat 't de Engelfchen waren, verstoort dat men hun tractaat van commercie te St. Petersburg niet hadt willen vernieuwen, die aan *Rusland* deezen oorlog beftooken.

(*procédés*) der *Muskovieten* is mijne zaak, en was 't ook mijne zaak, dan nog hier de plaats niet te onderzoeken. Maar wanneer eene mogendheid zwanger gaat van vijandlijkheid, behoort zij eerst vooraf zich te laten beleeren omtrent de voordeelen, waarmede zij de vijandelijkheeden kan beginnen. Ook deeze kleine voorzorg verwaarloosden de Muzulmans.

Daar de ingang van *Sevastopolen* door geene vestingwerken gedekt was, daar de schepen veeltijds zo leggen in de haven, dat zij van geene defensie zijn, zou 't zeer doenlijk geweest zijn door middel van branders de geheele *Russische* Marine in één te vernielen.

Om hun deeze verzoeking te beneemen, werdt men bedacht hier en daar batterijen aan te leggen; waarmede men in een maand tijds klaar kwam. Ik heb dit werk gezien, en met den Heer ingenieur F.... welke

het zelve bestierde, om de slechtheid van dat werk gelagchen. Bij voorbeeld, de *platze-formen*, die 18 ponders droegen, bestonden van plankjes van $\frac{1}{4}$ duims deelen. 't Kanon lag op gebrekkige scheeps-affuuten, enz. enz. Zeker is 't, dat deeze werken een maar eenigzints onderneemen den vijand niet behoorden af te schrikken (*).

Even zo verwaarloosden de *Turken* hun kans op *Cherson*. De werken van deeze nieuwe vesting noch niet voltooit zijnde, hadden de *Turken*, welken sterk in magt zich bevonden in 't nabijgeleegen *Besarabiën*, deeze van achter opene stad, en in den aanvang van den oorlog maar zwak

(*) Met meer vrucht, dunkt mij, onder verbetering, hadt men zich van de oorlogschepen, vertuid op die *pointen*, waar hunne batterijen 't inkomen best konden weeren, hebben mogen bedienen.

zwak bezet, van die zijde in te vallen, 'er een overheerlijk park van artillerij, van 100 stukken, alles zwaar metaal gefchut, te vermeesteren, de arsenaalen van de admiraliteit of uit te plunderen of te verbranden, en hunnen vijand een zo gevoelige neep toe te brengen, dat zij lang onbekwaam bleeven met voordeel den oorlog voort te zetten. —

En om (hiermede aftappende van den oorlog) over te gaan tot hen, welke den oorlog bedienen, zal ik met een enkel woord reppen van de *Rusfische* landmilitie (van de Marine, die mij beter bekend was, is genoeg gezegt) die in dit schier-eiland in bezetting legt. Aan 't hoofd van dezelve bevondt zich de heer generaal en ridder KACHOWSKIJ, broeder van den gouverneur. De geheele armee van *Rusland* pleegt gemeenlijk in divisiën verdeelt te worden, die ieder ongevaer 10,000 man

sterk, doorgaans in de gouvernementen van *Rusland* verspreid zijn. Ik geloof niet dat de *Krimfche* bezetting in mijn tijd zo sterk was, waarvan eene der oorzaaken aanfonds blijken zal. — Ik heb 't genoeg gehad verscheide regimenten nu gekampeert, dan gekantonneert te zien. Ik zal niets zeggen van de bekende schoonheid deezer dappere manschappen. — De kavallerij is zo, zo. — Men weet, maar men weet ook niet, dat de post van kolonel of overste de voordeeligste in den geheelen *Rusfischen* landdienst is. Zijne voordeelen, boven al in de kavallerij, zijn overgroot; en beloopn wel eens dertig duizend roebels 's jaars. In noch gelukkiger omstandigheeden, als een *Hollandsch* zee-kapitein, wanneer hij alleen en op zich zelven een linie-schip in de *Middelandsche Zee* commandeert, is zijn aanzien groot; en, wanneer zijn kamp van onder den arm van

enig

enig superieur officier is, zijn gezag despotisch. (*) Even als de *Hospodards* van *Moldaviën*, van *Wallachijen* des Sultans leeven in zijn ferrail, te hunnent naäapen *in duodecimo*, alzo houden deeze kollonels eene foort van hofstaat. 't Is vermaakelyk (namelyk als men 'er niets mede te doen heeft) om te beschouwen. In hunne voorportaaen ordonnancen en onder-officieren —
in

(*) Om den Lezer teen 'leevendig denkbeeld te geeven van de uitgestrektheid van dit land, van de grootheid der armeën, en de orde in 't bestier, moet hij weeten, dat eens een geheel regiment, een geheel jaar vermist is gebleeven, zonder dat 't krijgs-collegie wist, waar 't gestoven of gevlogen was. *Relata refero*. Wat aangaat des kollonels auctoriteit of invloed, heb ik met eigen oogen gezien, dat de braave kollonel, mijn vriend, de Heer B... zich niet *physices* in den staat de rechtheid bevindende, (even als dit aan ALEXANDER van *Macedoniën* gebeurde,) zijn adjudant verkoos schreef te loopen.

in de tweede kamers subalterne officieren — in de derde de staf, met een of meer begunstigde of vrijpostige kapiteins; — eindelijk, wanneer ik den oversten 's morgens een bezoek kwam geeven, vond ik, deeze vertrekken doorgegaan, hem eindelijk in zijne *intima penetralia*, zijn heiligdom, onder kappers handen. Terwijl zijn luitenant-kollonel door de kamer op en neêr trappelde, zegt hij zich wel eens den tijd te korten met, 't zij zijne gouvernante, gezelschaps-juffrouw, of zo als de lezer haar gelieft te tijteleeren: want zij houden veel van 't schoone geslacht. Nu, dit is geene partikulariteit. Men behoeft geen kollonel te zijn, om een goeden smaak te hebben; maar 't geen eene partikulariteit onder hen bij mijn tijd was, bestondt in hunne affectie voor zilvere waterpotten; liever dan dit meubel te misfen, liever dan 't geen 'er op rijmt, in iets anders te doen, zouden zij,

zij, als 't ware, eene *ifchuria* geleeden hebben, enz. enz. — Behalven dit krijgsvolk onderhoudt 't gouvernement noch een hoop Kofakken, die bij de legers den dienst van ligte troepen, van huzaaren vertreedden. Deeze menschen zijn *Rusland* van grooten dienst; zij kosten den Staat zeer weinig, en doen veele dienften. Hunne paarden zijn klein, maar zeer gehart. De ruiter heeft een lange piek en zabel. Zij zijn de behendigste ridders, welke men kan uitdenken. Zij kunnen zich noch armoediger dan de *Muskovische* foldaat behelpen. Zij schijnen even zo morfig van binnen als van buiten te zijn: want hun bijgeloof is walglijk. Hunne armzalige tenten, die zij zich zelve (daar 't krijgscommisfariaat ze hun niet toekent) van hoepels, teenen, lappen en lorren aan elkander naaijen, en waarin zij als een nest van jonge katten of honden onder elkander leggen, zijn in meenigte

behangen met de koperen beeldjes hunner heiligen. In deeze stinkende onoogzienlijkheid van ziel en ligchaam, steecken de *Saporowsche* Kofakken bovenäl uit; men zou meenen in 't midden eener *peuplade* enkel van *schoorsteenvegers* te leeven.

Toen dit, of een groot gedeelte van dit Veehoeders-volk zich aan de heerschappij van *Rusland*, 'k moet niet zeggen onderwierp, maar 'er zich bij voegde, voorbehieldt 't zich zekere voorrechten. 't Zal zich niet beklagen van al te groote naauwgezetheid, in 't vervullen van 't aangegaane verdrag. 't Ondervindt de waarheid van 't zeggen: *geeft men luiden een vinger, zij neemen de heele hand.*

Onder de andere diensten, welke de *Kofakken* doen, is ook die van 't bedienen der posten. 't Gouvernement geeft de paarden, en 't voër. (*) Men kan ze
op

(*) Hier zijn die arme menschen gehuisvest in ellendige

op aarde niet slechter vinden, dan in *Tauriën*. Gras of hooi is 'er schaarsch, haver zo goed als niet. Wanneer deeze uitgehongerde, (ik heb ze van boosheid hout zien knauwen), squeletten een rijtuig tegen een berg, of door een vallei, als de reegen de klei heeft week gemaakt, op. of doortrekken zullen, is 't tobben eindeloos; en ik berinner mij, eens mij in de noodwendigheid bevonden te hebben, om door 't onvermogen der postpaarden, mij van de *Alma* na *Achmedsjed* te moeten laten slepen door een *Tartaar* en vier osfen, welker naamen, de

elge hutten van teenen, riet, stroo of leem aaneengeplakt. Soms graaven zij zich half in den grond, en bouwen zich, wat men hier noemt *Semlenka's*. Geen volk op aarde wist zich immer zo te behelpen; dan hoe zeer zij ook meesters in die kunst zijn, kan 't echter niet misfen, of zij moeten, bij een meenigmaal vrij vinnige koude, in zulke luchtige paleizen veel uitstaan.

de Heer weet, of ze niet reeds lang ontflaapen zijn! ze een millioen maalen gehoord hebbende, ik hier tot eene eeuwige! gedagtenisfe neêrschrijve: TATARA, GAGARA, TRIAKOSIÉ en ESCYLÉ: in welk gezelschap ik een geheelen dag zukkelde, schoon beide plaatzen niet boven de vier uren van elkander afleggen. —

't Is gebeurt, dat philofoophen en niet-philofoophen zich pijnigden om reeden te zoeken van iets, voordat zij zich moeite gaven, om 't daarzijn van dat *iets* vast te maaken. 't Is ongerijmd; maar 't is even ongerijmd van iets 't daarzijn te loochenen, omdat men 'er geene reeden voor vinden kan. Dus is nogtans de gang van redeneeren van Milady CRAVEN, wanneer zij zegt, " *Je ne vois rien qui puisse justifier l'idée commune que ce pays est malsain.* (*)

't Is

(*) Lettr. XXXVIII.

't Is mogelijk; maar de ongezondheid van dit land legt buiten kijf. 't Is een feit 't geen men op de aangezichten der *Russen*, in de sterfboeken hunner regimenten, in de zwakheid der compagniën leezen kan. Deeze ongezondheid kan nergens dan in de lucht, mischien ook 't water? leggen. (*) Zo lang de equipagien der oorlogschepen in de *Sevastopolsche* kasernen lee-

(*) De schuld moet zeker leggen in eene van beide de hoofdstoffen, wier schadelijkheid door de sterfelijkheid alleen kenbaar wordt: want anderzints kenmerkt zich dit schier-eiland door geene in 't oogloopende teekenen van ongezondheid. Men ontmoet 'er geene heirlegers van infekten; de dierlijke spijsen bederven 'er niet spoediger dan elders; de avondluchten zijn 'er niet nadeelig; de metaalen roesten 'er niet bij uitfick; de verandering tuschen de hitte van den dag en nacht is niet geweldig; enz. Zou 'er iets in 't bijzonder gestel der *Muskovieten* zijn, 't geen zich niet verdraagen wil met de *Krim*? Ik heb 'er altoos gezond geleefd.

leeven, kwijnen zij, sterven zij uit; zo dra komen zij niet aan boord en in zee, of zij luiken op, of schoon zij dezelve voedzels, zeer zeker min ververschingen genieten. Zij, die te *Karazou-pazaar*, *Inkerman*, *Bebeck*, zelfs ook te *Sevastopolen* geleefd hebben, (die dood zijn kunnen niet spreken, of liever zijn, schoon dood, de spreekendste getuigen) zullen de ongezondheid van dit klimaat gereedlijk erkennen. Op meer dan ééne plaats was de bezetting te zwak van mans, om de gewoone militaire diensten te doen; te *Bebeck* is tweemaal een geheel regiment uitgestorven.

En welke is de reden van deeze sterfte en ongezondheid? Te *Sevastopolen*, waar ik meest mijn verblijf hield, behoeft men 'er niet lang na te zoeken.

't Hooge land, 't geen in deeze inhammen de schepen veilig maakt voor de winden, maakt dezelve onveilig voor de menschen.

schen. Men heeft gemakshalve, of om eenige andere reedenen, de onvoorzichtigheid gehad de kasernen onder aan 't water, ieder bij zijn schip (*) dus tuschen het hooge land in, te bouwen. De lucht kan in deeze laagten niet omgeroerd worden door de winden. De zee zelve blijft in deeze sloppen hangen. De hitte van de luchtfreek verheft dit bijna stilstaande water in dampen. Deeze zijn de oorzaken van de menigvuldige ziekten der *Sevastopoli-taanen*, waaronder men weinigen vindt van eene bloei-

(*) De Rusfische zee-macht is geheel anders ingericht dan de onze. Zij zijn, onbegrijpelijk hoe! op den *inval* gekomen, dat schepen te hebben zonder matroozen, zo profitabel is als te hebben matroozen en geene schepen. Zij hebben een vast corps van zee-luif. Ieder equipagie blijft niet op, maar bij, zijn schip, ook wanneer 't niet in dienst gesteld is. Zij zouden een esquader in zee hebben, eer men elders noch gezeeten is, om te delibereren.

bloeiende gezondheid. De *Rusfen*, welke anders zo hard zijn als een taaije spijker, kunnen zich niet wel verdraagen met de *Krimfche* lucht of 't water. In *Sevastopolen* kwijnen zij, en treden vroegtijdig van 't toneel. En echter is deeze plaats hun noch de gezondste. Tweemaal, herhaal' ik, is een geheel regiment bij *Bebeck* uitgestorven.

Op veele plaatzen is hier de grond krijt- en kalkachtig. Zou 't niet mogelijk wezen, dat 't water, loopende over deezen bodem, zich innig vermengde met aardachtige deelen, en dus geschikt werdt om verstoppen en tusfchenpoozende koortzen te baaren? —

Te vergeefs zou men zich in 't zweet werken, om de bestendige bewoners van groote steden, in welke hun de genietingen, zonder dat zij 't weeten, als in den mond vliegen, een denkbeeld te geeven van alle de beroovingen, die men lijdt, leevende in
een

een land, 't geen schaarsch en slecht bebouwd is, in een land, 't geen door scheepvaart en handel geene communicatie heeft met andere landen. Dit is 't geval met *Tauriën*, zodra *Rusland* den oorlog voert tegen den Grooten-Heer. Met groot recht mag Milady CRAVEN zeggen, dat tusschen de *Krim* en *Pultawa* een enkele woestenij is. 't Is niet anders, en noch is in deeze laatste plaatze zelve niet veel te bekomen. Kijkt men nu den afstand op de kaart na, tusschen dit schier-eiland en *Moskow*, bedenkt men dat alles per as moet worden overgebracht, zal men even kunnen bezeffen, dat dit geen lui-lekkerland is. De natuur heeft 't in de daad bijna overal (ik zonder' alleen uit eenige landen tusschen de keerkringen, alwaar de zachtheid van 't klimaat den bewoners in de lucht een voldoende *Alma-Viva* doet vinden, alwaar de voorbeeldelooze mildheid der natuur, hun de behoeften voor de moeite van 't gaapen in den mond steekt, en hen van allen arbeid

R

ont-

ontflaat, uitgenomen dien om de muskieten, mombieren, enz. van zich af te slaan — en zich 't zweet van de tronie te veegen: welk een en ander hun noch al eenige bezigheid kan verschaffen!) de natuur heeft 't bijna overal zo ingericht, dat voor arbeid bijna alles te koop is; maar zij heeft 't ook zodaanig tevens ingericht, dat men bij haar niet, als of men met penningen in de hand te markt, als of men bij den bakker om brood gaat, terstond geholpen wordt. Om te oogsten de vruchten van eenigen arbeid, die met vooruitzicht en beleid moet worden aangegelt, moet men geduld hebben, en bij aanhoudendheid blijven voortarbeiten. Dit is nu juist de imborst niet der *Muskovieters*, die, gelijk ik te kennen heb gegeven, doorgaans flordige landbouwers, armzalige hoveniers zijn. Deeze nalaatigheid is eenigzins te verfoonen. Maar zelden plant men een boom, zonder vooruitzicht op de vruchten; nie.

niemand werkt gaarne voor een ander. Alzo zijn de commandanten en officieren der bezettingen van de *Krim* enkel en alleen die geënen, van welke men eenigen landbouw en verbeteringen mag verwachten (want wat betreft de soldaaten, deeze, als zij hun brood, *quast* (*) zout en uijen hebben, leven als koningen, zo zij te hooi en te gras een slok *garelka*, dat is een niet lekkere brandewijn, mogen proeven) deeze, zeg ik, zijn 't alleen, die zich op den landbouw, de vee-fokkerij, de hovenierij zouden kunnen toelagen. Dan hun bestaan is zo onzeker, hunne verplaatsingen zijn zoo menigvuldig, dat ieder de dingen laat leggen, zo als hij ze vindt. De *Tartaaren* werken niet veel meer, dan hunne weinige behoeften vorderen.

Ge-

(*) Een drank uit meel en water gegist, als een soort van dun bier, hebbende eenige overeenkomst met vergoorden mol.

Gewis zou ik een smagterig leeven in de *Krim* geleid hebben, ten zij de heer Admiraal en Ridder Graaf MARCO VOINOVISCH, de commandant van *Sevastopolen*, mij, zonder ophouden, van alles voorzien, mij met eindeloze beleefdheeden overstelpt en zomtijds over-en-overlaaden hadt. —

Voor een reiziger, die niet lang op ééne plaats blijft, voor eenen schrijver, die zo wat over de voorwerpen heen huppelt, heb ik mij al vrij lang — 'k kan 't zelve niet begrijpen, hoe 't mogelijk is! met al dit huishouden opgehouden. Nu willen wij eens een wandelingje rondsom *Sevastopolen* gaan doen; iets, 't geen de voeten meer dan de oogen beezig houdt.

Oost-Zuid-Oost van dit steedje heeft de zee of de natuur in 't land verscheide kleine inhammen gemaakt. De wal of oever bestaat doorgaans uit een kalk-steen. 't Kabbelen van de zee heeft ze, een klein vierde uurs van dit steedje, uitgekolkt, en deeze hollen,

len, die veelerlei ongedierte ten verblijf, en den voorbijganger ter wegmoffeling van onreinigheid gestrekt hadden, dienen, helaas! tot een logement voor hun, die uit eenig land van den Grooten Heer gekomen, de *quarantaine* (*) moeten houden. Na tijds-omstandigheden duurt zij van drie tot zes weken. Dezelve is nergens door afgeslooten. Eenige schildwachten beletten de communicatie.

De kennis, die ik met den jongen heer K... te *Constantinopolen* gemaakt had, was mij van nut. Door zijn voorspraak bij den heer Gouverneur, duurde dit mijn koekeloeren maar tien dagen. Toen ik voor de tweede maal, benevens den *Rusfischen* heer Envoyé BULGAKOW uit de *Turksche* hoofdstad, in die zelve *quarantaine* mij begaf, duurde zij
maar

(*) De Duitschers noemen ze met een zeer expressieve benaminge *Contumace*. Men zoekt 'er altoos uit te spartelen.

maar twee dagen. 't Was mij groote vreugde; maar betrachte ik de aangelegenheid dier voorzorgen, moet ik 'er 't gebrek van veroordeelen. Ook heeft men reeds een paar maalen de vruchten dier achteloosheid geplukt.

Mijn voorneemen was deezen text te doen dienen tot eene, zo mijne eigenliefde mij in 't oor luisterde, heilzame predikatie voor mijn Vaderland, waarin de voorzorgen, om dit ongeluk, bijna zo ongelukkig als burgeroorlog, afteweeren, verre af zijn, ten zij mij het geheugen al wederom eene part speelt, van geëvenredigd te zijn aan 't gevaar. Ongaerne loop ik over een papieren zoldertje. Ik klopte aldus hier en elders aan, om hulp, om partikulariteiten. Te vergeefs gaf ik mij die moeite. Dat zij, welke deeze stoftagie in hun winkel hebben, 't streelend genoeg genieten, voor hun vaderland 'er een nuttig gebruik van te maaken!

Voorbij deeze *quarantaine* komt men aan
groot

groote ruïnen, de overblijfsels (zo als men zegt) van 't oude *Chersonesus* ! Men kon bij mijn tijd noch eenig geheel maaken van de poort na den zee kant; doch dit zal niet lang duuren, bij aldien veele commandants zulke groote vijanden zijn van oudheeden, als wijle de Admiraal MACKENZIE, die met zeer veele nodelooze moeite een stuk metzelwerk, in form van een vuurtooren, of baak, in een der inhammen bij *Sevastopolen*, deedt flechten.

Aan de overzijde van dit steedje legt *Inkermann*, een plaatsje, dat niets te beduiden heeft, behalven de ruïnen van een klooster (reken hoe weinig 't te beduiden moet hebben!) gehouwen in een steenrots, bij wijze van een slakkenhuis. 't Staat leeg; maar dat, welk op den weg van *Balaklava* op de uiterste boord van een over de zee hangende klip gebouwd is, werdt noch door een Bisshop en eenige *Griekse* munniken bewoont.

Ik zie geen kans mijne eerlijke, onbereisde landsluis een denkbeeld te geeven van een zo woeste kluizenarij.

Veel twist is 'er onder de godgeleerden geweest (zij zijn nu vreedzaam, maar hielden oudtijds veel van kijven) waar eigenlijk 't paradijs geleegeen heeft. Zo zij zich beijvert hadden, ieder voor zich en de hunnen, hun verblijf hier op aarde liever tot een paradijs te maaken, zij zouden hun tijd beter besteed hebben. 't Mag zo zijn; dan, hadden zij de vallei van *Baidar* ruim vier uren, ten Z. O. van *Sevastopolen* geleegeen, gezien, zij zouden 't eens geworden zijn. *Baidar* is, gelijk de valleijen *doorgaans*, omringd met bergen, bewasfchen met veelerlei zoort van geboomte, waarvan 't gezicht des te aangenaamer is, naarmate dit Schier-eiland maar schaarsch van hout, 't geen 'er zelden recht op groeit, voorzien is.

En, ten zij mijn lezer nu reeds moede

is,

is, verzoeke ik hem, daar wij toch op marsch zijn, met mij de andere plaatzen van *Tauriën*, die ik gezien heb, te willen doorloopen: wij zullen ons niet lang ophouden.

Om van *Sevastopolen* na *Bachziserai* te reizen, moet men een grooten inham overvaaren. 't Zal mischien hondert jaaren, gesteld dat dit eens geschiede, aanhouden, voordat men een regulier veer zal vinden; voordat men 't nodig hebben zal. Aan de overzijde van *Sevastopolen* legt een post van de *Kosakken*, die met een handgeweer 't signaal geven, waarop een floep van de andere zijde den pasfagier *gratis* komt afhaalen.

Pas heeft men drie, vier wersten gereeden (zeven wersten maaken een *Duitsche* mijl) of 't land neemt een woest, romantiek aanzien, een bodem, veeltijds dor en heuvelachtig; enge *défils* tuschen hoog, onbegroeid gebergte. Bij *Belbeck* kan men opmerken (ook niet opmerken) de vervalle klikjes van de kafernen, die aan de uitge-

storvene of verhuisde post der militairen hebben toegehoort.

Men vindt op de kaart hier geteekent de *Fleuve Belbeck*. Men hadt ze met groote letters behooren aan te teekenen. Al hadt men ook beide oogen open in de *Kibiika* (een *Rusfische* ligte slaap-wagen met een halven kap) zou men moeite hebben ze te ontdekken. Op alle de kaarten van dit Schier-eiland vindt men talrijke *rivieres* zelfs *fleuves*. Ik bemin geen grootpraak. Nimmer heb ik ergens eenige dier wateren zien bevaaren, of bevaarbaar gevonden, niet met een minst diep gaand praamje. 'Er is tusschen de *Alma* en *Achmedsjed* een adertje van water, waarover iemand, ik zal niet zeggen springen, maar hinkelen kan. Bij de Aardrijkskundigen ontmoet men het onder den naam van *Fleuve de Bulganack*. Twintig maalen heb ik met den Heer w.... die een landgoed bij de *Alma*, dicht bij de *Bulganack* heeft, hier over gereeden en hier over gelagchen. De *Alma*, welke ook
 een

een vloed genaamd wordt, kan veeltijds te voet, bijna altoos met rijtuig worden doorreeden: ten zij een stortregen dezelve voor een oogenblik hadt doen zwellen. 't Zelve is 't geval met de *Salgiris*, dicht bij *Achmed-fjed*. Men legt hier en daar een keisteen, en men stapt dien vloed over, zonder zich de enkels nat te maaken, zelfs met omgekeerde schoenen, zonder natte voeten te krijgen. Zo nogtans de kunst aan dit gebrekkige te gemoet kwam, en dit water over eene breede oppervlakte verspreid, in een enge vaart kon dringen, geloov' ik dat de *Alma* en *Salgiris* voor kleine vaartuigen bevaarbaar zouden gemaakt kunnen worden. En dit zij genoeg van deeze waterachtige materie.

Bachfizerai, de voormaalige residentie der Khans, legt tusschen twee bergen. Een bang mensch zou vreezen 'er onder begraven te worden: zo dicht hangen zij over de stad! Schoon dit Schier-eiland onkenbaar wordt,

wordt, moet *Bachfizeraï* meest noch geschikt blijven, om een reizenden een denkbeeld van zijnen vorigen staat te geven. Mijne lezers hebben vermoedelijk geleezen 't eerste deel mijner curieuse reis-aanteekeningen; zij kennen alzo *Constantinopolen*. Nu verschillen beide deeze steden in rijkdom en aanzien, als 's *Gravenhage* en *Scheveningen*.

Arme Bachfizeraïers! Gij ziet 'er alle uit als luiden, die hun proces verlooren hebben. Gij, talrijke schaare, die zonder neus loopt, u staat ik 't toe treurig te zijn: want 't is een inraam verlies; al houdt men ook niet van snuiven.

En nu tot den oorlog, u haat ik noch meer, dan 't geen die van *Bachfizeraï* den neus doet verliezen. Was 'er een god van dit helsch bedrijf, zou ik, die zwak, vreedelievend en door den eersten schreeuwleelijk te vervaaren ben, mijn gering vermogen willen opofferen, om u te verdelgen, zo als gij
ver-

verdelgt, al wat onder uw bereik komt. Hiervan beschreit men de spooen, zo dra als men tusfchen de bergen dier oude *Tartaarsche* hoofdstad in eene uitgestrekte valleij, tusfchen deeze stad en *Achmedsjed* afdaalt, en noch niet genadert aan de *fabrick of destruction*, zich noch baden mag in een der heerlijkste gezichten van den aardbodem. — Wanneer men uit *Bachfizerai* komt, loopt de weg aanstonds een weinig rechtsaf na *Achmedsjed*. Drie hondert roë van dien weg hadt onlangs een der laatste Khans een heerlijke Moskee van gehouwen steen, in den smaak — maar een weinig grooter, — van de *Luthersche* Nieuwe Kerk te *Amsterdam* laten bouwen. De kozijnen waren van marmer. Van nabij heb ik dit werkstuk bekeeken, en mij met veel verontwaardiging gebelgt over de veeltijds ongelukkige moeite, welke 't *Rusfisch* zoldaatens-weezen zich gegeeven hadt, om dit noch niet afgebouwd werkstuk

te

te vernielen. Zo gelijk men oudtijds geloofd heeft, gebouwen, bijzonder kerken, ook bezielt worden, kunnen zij hun troost vinden in de nabijgeleegen graftombes en fonteynen, van lood en gieraaden uitgekleet. ô Oorlog! oorlog! enz. enz. — 1000 enz.

Rechtsaf van *Bachfizeraï*, dat is N. O. vier uren, door een heerlijken, maar niet bewoonden, veel min bebouwden landstreek voortgaande, komt men aan *Semphyrople*. Dit is eene nieuwe stad, waar men den zetel van 't gouvernement geplaatst heeft. Deeze stad heeft eene aangename legging bij de *Salgiris*, aan de overzijde van welke, ettelijke invaliden hun Proveniers-huis hebben. Behalven deeze laatste telt *Semphyrople* noch geene twintig huizen. Deeze natie bemint meer dan eenige andere natie 't bouwen. Zeker zou zij anderzints bovenal dien omslag gesteld hebben, of *Achmedsjed*, 't welk hier onmiddelijk tegen *Semphyrople* aanstoot, wat op te
lap-

lappen, 't geen altoos ligter valt dan een
nietuwe stad uit den grond op te beginnen,
of zij zouden *Bachfizerai* tot de residentie
hebben kunnen behouden. Ik weet niet
waarom zij dit laatste niet gedaan heb-
ben.

Zo 'er in de waereld iets was, bekwaam
om de *Tartaaren*, moedeloos, te moeten lee-
ven onder een kristen-gouvernement, moe-
deloos over de eenzaamheid, waarin zij lee-
ven, afgecheiden van veele hunner maagen,
bekenden en geloofsgenooten, welke *Tauriën*
verlieten, moedeloos, hun vaderland vernielt
te zien, zou 't zeker moeten weezen 't
hupsch, minzaam, eerlijk, arbeidzaam, wei-
nig heerschzuchtig gedrag van zijne exc.
den werklijken Staats-Raad, Ridder en heer
Gouverneur KACHOWSKY, een man, te
doordringend van oog, om niet te kijken
door de gaten van den preëksstoel, te weinig
dupe van iets, om de *Tartaaren* niet even

zo bescheiden te behandelen als de *Kristenen*, te veel menschenvriend, om geen medelijden te hebben met de verdrukten.

De heer Gouverneur is gewoon de vreemdelingen met de uiterste beleefdheid te ontvangen. Niets is gemaklijker, voor zo verren een weinig voorspraak heeft, dan een stuk gronds, 't geen hier in meenigte na eigenaars wacht, *gratis* te verkrijgen, of voor een appel en een ei te koopen. De Heer W...., wiens landgoed de schilderachtigste legginge bij de *Alma* heeft, en eigenaar van eenige honderde morgen besten gronds is, besteedde mischien geen *f* 4,000.

De levensmanier alhier zweemt een weinig na die in de *W. Indiën*. De gastvrijheid is hier algemeen. Daar 'er geene herbergen zijn, brengt ieder zijn beddegoed in de *kibitka* mede, en slaat zonder veele complimenten zijn legersteê naar welgevallen neder. Ik heb den Heer *** zien inkeeren

bij

bij den Gr. W..... en aldaar veertien dagen verblijven: offchoon zij elkanderen doodelijk haatten.

De broeder des Gouverneurs van denzelven naam, de Generaal en Chef КАСНОВСКИЈ, houdt zijn verblijf te *Karazou-pazaar*. Hier is een zeer groot huis gebouwd, 't geen een lieve legging bij 't geboomte en 't geen een fraaije tuin heeft. De stad van deezen naam was, eertijds misfchien zo groot als *Delft*, nu zeer vervallen. Men maakt 'er noch wat *Turksch* rood en groen maroquin of *Saffia*.

Tusfchen deeze plaats en *Perekop* zou men, om iets meer dan eene woestenij en ruinen waar te neemen, een fchrander waarneemer moeten weezen. De weg is alhier noch door geen werfpaalen afgebaakt; en daar 't gefneeuwt hadt, moesten wij een weinig dwaalen en omdwaalen. 't Was 's morgens dag, toen wij door *Perekop* trokken, 't geen mij toefcheen

niets dan de benaaming eener vesting te hebben overgehouden; en welke fortificatiën, zedert de *Rusfen* meesters van de *Krim* zijn, onnodig geworden zijn.

Bij *Perekop* wordt veel zout gemaakt. De *Tartaaren* vervoeren het op groote, tweewielige karren, getrokken door een paar kameelen (iets, dat men alleen hier ontmoet; daar deeze dieren elders dienen, om te draagen.) Dit zout wordt na *Giuslevé* gebragt. Ik zag 'er cenige scheepsladingen van in de laatste plaatze leggen. Hier scheept men 't in na deeze en geene oorden van *Turkijen*.

Giuslevé is door zijne nieuwe heeren eerst *Koslow* genaamd; daarna heeft de Prins **POTEMKIN** haar den naam van *Eupatoria* gegeven. Even zo heeft *Kassa* zijn ouden naam van *Theodosia* hernomen. Die prins schijnt min een liefhebber van de oudheid, dan van doopen en wederdoopen, geweest te zijn. Om mijne lezers te doen bezeffen,
wel-

welke de voormalige aangelegenheid van *Eupatoria* geweest zij, zou hij 't kunnen vergelijken bij *Rotterdam*. Deeze stad was voorzeker ééns schoon, welvaarende, nu ontvolkt, en in malkander vallende. De ruïnen van de publieke gebouwen, moskeën, baden, waterleidingen, enz. getuigen, wat zij voortijds was.

Zo 'er eene stad is, welke weinig schijnt geleeden te hebben bij de laatste staatsomwenteling, moet 't *Balaklava* zijn; maar ook was zij nimmer iets van aangelegenheid. Hier heeft de natuur, als met een bijl, een kleuf in de klip van de zee zijde gehouwen, niet veel breder dan om twee scheepen naast elkander te kunnen doorlaaten; en daar de zee krom om de rotzen heenloopt, zo heeft de natuur 'er een kom van gemaakt. De sloopvaart uit de *Ottomanische* bezittingen houdt veel van *Balaklava*, en noch kwijnt zij. De Commandant van de

plaats, een *Albanes*, bewoont 'er 't beste huis. Deszelfs vengsters waren niet van glas, maar van geölied papier.

De Heer Ridder VAN KINSBERGEN heeft voor eenige jaaren eene fraaije kaart van de *Krim*, in-4to. vellen, laten uitgeeven. 't Is deeze kaart, welke wij, in een verkort bestek gevolgt, 't publiek hier mededeelen. Doch wij zijn veel spaarzaamer geweest in plaatzen aan te wijzen; omdat dezelve verlooren zijn gegaan; omdat de steenhoopen, welke 'er ook noch van leggen, niet zouden kunnen betaalen de kosten van 't snijden haarer naamen. De rest, 't geen wij 'er bijgevoegt hebben, zijn kleinigheden.

M. MONTAIGNE beschuldigt (met welken grond slaa ik over, daar die Ridder aan dit euvel zelve dapper hinkte) ARISTOTELES, van *zijn neus overal in te steeken*. ARISTOTELES verstondt zich tog op veele zaaken: behalven 't maaken van goede *Elèves*. Wat
zou

zou die man, zo hij mijn boekje, zo hij bovenal 't *Tableau de Paris* van MERCIER geleezen hadt, zeggen? — Hoe bont nu ook mijn arbeid 'er van binnen moge uitzien, spreckt mij mijn geweeten vrij, den koophandel zelfs niet met 't uiterste tipje van mijne pen te hebben aangeraakt. 't Is niet dat ik een hair beter ben, dan de Heer MERCIER; ook niet, dat ik, mij eens daarmede *praktika-liter* afgegeeven hebbende, leergeld gaf, en mij deerlijk brandde; de heerschappij, de despotieke heerschappij der omstandigheeden houdt mij te rug, verbiedt mij gebruik te maaken van eene Memorie van den Heer VAN KINSBERGEN, *over den Koophandel van de Zwarte Zee*, die Z. E., ongeneegen iemand ('k laat staan iemand, wien hij zedert vijftentwintig jaaren nimmer iets weigerde) afteslaan, mij wel wilde vergunnen, 't publiek en mij ten nutte te maaken. Deeze Heer, altoos vol van ijver voor dien Staat,

aan wien hij zijne diensten heeft toegewijd, gaf, wanneer hij, bij zijn terugkomst uit de *Krim*, van een ieder hooggeacht en van H. K. M. wegens zijne gedaane diensten, op den rechten prijs werd gesteld (eenhoofdige regeeringen zijn de tuin der militairen) aan CATHARINA II. deeze Memorie over. Ik ben geen bevoegd rechter: maar iemand, die bekwaam was om aan 't hoofd van een Commerce Collegie te zijn, verzekerde mij, 't was een meester-stuk. ———

Nunc paullo majora canamus. O Zanggodinnen! durv' ik u noch onder de oogen zien! hoe weinig versta ik mijn belangen! Had ik niet zo bitter u geaïffronteert, hoe zou eene invocatie mij hier te pasfe komen! om mijn stijl, een stijl, zo bont als een jantpottagie-wambuis, te verheffen en in de hoogte te onderhouden. De grootste merkwaardigheid, die ik in *Tauriën* kon waarneemen, was H. K. Majesteit CATHARINA
de

de Iide, benevens Z. K. Majesteit JOSEPHUS den Ilden: toen zij, gevolgt van een langen floet van gezanten en groote heerschappen, dit nieuw wingewest kwam bezoeken. Nimmer beleefde dit schier-eiland zulk een kermis. —

Nimmer zag men duidelijker bewaarheid 't zeggen, dat de waereld een speeltooneel is, waar van den hoofden stof in de oogen geworpen wordt. Zo deeze groote Vorstin deeze bezittinge beoordeelt heeft naar 't uiterlijk aanzien, bedroog zij zich. Langs de zoom der wegen, (bijzonder in de vlakke tusfchen *Achmed-fjed* en *Bachfizeraï*) door welke zij, de *Krim* doortrekkende, reizen moest, plaatste men van afstand tot afstand *Tartaaren*, bezig om 't land te bebouwen. In *Bachfizeraï* liet men winkeliers van elders komen, om een vertooning te maaken van handel, van vertier en welvarendheid. Men bouwde in haast voorgevels van huizen, achter welke niets

stak. Speelde men ooit de comedie zo in 't groot!

De Keizer JOSEPHUS gaf zich altoos, gelijk een ieder weet, en onze natie in 't bijzonder, veel beweeging. Hij stak zijn keizerlijke neus in en achter alles, en hadt denkkelijk veel moeite, om niet te lagchen over dit apen-spel.

— *bene vixit qui bene latuit*, zegt NASO, maar CATHARINA II. denkt anders. Zeker was 't oogmerk deezer lange, bezwaarlijke (*) reize, om zich te doen kronen als

Ko-

(*) Ook kostbaare. Er is een verschil tuschen de geleerden, of deeze reis 11 dan 17 milliönen Roebels gekost heeft. Zij alleen mogen 'er zich over verwonderen, die niets gezien hebben van al dien omflag, van die kisten met kostbaarheeden, welke H. K. M. overal uitdeelde, enz. cnz. Hadt men 'er koper voor gekogt, om een gedeelte van 't papieren-geld, wiens krediet wankelt, en waarmede *Rustand* overkropt is, te realifeeren, men zou die somme beter hebben besteed.

Koningin van *Tauriën*. Bij mijn laatste verblijf in *St. Petersburg*, verhaalde mij iemand, bekend in de galonnen-fabriek, dat al het gereedschap, nodig tot deeze *politieke trans-substantiatie*, als: gehemelte, kwasten, enz. in die fabriek reeds bestelt waren. Waarom dit geen voortgang gehad heeft, blijft een raadzels. Mischien verbeeldde zij zich, in haare bezitting noch niet genoeg gevestigd te zijn!

Niet duidelijker spreekt de *Krim* van de vergankelijkheid des ondermaanschen, dan haare Oppervoogdes. Laat de welspreekendheid haare vermogens verspillen in 't verdeedigen van den ouderdom; voor mij is een grijs hoofd, een leevenloos oog, een ingevallen mond, een rug gebukt na de aarde, om weder te keeren, van waar men gekomen is, een recht somber gezicht.

't Was de heer MOMONOFF, die haar troostte, en haar verkwikte in de oogen.

blikken, waarin zij de zorgen voor een zo Groot Rijk van den hals kon schuiven.

Behalven alle deeze *door en door* doorluchtige Personaadiën bevondt zich tevens in dit schier-eiland noch iemand, geen Keizer, Koning of Keurvorst, neen iemand, wien de Fortuin zo ver gebragt hadt, dat hij door zulke luidjes zich kon doen naloopen, en die CATHARINA ongevaer zo behandelde, als M. LAUZUN 't *Mad^{le}* DE MONT-PENSIER, klein-dochter van HENRIK IV. durfde doen; doch zonder na-weeën; ik bedoel Z. H. den Prins P. T. M. K. N. Groot-Gouverneur en Stede-houder *van Tauriën en 't Katharinaflawsche Gouvernement*, enz. enz. Daar dezelve, na de Keizerin, de eerste perzoon in dit Schier-eiland was, zou 't eene groote onbeleeftheid voorwaar zijn, deezen *vermaarden* man stilzwijgende voor-

bij

bij te gaan: principaal daar ik zo veel goeds van hem te vertellen heb. (*)

Beaucoup en ont parlé, mais peu l'ont bien connu.

HENRIADE. Chant II. V. 46.

Toen *scipio* door beleid en dapperheid, door het te boven komen van veele hinderpaalen, het voor *Rome* zo gevaarlijk of gevreesd *Carthago* overwonnen hadt, bekwam hij den eer-

(*) Om den lezer eenig denkbeeld te geeven van 't groot gezag van deezen man in *Rusland*, moet hij wooten, dat alle Gouverneurs in 't *Russische* Rijk gehouden zijn, jaarlijks den Procureur-Generaal een staat over te zenden van de ontvangene en uitgegeevene penningen, en zich deswegens bij hem te verantwoorden. Edoch H. K. M. kon goedvinden, omtrent den P. P... eene uitzondering te maaken, en door een eigenhandig bevelschrift (*Emmenoi Ukaze*) den Senaat aan te schrijven, dat haare Gunsteling reekening en verantwoording zijner twee groote Gouvernementen, aan haaren perzoon, dat is, zo ongevaer in 't geheel niet, doen zou.

eernaam van AFRICANUS; toen de Prins POTEMKIN, zonder gevaar, door list en geweld, de heerschappij van *Tauriën*, waarvan *Rusland* nu niets hadt te vreezen, ondergebracht hadt, bekwam hij den naam van TAURITSKOI. Zo deeze luiden elkander in de *Elizeefche* velden ontmoeten, zullen zij de een den ander vreemd aanzien. Misfchien vraagt de lezer, wie was toch de man, die eens zo veel geruchts maakte? Zo gerucht te maaken en verdienften te hebben 't zelve ware, zou deeze vraag geen andwoord vorderen. (*)

Misfchien zal 't volgende ftuk hier in te pasfe komen. (†)

PLI-

(*) 't Is met de karakter-fchetzen als met de befchrijvingen der planten; hoe *specificifisme* een *Botanicus* die ook uitduide, 't zijn veeltijds maar wind-eijeren. Een half uur gemeenzaame omgang leert iemand beter kennen, dan twintig befchrijvingen.

(†) 't Zelve is mij, in 1793, uit *St. Petersburg* met een brief,

PLINIUS merkt ergens (*) op, hoe 't zwaarer valt een pourtrait wel te copiëeren, dan een, treffend in gelijkheid, naar 't leeven te maaken. Zeker stondt deezen gemanierden, verstandigen man, deezen bevalligen, vernuftigen Schrijver, de hand beter tot schrijven, dan tot teekenen. Een pourtrait, eene teekening eens meesters wel te copiëeren, valt zo veel ligter, als 't zwaarer houdt, brieven eens PLINIUS te schrijven, dan die uit te schrijven. Leverden nu de jaarboeken der menschheid één éénig model op, om op 't zelve den P. P. aftegieten, met eenige kans van welgelijkendheid, 't was zo goed als gedaan werk,
de

brief, geteekent *** *ski* toegezonden. Wij laten den inhoud voor reekening van den zender, of de zendster.

(*) — est arduum similitudinem fingere ex vero, tum longe difficillima est imitationis imitatio. Lib. IV. ep. XXVIII.

de waereld, of, om wat zediger te zijn, een paar douzein lezers, een schilderij voor te houden van eene der vreemdste composities, die 't der fortuin behaagde op 't toneel des levens te laten omwandelen.

Die mijn origineel gekend hebben, staat 't vrij mijn werk te betichten van gebrek aan uitvoerigheid; maar de omtrekken, die ik 'er stukswijze van gaa haalen, zullen 'er, schoon eene luchtige schetse, toch ook een welgelijkende *silhouette* in doen erkennen. Vindt iemand 't geheele werk wanstaltig, vol tegenstrijdigheeden, vol afwijkingen van 't gewoone spoor der natuur, hij wijte dit aan de vreemdheid, aan de zwartheid mijns origineels.

Niets voorwaar is gemaklijker, is veiliger, is profitabeler, dan de lofredenaar te zijn van de grooten; 't geen zij in hun leven goeds of onverschilligs hadden, te vertoonen, door 't vergrootglas der vleijerij, ten
ein-

einde met deeze valsche munt een voordeeligen handel te doen; de voorspraak te zijn hunner zwakheeden, in één woord, hen te vergoeden. Ik heb deeze laagheid veracht, op een tijd, toen ik bij, dat is, onder hem leevende, mij daarmee den weg tot 't fortuin had kunnen baanen. Hij is niet meer, en ik vertrek van daar, waar vrees voor zijnen aanhang, mij de veder uit de hand mogt laten vallen. 't Is noch nijd, noch wrok, noch iemands oorblaazing, die mijn schrijven bestieren; 't is de waarheid. Vertoont zij den man leelijk en zwart, aan wien legt de schuld? Men bedient zich van geen roozen-rood, wanneer men den duivel of een schoorsteenveger moet schilderen.

Deeze inleiding zal vreemd klinken. De domste boekhouder eeniger reederije van *Zaandam*, stelde niemand tot Opper-stuurman aan, op een zijner fluiten, of hij moet eenige bekwaamheid hebben; en voorwaar!

CATHARINA II. (CATHARINA! al dikwerf gewoon de waasfen van 't gebraad te stellen boven 't gebraad zelve) CATHARINA verdient toch zeker den naam niet van dom. Zo zelden nu ook de natuur al het juweelige haarer gaven op één hoofd vereenigt, even zo bezwaarlijk valt 't te gelooven, dat eene Vrouwe als deeze GROOTE VROUW (*) tot haaren *Groot-Vizir* zou genomen hebben een man, geheel zonder verdienften, iemand, die veel meer had van een wol-baal, dan van een diamant. 't Publiek, oordeelende door de *confuse undulatiën* van de altoos te schelklinkende toonen van de bazuin der Faam, verwacht in dien man, 't zij een RICHELIEU — een EUGENIUS — een DE RUITER — een DAGUESSEAU — een CICERO, (†) of een COLBERT. Ach, arm
pu-

(*) Deeze is de tijtel van Haare Rus-Keizerlijke Majesteit in alle *Ukazen*.

(†) Wanneer de Prins P. 't van zijne luiheid kon ver-

publiek , hoe wordt gij bedroogen ! En kan men u beklagen , daar gij gewoon zijt , hen , die u de waarheid zeggen , zo boos aan te zien als een spinnekop ? De zaak is deze . De verstandigste liuden hebben hunne en haare vlaagen van gekheid (*). Dit is 't lot der menschheid . Geeft alzo wat toe aan de zwakheid , lusten , grillen , enz. van CATHARINA ALEXIEWNA . En nu gaa ik , niet een penceel , maar wel een *Rembrantsche* kwast , in de vuist neemen , om u te zeggen , hoe 't eigenlijk stondt met mijnen held , den Prins P.

Dr. STERNE hadt een kamerdienaar , een meester in 't maaken van strop-kouzen . CATHARINA II. hadt een *Major-domo* , die een verwerven , was hij in staat allerlieftijkt , allerwelsprekendst te zijn . Maar dit was een witte raaf .

(*) „ *Nullum ingenium sine mixtura dementiae.* ”

PLINIUS.

T

een baas was in alle de listen der *Theologia Polemica*.

In zijne duistere en niets beteekenende jongelingschap , schijnt zijne opvoeding , waarin hij niets dan de Godgeleerdheid der Grieksche Kerke , een oppervlakkige waasem der N. Historie , benevens de Fransche taal geleerd hadt , hem tot den geestelijken stand bestemd te hebben. En och of hij , om zijn Vaderland , om Turkijen , om der menschheid wille aan deeze bestemming voldaan hadt ! Zijn geslacht , bij welk wezens , onbekwaam licht uit zich zelve te geeven , gewoon zija hun luister te gaan leenen , was zeer gering ; en daar ieder den mond vol hadt van den zoon , hoorde ik nimmer van den vader spreken. Zija grootvader was een gering man. De oude Heer B. R. W. R. kende hem , een klein amptje aan de Admiraliteit waarneemende. Dan hierin vindt de redelijkheid geen verwijt ; en zo de fortuin , behalven zijne *uit- en insteekende*

ta-

talenten, hem noch bovendien begaafd hadt met groote, en den Staat wezenlijk nuttige deugden, en daar door gebragt tot die hoogte van aanzien, zou de geringheid van zijn afkomst hem liever tot eer strekken. — Hadt de fortuin hem van zwakke, ongezonde ouders doen geboren worden — hadt de Engelsche ziekte zijne leest ingedrukt, gebogcheld — of hadt dezelve fortuin hem doen geboren worden onder de regering van een PETER I. of FREDRIK, hij zou niet meer bemerkt voortgeleefd hebben, dan de lantaarnpaalen langs de publieke wegen. 'k Heb mis; hadt hij geleefd onder den vader des grooten FREDERIKS, hij zoude voor zijne colosfaale figuur wel hooft en meer ducaaten handgeld bekomen, als een nieuwe HERCULES in een der eerste gelederen der *Potsdammers* gefigureerd, en zijne slaapvrouw gevoelige diensten hebben kunnen bewijzen.

En dit zou 't al geweest zijn. Ei lieve wat anders; wat, behalven eene patagonfche gefalte, en 't medeloopen der omftandigheden, wat in 't ooglopends hadt deeze Muskovifche CAJANUS voor zich! was 't zijn verftand! zijne bevalligheid! zijne aartigheid! zijne minzaamheid! zijne heldendaa-den! zijne deugden!

Weinig menschen zijn gefchikt op den duur vrienden te blijven. De vrouwen onderscheiden zich niet van de mans door meerdere bestendigheid, en de Prins van ORLOW, een man van de interesantste figuur, de liefstaligste inborst, hieldt eindelijk op de vertrouwde vriend van CATHARINA II. te zijn. Deeze groote Keizerin, mag men haare Majesteit uit haare bedrijven beoordeelen, schijnt te behoeven, een vertrouwd vriend, tot wien zij in den nood haar toevlugt neemt. Deeze plaats was nu open; en daar de P. P.... door zijne
fi-

figuur zo veel boven de andere hovelingen uitstak, als hij door zijne andere hoedanigheeden beneden 't gros der menschen daalde, begon hij, reeds bij 't aftervend favorietchap des Prince ORLOW (*) in 't oog gelopen hebbende, nu meer bemerkte te worden. 't Is mijne zaak niet, hier open te leggen

(*) De Prins w...KI verhaalde mij hieromtrent de volgende Anecdote. De Prins O. merkende waar 't heen liep, verzogt zijn mededinger tot zich, en verklaarde hem, indien hij 't in de gedagten durfde nemen hem den voet te ligten, hij hem den hals zou breken. De ander, om zich van alle verdenken te zuiveren, doorstak, ten einde zich leelijk te maaken, 'teene oog met een speld, waaruit hij zo wat scheel zag. Ik staa voor de echtheid van deeze vertelling niet in. — Zeker is 't, dat hij dit niet effectueerde. Tijd, reizen en afwezen zijn sterke koelmiddelen. Eenige jaaren daarna ontmoette de Prins O. den Heer Z... toen hem zijne disgrace was aangekondigd, die hier over desperaat was: *Mijn vriend, zeide hij hem, troost u, 'k ben in 't zelve geval geweest, en heb mij 'er zo kwaad niet bij bevonden.*

gen de bewijzen van verdienften , die zij , bestemd om de allergelukkigste der sterfelingen te worden , ter hand moeten stellen , bevorens zij de vertrouwde vriendschap der Keizerinne waardig gekeurd , gedeclareerde favorietten worden. 't Is genoeg , hij werdt het ; en hij opende zijn loopbaan van fortuin , toen H. K. M. hem Kamerjonker maakte ; een tijtel aan 't hof , die hem gelijk in rang met een Brigadier in de armée stelt. Wie wist voor dit tijdstip dat 'er een POTEMKIN in de waereld was ?

Zeker moeten de gunsten van de fortuin , hem noch niet steeken blind omtrent zich zelve gemaakt hebbende , hem zijne weinige bevoegdheid tot den militairen-stand toen hebben doen gevoelen. Maar dit duurde niet lang. Bezeffende hoe in zijn vaderland , geheel militair , geen aanzien , geen gezag , enz. te verkrijgen was , dan door den krijgsdienst , besloot hij het te waagen , onder den

Veld-

Veld-Maarschalk ROMANZOW, een fruk van een veldtocht bij te wonen. 't Diep stilzwijgen omtrent zijn aanweezen in 't oorlogsveld doet genoeg bevroeden, dat hij enkel de partij eens *dilettanti* moet gespeeld hebben. 't Is mij uit ooggetuigen gebleeken, die zijn toen noch niet veel beduidenden perzoon opmerkten, dat hij de man niet was, die de bot vergallen, die, den foldaaten ten voorbeeld, 't gevaar in den mond loopen zou, noch die bekwaam was om in 't zelve, die voor een bevelhebber zo onontbeerlijke bedaardheid van geest te behouden.

Zich zelve aldus ten profijte van zijn Vaderland *opgeöfferd* hebbende, keerde hij weder tot zijne Souveraine, om zich te baaden in al den wellust des Favoriteitschaps.

Zonder in *St. Petersburg* geleefd te hebben, kan niemand zich recht voorstellen, wat ding een Favoriet is. 't Is een product van den

Rusfifchen bodem, niet voortkomende op den kouden grond, maar in een broeikas, begroeit met *Dulcamara*, de onkosten, om welke te ftooken, *Peru* en *Mexiko* metaalloos zouden maaken. Bij de algemeen verspreide maare der voorbeeldlooze pracht van deeze uitgestrekte hoofdstad, van den ongemeen schitterenden luster van dit hof, in 't midden der tegenswoordige regeering (want behalven den toeneemenden ouderdom, en de met de jaaren toeneemende walg van alle *étalage* van schijnbaare of enkel schitterende grootheid, hebben verscheidene reedenen, vooral de goedkoopheid van papier ter fabricceering van Bank-Nooten, de welvaart van dit land sterk aangetast, den staat van veele dingen onkenbaar gemaakt,) zullen zij zich verbeelden, wat men noemt, een Groot Heer, veele en rijke klederen, veel gouds, veel gelds, veel edele gesteenten, een stoet van bedienden in rijke liverijen, fraaije koetzen, kostelij-
ke

ke paarden; nu, tusfchen zulken Grooten Heer en een Favoriet, is een zo groot onderscheid als tusfchen den P. P.... en SULLY, en zo als de laafte, ware hij van den anderen een tijdgenoot geweest, voor hem den hoed niet zou afgenomen hebben, zo vindt men andersom meenig *Rusfifch* Edelman, van de zo even befchreevene qualiteit, die 't niet beneden zich zou reekenen, den Favoriet te fchoeijen en te ontfchoeijen.

Om in een paar, of in een paar hondert woorden uit te drukken, wat perfonagie deeze gelukkige fterveling is, heeft men zich te herinneren aan de onbepaalde magt der Souverainen van dit groote Rijk, die zij hebben of *neemen* over 't land, de goederen en perzoonen van 24,000,000 menfchen, wier geluk en ongeluk van hunnen wenk afhangt. Even als nu de *Turkfche* Keizers, gemakshalve, hun gezag den Groot-Viziers afstaan, alzo zou 't geen mirakel

zijn , dat die van *Rusland* zich onbepaald lieten beheerschen door haaren vertrouwden vriend. Deeze 'er als de plaats van vertreedende , wordt als 't kanaal , de uitloop aller gunsten , de brug tot alle bevorderingen , de pijnstiller der bedrukten , over wier hoofd zwaare vonnissen hangen.

Mag ik nu , Lezers , aan de zijde deezer schetse , hangen die van de ongelooflijke weelde , (wier onberekenbaare vernieling u bekend is) haar , die hier een iegelijk (d. i. $\frac{1}{2}$) zijn koorn doet opëeten , terwijl 't noch op 't veld staat , ('k mogt wel zeggen , eer 't noch is uitgezaaid,) en hoe desperaat deeze alle berooid en verachterd in hunne finantiën zijn. NB. Ik heb een Groot Heer gekend , die met een inkomen van 500,000 roebels , door brouillerie tusschen debet en credit , zo geld- en credietloos geworden was , dat hij zweette van angst , waar eindelijk 15,000 roebels van
daan

daan te haalen, hem nodig voor de reize van *St. Petersburg* na *Moskow*. Alzo moeten Hoofdstad en Hof krioelen van sollicitanten, van hen, die hunkeren, en de een den ander bij 't portaal der Fortuin verdringen en vertrappen. Alle deeze ridders, wel degelijk van de droevige figuur, vloeijen tot den Premier-minister en Thefaurier deezer Godinne, de een om bevorderinge, geene ter bekominge van een post, zommige om gratificatiën, decoratiën, ettelijke ter afdoe-ninge van litigieuſe pretensïen, om kwijtschelding van misdaden.

Niet zo dra schijnt 't daglicht des Favoriets, (die, 't spreekt van zelve, altoos ge-logeert is in een stuk van 't paleis, communicatie hebbende met de vertrekken van H. K. M. die bediend wordt uit haare keuken, kelder en door haare liverije) in dit, mag ik 't zeggen? gelukkig en gelukkigmakend brandpunt; de toegangen waartoe, de
straat,

folliciteerende Statuën, zonder een eenigen toe te spreken, of iemand aan te zien.

En hiervan is zo goed als geen uur in 't etmaal uitgezondert. Ik herinner mij, op mijn manier, (d. i. op eene non-chalante, mij weinig belovende manier), bij den Heer z. r. t. sch (*), in gezelschap van 150 heerschappen mijn cour gemaakt, en de gelukzaligheid genoten te hebben, om met hem te spreken, op 't slag van één uur na middernacht. En waarom zo laat? omdat de man vooraf, na 't foupé, zijne partij moest affpeelen.

Even weërgadeloos is 't aanzien des Favoriets in alle gezelschappen van de hoofdstad :

(*) Dat 't gantsche *St. Peterburgsche* publiek deezen Heer zes weeken te voren als Hufaren-Kapt. in de *Musicaalsche Club* hadt gekend, 't aanzien toen hebbende van om 25 roebels verleegeen te zijn; nu begraven onder goud en juweelen, en vergood.

stad : want ieder , schoon hij hem ook al niet nodig hebbe , zoekt wél met hem te zijn , maakt 't zich eene eer , van hem toegesproken te worden , met hem bekend , en hem iets meer dan onverschillig te zijn . Komt hij in een gezelschap , allen rijzen op , zich niet zettende voor dat hij gezeeten is . De Veldmaarschalk (*), was hij ook een grijsaart , ruimt ijlings de eerste plaatze den jongen gunsteling deezer grillige godinne . Alle *cajoleeren* hem , en , was 't mogelijk , bij de drukte der huisfelijke beezigheeden , den tijd 'er toe uit te breeken , de kragt 'er toe te bespaaren , de schoonste vrouwen zouden alle mogelijke inschikkelijkheid voor hem

ge-

(*) Geen land in de waereld is 'er , waar de rangen onder de menschen , militaire en niet militaire , zo naauw afgemeeten zijn , als Rusland ; maar voor een Favoriet , al was hij ook niet meer dan een Kaptein , wijkt een Veld-Maarschalk .

folliciteerende Statuën, zonder een eenigen toe te spreken, of iemand aan te zien.

En hiervan is zo goed als geen uur in 't etmaal uitgezondert. Ik herinner mij, op mijn manier, (d. i. op eene non-chalante, mij weinig belovende manier), bij den Heer Z. R. T. SCH (*), in gezelschap van 150 heerschappen mijn cour gemaakt, en de gelukzaligheid genoten te hebben, om met hem te spreken, op 't slag van één uur na middernacht. En waarom zo laat? omdat de man vooraf, na 't soupé, zijne partij moest afspeelen.

Even weérgadeloos is 't aanzien des Favoriets in alle gezelschappen van de hoofdstad :

(*) Dat 't gantsche *St. Peterburgsche* publiek deezen Heer zes weeken te voren als Hufarer-Kapt. in de *Musicaalsche Club* hadt gekend, 't aanzien toen hebbende van om 25 roebels verleegeen te zijn; nu begraven onder goud en juweelen, en vergood.

stad : want ieder , schoon hij hem ook al niet nodig hebbe , zoekt wél met hem te zijn , maakt 't zich eene eer , van hem toegesproken te worden , met hem bekend , en hem iets meer dan onverschillig te zijn. Komt hij in een gezelschap , allen rijzen op , zich niet zettende voor dat hij gezeeten is. De Veldmaarschalk (*), was hij ook een grijzaart , ruimt ijlings de eerste plaatze den jongen gunsteling deezer grillige godinne. Alle *cajoleeren* hem , en , was 't mogelijk , bij de drukte der huisfelijke beezigheeden , den tijd 'er toe uit te breeken , de kragt 'er toe te bespaaren , de schoonste vrouwen zouden alle mogelijke inschikkelijkheid voor hem

ge-

(*) Geen land in de waereld is 'er , waar de rangen onder de menschen , militaire en niet militaire , zo naauw afgemeeten zijn , als Rusland ; maar voor een Favoriet , al was hij ook niet meer dan een Kaptein , wijkt een Veld-Maarschalk.

gebruiken ; en veele mans , gedachtig , als 't elders reegent , 't op hen kon druipen , mogten 'er wel meê in den schik zijn.

Dat aan eenen predikant , wien 't domme gemeen , gewoon wel eens eene partij zotternijen , gevloeid uit een eerwaarden mond , voor godspraaken op te florpen , bedorven heeft , 't hoofd van verwaandheid draaije , dat hij nimmer iemand de eerste groete , of 't moest [vóór deezen] een burgemeester zijn , verdient verfooning ; en dat een *favoriet* een weinig *insolentie* aanneemt , moet worden toegegeven ; ook heeft de burgerij van *St. Petersburg* 'er gedult meê. Maar wanneer hij , alle *decorum* aan eene zijde zettende , zich alleen iets , de rest een niets reekent , waaraan hij niets verschuldigt is , alle maatschappelijke overeenkomst met de voeten treedt , reeds , in den ochtendstond zijner verheffinge , de voornaamste van den lande , (waarvan eenigen hem voor de publieke zaak

zaak moeten spreken) een half dozijn uren, en te vergeefs, laat wachten, in 't midden hunner zich *sans façon* de haren laat uitkammen, ieder een aanziet, niemand toespreekt, met den voet zit te trappelen, of een deuntje te fluiten (*), zich, op deeze of dergelijke manier, dagen, weeken, ja jaaren laat achter na loopen, als dan mag men zich belgen.

Wanneer hij in 't midden van den oorlog, offchoon de veldtocht reeds geöpent is, de commandanten van legers, corpsen of vlooten laat (+) zuchten om hunne in-

struc-

(*) Wijle de Heer B.... een man van kunde en opvoeding, was 'er ooggetuigen van. Om 4 uren van de *anti-chambre*, van den noch piep-jongen *favoriet*, te rug gekomen, was hij 'er tot aan de keel toe vol van, en riep: *so ein unersogener flegel* heb ik nog nooit gezien.

(†) In de maand Meij 1789 was zijne *anti-chambre* vol van Officieren, die of na hunne destinatie wachtten (*), of hunne instructiën ontvangen moesten, waar-

aan

(*) Dit niustellen, dit verdraagen, dit in de war en over den

hoop

structiën, terwijl hij, ten aanzien van alle de bewoners zijner *lugubre anti-chambre*, de weinige werkzaamheid van zijnen geest verspilt met 't uitzoeken van staalen voor eene livrei, met 't opschikken van een bijbel, met 't uitspreiden zijner diamanten (*); wanneer

hij, aan de P. P.... geen moeds genoeg gehad hadt een ogenblik te denken; offchoon 'er haast bij was, en veelen van hen een maand reizens van hunne destinatie waren. Eensklaps vertrok hij, en liet hen staan kijken als gekken. Zijn nagebleeven Secretaris bewaarheidde letterlijk het *tel maitre*, *tel valet*; hij hadt de onbeschaamdheid een aantal van luiden van distinctie, van jaaren en merite, uren, uren te laten wachten, terwijl hij zich in zijn slaapkamer amuseerde.

hoop laten loopen van affairen, dit eeuwigduurende *sastra*, (morgen) is de algemeene mode in dit land. Driemaal gelukkig is de man, die met Haare K. Majesteit direct te doen heeft. Deeze Vorstin is een voorbeeld van werkzaamheid en orde. Nimmer laat zij iemand zuchten om antwoord of uitslag. Vreemd is 't, dat zij Haare Ministers vergunt zo liederlijk te zijn.

(*). Omstreeks dien tijd kwam hij op den inval een
Ka.

hij, midden in den oorlog, militairen van verdiensten moedeloos maakt en van 't leger verjaagt; wanneer hij zich zo verre vergeet, van eenen Ambassadeur - Extraordinair en Plenipotentiair der eerste Mogendheid van *Europa*, belast met zaaken van de allerhoogste aangelegenheid, als een kind, achter zich te laten naloopen, en hem in 't anschouwen van honderden, het verzogte papier, zonder hem aan te zien, eindelijk over den schouder toereikt (*); wanneer, door zijne zorgeloosheid en besluiteloosheid, men 't beleg eener vesting (†), te laat begonnen, met

Kapél op zijn Poolsch Landgoed op te schikken, en een Bijbel met edele gesteenten te versieren. Dit hieldt hem, in zulke kostelijke ogenblikken, een geheele week bezig.

(*) 't St. Peterburgsche publiek is ooggetuige geweest, hoe de Graaf C... op een masquerade den P. P. achter na liep, enz.

(†) Wijle de heer Generaal M... vertreedde den post van Generaal Veldtuig-meester, gedurende mijn verblijf in

met achterlating van eene kostbaare artillerij, zou hebben moeten opbreeken, tenzij de hopeloosheid en schaamte zijner luitenants hen gedwongen hadt, hem tot 't-loopen van storm te doen toeflemmen, en een zondvloed van menschenbloed te vergieten; wanneer hij, in plaatze van den soldaat door zijn voorbeeld te bemoedigen, terwijl hij in gevaar van zijn leeven, voor hem laurieren (*) plukkende, storm loopt, zich op een afstand houdt, en aldaar weent, een *crucifix* kuscht en met zijne traanen bedauwelt (†);

wan-

Cherfon. Hij verhaalde, bijna met traanen in de oogen, hoe al zijn aanhouden bij den P. P. om te voorzien in paerden, nodig voor de Artillerij, te gebruiken in de aanstaande belegering van *Oczakow*, verlooren moete was. Dit sleepte 't ongeluk van duizenden na zich.

(*) Na 't neemen van *Oczakow*, gaf de Keizerin hem om den hoed een lauwrierkrans van sinaragden.

(†) Dit heb ik uit den mond van een ooggetuigen, die op eene afgeleegene batterij naast hem stond. In 't

wanneer hij den Zee-Officier beveelt een linie-schip te bemannen met een bataillon grenadiers, en daarmede, zelfs zonder roer-gangers, 'k laat staan onderofficieren, zo toege-
rust, binnen agt dagen zee te kiezen (*);
wanneer hij honderden, die hij gelukkig
mogt maaken, zo hij alleen van zich verkrij-
gen kon de pen optevatten en te teekenen,
jaaren laat zuchten en versmagten (†), alsdan
laat

zee-gevecht op de *Liman* van *Ockzakow* werd de jon-
ge heer F.... ligt gekwetst. Nu, zeide de P. P. met
traanen in de oogen, *zal 't goed gaan, wijl dit jonge kind
noch geene zonden voor God heeft.* De Graaf D.... een
Franschman, die 't hoorde, hadt moeite om zijne door-
KLUCHTIGE HOOGHEID niet in 't aangezicht uittelagchen.

(*) Dit gebeurde mijn Vriend W....

(†) Men zag zomtijds geheele stapels met *gefiatteerde*
requesten op zijne tafel leggen, die geen effect konden
hebben, wijl hij te lui was, om ze te teekenen. Men
verhaalt, hoe door eindeloos aanhouden, iemand, na ver-
loop van meer dan een jaar, verkreegen hadt, dat zijn

laat hij overal den bedorven favoriet , den slechten oorlogsminister , den slechten staatsman , den slechten krijgsman , den slechten admiraal , en den slechten mensch zien. Wederom wanneer hij in 't midden zijner bevolkte *anti-chambre* , omringd van zijne gunstelingen , zich neêrzet , zich van zijnen *POPOWA* , zijn *factorum* , zijne *écrits* laat brengen , zijn juweelen op een zwart fluweel uitspreidt , ze bekijkt , en nu , zijn oog op zijne afgodendienaars rondslaan-

de , request geteekent zou worden : ook nam hij indedaad de pen op , maar 't ongeluk wilde , dat een haartje in de punt zittende , hij 'er niet meê kunnende schrijven , ze weg wierp. Nooit kwam 'er iets van. — Ik stelde hem zeker papier ter hand. Hij zette zich in de daad neêr : men zou gezworeen hebben , dat hij 't ging leezen , maar ziet , eene beuzeling kwam 'er tusschen ; en ik , 'er nimmer van hoorende , verloor de moeite , geduurende een langen tijd , op zijne orders aangewend. Ik verzogt hem om ontslag uit den dienst ; hij vertrok na de Zwarte Zee , zonder 'er aan te denken ; en ik , ongenegen om veele honderden uren heen en weer te reizen , gaf 't mij zelve.

de, iedereen hoop geeft onder de begunstigen te zijn, hen een half uur in eene doodstille opgetogenheid houdt, en daarna den heelen bras laat inpakken, zonder iemand een hembds-knoopje te schenken (*); wanneer hij een oog van liefde op eene Dame hebbende laten vallen, ze van 't hoofd tot aan den navel met diamanten behangt, ze daarmee een avond laat pronken, (†) en ze daarna haar wederom afneemt; wanneer hij zich voor 't publiek vertoont in eene *attitude*, waarin meenig man verleegen mogt zijn zich van zijne éga te laten zien, tenzij de kaers, op 't punt van uitgaan, in de pijp brandt, ten zij de gordijnen digt toegetrokken waren, of hij reeds vijfzig jaaren met haar gehuwd was geweest, dan zo mag men twifelen, aan zijne milddadigheid, edelmoedigheid, ingetogenheid.

Zie-

(*) Van deeze grap zijn veele getuigen.

(†) Dit gebeurde de Graavin S. zou een Oost-Indischvaarder zo leeven met eene juffrouw van 't *Fransche-pad*?

Ziedaar den buitensten omtrek van den man, wien gij wenschte te kennen. Of de gunsten der fortuin, zeer geschikt om haare lievelingen te bederven, aan onze kwade hoedaanigheeden alleen meer kragts bijzetten, dan of zij 'er geheel nieuwe doen gebooren worden, laat ik geheel onbeslist. Zeker is 't, dat deeze godin zich uitputte in troeteling. Dit en een Herculische ligchaamssterkte en gestalte uitgezondert, hadt deeze man niets groots, maar veel zonderlings, veel tegenstrijdigs, veel mishagelijks.

In den omgang was hij jegens zijne meerderen (NB.) walglijk hoog, jegens zijne gelijken, hoe? kan ik niet, kan niemand zeggen, daar hij geene gelijken hadt; jegens zijne minderen buiachtig; meest-al behandelde hij ze als schoen-schoonmakers; en even als een koning 't niet beneden zich reekent, een hond te streelen, alzo kon hij bij enkele vlaagen een boer toespreeken. Rondsöm zich ver-

verspreidde hij ontzag, floot hij de monden, bekleemde hij de ademhaaling. Hij was eer stil-zwijgend dan praat-ziek, niet uit list, maar uit luiheid, uit hoogmoed. Zijn lievelings postuur was, met zijn rechter voet trippelende, te zitten mijmeren, even als of hij zwanger ging met de diepst uitgedagte ontwerpen; en na zo een geruimen tijd gezeeten te hebben, verloste hij doorgaans van een beuzeling, deeze of geene versnapering. Zijner natie gelijk, was hij een slaaf van 't kaart-spel, maar kort van geheugen in 't betaalen zijner speelschulden; waarom men liefst niet dan om klinkende munt met hem speelde. De deugdelijkheid van zijn maag zou een min produkten-rijk land dan *Muskoviën* voor een hongersnood hebben doen vreezen. In 't drinken was hij sober; nimmer hoorde ik hem met dronkenschap betichten. In zijne levenswijze was hij geheel ongereegelt.

Hoogstmogelijk woelig en even zo traag, traag van ligchaam, traag van geest en nogtans een liefhebber van 't schaak-spel; zich zelven zettende in de noodwendigheid zijnen geest ingespannen te houden, en te lui om een minuut te denken; een liefhebber van oorlogen en te vreesachtig om dien te voeren; nu bijgeloovig, dan vrijgeestig, doorgaans ondraaglijk trots (*), tenzij de vrees hem *humaniseerde*, altoos onverzadelijk gierig, schoon buiten 't geval om van zijne schatten gebruik te maaken.

Ziedaar noch eens den man zo veel ik hem gekent heb. Het leeven en daaden van groote mannen, meest-al bescheenen van 't zonnelycht,

(*) Bijaldien zijne beleezenheid hem bij SYLLA in kennisfe bragt, schijnt hij zich op dit origineel gemoedelleert te hebben: *Pompejus 23 annos natus summo honore a SYLLA habitus, ut cui uni venienti asurgeret, caput nudaret, &c.* In notis ad LUCANUM, Lib. I. Zo was ik ooggetuigen, hoe hij voor den Prins van N***, in de kamer komenden, eens eventjes van de stoel wipte.

verkreegen zekere publiciteit, en kwamen ter kennis van een ieder. Die van den P. P. T. M. K. N. geschieden meer bij 't kaars- of waschlicht, hadden niet zo veele getuigen, en komen niet onder 't bereik van den historiefchrijver. 't Geen hij 'er van weet, is, dat deeze held zonder moed, werkzaamheid, veel min voortvarendheid of orde, duizend zaaken aanroerde, en niets afdeedt, zich met alles bemoeide, en in alles was een breeken-been, één steek-spel uitgenomen, waarin zijn *Историческое Дело* nimmer kreuhte.

Was de hoofdrol zijns levens privaat, zijn dood is publiek. Wij hebben in plaat afgebeeld 't sterven van EPAMINONDAS, van den Chev. BAYART, des Gen. WOLFF; zij stortten hun bloed voor 't Vaderland. Even zo hebben wij den dood van den P. P.... die hem in eene der vlakten van 't *Catharina-slavische* gouvernement overviel, in print afgebeeld; ook stortte hij zijn bloed; hij stierf aan den rooden-loop.

Ten

Ten besluite ; zijn lijk werdt na *Cherson* gebragt, alwaar zijne nagedagtenis behouden blijft door een prachtige graftombe, gebouwt op de *welbestede* kosten van H. K. M. waarop door de weinig misdadige hand des leugenachtigen steenhouwers, zijne *grootte daaden* vermeld staan. De nakomelingschap, niet veel slimmer dan haare voorvaders, zal mischien zich de moeite geeven, die in 't voorbijgaan te leezen, ze te gelooven; maar de van zijn huishouden - vertrek tot aan zijne boeken-kamer bereisde *Journalist*, zal denkelijk deeze karakter-schets van partijdigheid verdenken. Een grievend vooruitzicht!

EINDE VAN 'T TWEEDE DEEL (*).

(*) Ik zoude, zonder te vallen in de zonde der *Musici* (die een en 't zelve *thema* of grondgedagte, in vijf of zes maaten afgeloopen, eindeloos herhaalen. en 't zelve deuntje telkens nu een *quint* hooger dan laager

ger aanheffen, of 't geen noch misfelijker is, op eene onbarmhartige manier *quasi* variëeren) noch lange kunnen rekken; ik zoude, bovenal de Natuurlijke Historie van dit Schier-eiland inroepende, zonder dezelve *onnatuurlijk* te maaken, zonder te schrijven in de *kokkinjes*-smaak van vader F. v. B *** dit deel met noch eens zo veel bladz. kunnen *recruteeren*: bijzonder zo ik, te luf geweest zijnde om mijne eige oogen te gebruiken, mij wilde bedienen van die des Heeren HABLITZ, welke dit geleerd boedel-houden van Prof. PALLAS afneusde, en onlangs een werk in folio hier over uitgaf. ——— Dan dit alles juist zo niet in mijn trant vallende, bleef dit steeken in de pen; en de Lezer, ten zij hij de boeken als de varkens bij 't pond koopt, mag dit verschonen; of, zo hij zulks niet verkiest, 't laten.

In het *eerste* deel moet geplaatst worden:

Het *Plan van Constantinopolen* tegen over bl. 16.

Het *Serrail*. 32.

Het *Kanaal van Constantinopolen*, waar 't u
belieft.

In het *tweede* deel:

Het *Gezicht van Sinope*, bij Sinope.

De *Kaart van de Krim*. 276

J. Waldris del. naar een Orig. teek.

G. Brauer sculpit.

Gezicht van Sinope, genomen uit de Baai.

